

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม
2. เครือข่ายทางสังคม
3. รูปแบบและการพัฒนารูปแบบ
4. ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญา
6. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11
7. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
8. หลักการ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับองค์กรหรือองค์กรเรียนรู้และการจัดการความรู้
9. สุขภาวะของบุคคลในชุมชนบ้านแสงเจริญ อำเภอสรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ
10. ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2552
11. หลักพุทธธรรม
12. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 12.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 12.2 งานวิจัยต่างประเทศ

แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม

นวัตกรรมเป็นกรอบแนวคิดที่กว้าง มีความหมายครอบคลุมในเรื่องของกระบวนการแก้ไขปัญหา (problem-solving process) ที่เกิดขึ้นภายในองค์กร หรือกระบวนการปฏิสัมพันธ์ (interactive process) ระหว่างองค์กรกับหน่วยงานอื่นๆ โดยรูปแบบความสัมพันธ์อาจเป็นลักษณะทางการหรือไม่เป็นทางการผ่านเครือข่ายความร่วมมือเชิงพาณิชย์หรือเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบแปรผัน (diversified learning process) เช่น การเรียนรู้โดยใช้ (learning by using) การเรียนรู้โดยการลงมือกระทำ (learning by doing) การเรียนรู้โดยการแลกเปลี่ยน (learning by sharing) โดยลักษณะการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ อาจเป็นความรู้ที่ฝังอยู่

ในตัวบุคคล (tacit knowledge) และความรู้ที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร (codified knowledge)

คำว่านวัตกรรม มีการให้คำนิยามคำจำกัดความที่แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ นวัตกรรมตามนิยามของคณะกรรมการยุโรป (europe commission) คือ การสร้างสินค้าและบริการใหม่ กระบวนการผลิตใหม่ การบริหารจัดการ การจัดองค์กรรูปแบบใหม่ รวมทั้งทักษะฝีมือแรงงานใหม่และเงื่อนไขในการทำงานใหม่ ความหมายของนวัตกรรม ยังครอบคลุมถึงเทคโนโลยี และการปรับเปลี่ยนวิธีคิด เพื่อหาข้อสรุปหรือแนวทางแก้ไขเชิงสร้างสรรค์ภายในบริษัท ให้สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง สอดคล้องกับความต้องการของตลาดได้อย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์การจัดการนวัตกรรมไม่มีสูตรสำเร็จ (การจัดการนวัตกรรมสำหรับผู้บริหาร. 2553 : 1-2)

1. แนวคิด ทฤษฎีนวัตกรรม

แนวคิดเรื่องนวัตกรรมมีวิวัฒนาการมาเป็นระยะเวลายาวนานและมีการให้คำนิยาม นวัตกรรม หรือ innovation ไว้หลากหลาย อาทิ

1.1 Peter Drucker (1985) นิยาม นวัตกรรม ในมุมมองของผู้ประกอบการ ว่าเป็นเครื่องมือเฉพาะสำหรับผู้ประกอบการในการแสวงหาผลประโยชน์และโอกาสจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เพื่อสร้างธุรกิจและบริการที่แตกต่างจากคู่แข่ง

1.2 Hughs (1987) ให้ความหมายนวัตกรรมว่า เป็นการนำเอาวิธีการใหม่ๆ มาใช้หลังจากที่ได้ผ่านการทดลองหรือการพัฒนาเป็นลำดับ โดยเริ่มตั้งแต่การคิดค้นและพัฒนา ซึ่งอาจมีการทดลองปฏิบัติก่อนแล้วจึงนำไปปฏิบัติจริง ซึ่งแตกต่างไปจากวิธีเดิมที่เคยปฏิบัติตาม

1.3 Rogers (1995) กล่าวว่า ให้นวัตกรรม หมายถึง ความคิด การปฏิบัติ หรือ เป็นสิ่งใหม่

1.4 Betje (1998) นิยาม นวัตกรรม ว่าหมายถึง สิ่งใหม่ที่ถูกนำมาใช้ในธุรกิจ การผลิต การจำหน่าย รวมถึงการบริโภคสินค้าและบริการต่างๆ

1.5 พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ระบุว่า นวัตกรรม เป็น คำนาม หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นใหม่หรือแปลกจากเดิม ซึ่งอาจจะเป็นความคิด วิธีการ หรืออุปกรณ์

2. ทฤษฎีนวัตกรรม

ทฤษฎีและกระบวนการพัฒนานวัตกรรม ประกอบด้วย

2.1 ทฤษฎีการผลักดันด้วยเทคโนโลยี (technology push theory)

2.2 ทฤษฎีเครือข่าย เป็นแบบการพัฒนานวัตกรรมที่ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์และการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกองค์กร โดยมองหาแนวคิดใหม่ๆ หรือเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยสร้างความร่วมมือหรือการทำงานร่วมกับองค์กรหรือบริษัทอื่นๆ เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรม

3. กระบวนการนวัตกรรม

3.1 สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (2546) ให้คำจำกัดความ นวัตกรรม คือ สิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม

3.2 ปัจจุบันเศรษฐกิจโลกอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจฐานความรู้ (knowledge-based economy) ซึ่งเป็นการนำความรู้ หรือทรัพยากรทางความคิด อาทิ องค์ความรู้ (know-how) ความเชี่ยวชาญ และทรัพย์สินทางปัญญามาสร้างให้เกิดประโยชน์เชิงเศรษฐกิจหรือเชิงพาณิชย์

3.3 รูปแบบของนวัตกรรม (forms of innovation) สามารถจำแนกได้หลายรูปแบบ อย่างไรก็ตาม หากจำแนกรูปแบบของนวัตกรรมตามวัตถุประสงค์การนำไปใช้ สามารถแบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

3.3.1 นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (product innovation) นวัตกรรมในรูปแบบของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ โดยเฉพาะสินค้าอุปโภคบริโภค

3.3.2 นวัตกรรมบริการ (service innovation) เป็นรูปแบบการใช้นวัตกรรมที่ไม่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น กรณีนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้ นวัตกรรมบริการโดยส่วนใหญ่มักจะอยู่ในรูปวิธีการใหม่ในการให้บริการลูกค้าหรือผู้บริโภค

3.3.3 นวัตกรรมกระบวนการ (process innovation) นวัตกรรมกระบวนการเป็นรูปแบบการใช้นวัตกรรมที่ไม่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน เพราะเป็นการปรับเปลี่ยนแนวทาง กระบวนการหรือวิธีการในรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม

3.4 ประเภทของนวัตกรรม แบ่งเป็น 4 ประเภทตามระดับความใหม่ขององค์ประกอบ (component) หรือระบบ (system) ที่เกี่ยวข้อง

3.4.1 incremental innovation เป็นการปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้มีคุณภาพดีขึ้นหรือปรับปรุงให้เกิดประสิทธิภาพสูงขึ้น โดยการพัฒนาองค์ประกอบของสิ่งๆ นั้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาองค์ประกอบดังกล่าว เป็นเพียงแค่การปรับปรุงองค์ประกอบเท่านั้น

3.4.2 modular innovation เป็นการนำองค์ประกอบใหม่มาใช้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงระบบการทำงานโดยรวมที่ใช้อยู่เดิม

3.4.3 architectural innovation เป็นการปรับปรุงหรือนำระบบการทำงานรูปแบบใหม่เข้ามาใช้ โดยอาจเป็นการปรับองค์ประกอบต่างๆ ให้ดีขึ้น หรืออาจคงรูปแบบการทำงานเป็นลักษณะเดิม

3.4.4 radical innovation เป็นการพัฒนาทั้งองค์ประกอบและระบบการทำงานใหม่ทั้งหมด กล่าวคือ ใช้องค์ประกอบใหม่ในระบบการทำงานที่ออกแบบขึ้นใหม่ ซึ่งแตกต่างจากเดิมอย่างชัดเจน

3.5 กระบวนการพัฒนานวัตกรรม จุดเริ่มต้นของการสร้างนวัตกรรมมาจากความคิดสร้างสรรค์หรือการค้นพบใหม่ๆ ในอดีตนวัตกรรมมักมีการพัฒนามาจากความคิดสร้างในระดับบุคคลเป็นสำคัญ

3.6 กระบวนการจัดการนวัตกรรมมีแนวคิดพื้นฐานมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ (interactive system) หรือการมีเครือข่ายความร่วมมือ ระหว่างบุคคลและสถาบันที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากการปฏิสัมพันธ์เป็นตัวเชื่อมให้เกิดการเรียนรู้ ส่งต่อและแพร่ขยายความรู้ ความคิด แบ่งปันประสบการณ์ เพื่อแก้ปัญหาและเพื่อผลักดัน ให้เกิดการนำความรู้ ไปใช้ประโยชน์ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

4. นวัตกรรมเชิงยุทธศาสตร์

นวัตกรรมเชิงยุทธศาสตร์ (strategic innovation) หมายถึง สิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ และสังคมรวมถึงการปรับเปลี่ยนวิถีคิดเพื่อหาข้อสรุปหรือแนวทางแก้ไขเชิงสร้างสรรค์ โดย ปี ค.ศ.1970 นวัตกรรมเกิดจากเครือข่ายความร่วมมือทางสังคม

5. ลักษณะของนวัตกรรม

ลักษณะของสิ่งที่จัดว่าเป็นนวัตกรรมได้นั้นศุภชัยหล่อ โลหะการ ได้กล่าวถึงสิ่งที่เป็นนวัตกรรมว่ามีลักษณะ ดังนี้

5.1 เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่หรือดัดแปลงจากสิ่งที่มีอยู่แล้ว

5.2 เป็นสิ่งที่นำไปทดลองใช้กับการทำงานจริงหรือกำลังอยู่ในระหว่างการทดลองใช้

5.3 เป็นสิ่งที่ช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

5.4 เป็นสิ่งที่ยังไม่ได้ผนวกเข้าเป็นองค์ประกอบของกระบวนการทำงานตามปกติ เพราะหากมีการผนวกหรือบูรณาการเข้าไว้ในกระบวนการทำงานตามปกติในวัฏกรรมนั้น จะเปลี่ยนสภาพเป็นเทคโนโลยีในงานนั้นๆ

จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่านวัตกรรม คือวิธีการการปฏิบัติแนวคิด กิจกรรม กระบวนการหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ เครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่มีรูปแบบใหม่ๆ ที่แปลกไป จากเดิมหรือปรุงแต่งของเก่าให้ใหม่คิดประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่อันเป็นผลมาจากการพัฒนาและ อาจจะใช้การทดลอง จนเป็นที่เชื่อถือได้และถ่ายทอดไปสู่สิ่งใหม่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และสังคมในรูปของโครงการทดลองปฏิบัติแล้วจึงนำไปใช้จริงซึ่งมีความแตกต่างไปจาก การปฏิบัติเดิมที่เคยเป็นมาและมีลักษณะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่หรือดัดแปลงจากสิ่งที่มีอยู่แล้ว นำไปทดลองใช้กับการทำงานจริง และช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

6. กระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม

6.1 Rogers and Shoemaker (1971) และบุญธรรมจิตต์ อนันต์ ได้กล่าวถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมใหม่ๆ ว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสมองที่บุคคลจะต้องผ่าน ขั้นตอนต่างๆ ตั้งแต่แรกที่อยู่เกี่ยวกับนวัตกรรม จนถึงขั้นตัดสินใจที่จะยอมรับหรือไม่ ยอมรับกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมประกอบด้วยส่วนประกอบดังนี้

6.1.1 ปัจจัยที่มีอยู่เดิม (antecedents) ประกอบด้วยตัวแปรคุณลักษณะของบุคคล อันได้แก่ทัศนคติ ความเชื่อมั่น ค่านิยม ความสามารถทางสมอง สถานภาพทางสังคม การติดต่อกับโลกภายนอก รวมทั้งการเป็นผู้นำทางความคิด นอกจากนี้ระบบสังคมซึ่งเป็นตัวรับ นวัตกรรมเป็นสมาชิกอยู่ก็ส่งผลถึงบุคคลด้วยกระบวนการยอมรับ (adoption process)

6.1.2 ขั้นรับรู้ (awareness) ขั้นนี้เป็นขั้นแรกที่บุคคลรับรู้เกี่ยวกับสิ่งใหม่ หรือ ความคิดใหม่แต่ยังขาดรายละเอียดซึ่งขั้นนี้นับว่าเป็นขั้นที่สำคัญเพราะเป็นขั้นแรกที่บุคคล เริ่มสัมผัสหรือรับรู้เกี่ยวกับสิ่งใหม่ หรือแนวคิดใหม่ ต้องมีการกระตุ้นให้เกิดความสนใจ อันจะนำไปสู่ขั้นสุดท้ายคือการยอมรับหรือปฏิเสธ

6.1.3 ขั้นสนใจ (interest) ถ้าขั้นแรกบุคคลเพียงรับรู้ในแนวคิดใหม่แต่ไม่สนใจ หรือไม่ถูกกระตุ้นให้เกิดความสนใจ ขั้นนี้และขั้นต่อไปก็จะไม่เกิดขึ้น ขั้นสนใจนี้ เมื่อบุคคล มีความสนใจแนวคิดใหม่ เขาจึงพยายามไต่หาความรู้ในรายละเอียดซึ่งจุดสำคัญของขั้นนี้ คือ เขาจะไปหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งใด และจะได้รายละเอียดชัดเจนหรือไม่ เพราะหากเขาได้ รายละเอียดไม่ชัดเจนก็จะนำไปสู่ความล้มเหลวได้

6.1.4 ขั้นไตร่ตรอง (evaluation) ในขั้นนี้บุคคลศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับแนวความคิดใหม่แล้วเปรียบเทียบว่าถ้ารับเอาแนวคิดใหม่มาปฏิบัติจะเกิดผลดีหรือไม่ ถ้าเขาไตร่ตรองดูแล้วรู้สึกว่าการดีมีมากกว่าผลเสีย เขาก็จะตัดสินใจทดลองดูเพื่อให้เกิดความแน่ใจก่อนที่จะรับไปปฏิบัติจริงๆ ซึ่งในขั้นนี้เขาต้องการปรึกษาแนะนำจากผู้มีประสบการณ์ เพื่อให้เกิดความแน่ใจว่าเขาตัดสินใจถูกต้องแล้ว

6.1.5 ขั้นทดลองทำ (trial) ขั้นนี้เป็นขั้นที่บุคคลทดลองทำตามแนวความคิดใหม่เพื่อดูว่าผลจะออกมาตามที่คิดได้หรือไม่ ซึ่งขั้นนี้เป็นขั้นสำคัญที่จะนำไปสู่ขั้นสุดท้าย คือการยอมรับไปปฏิบัติ

6.1.6 ขั้นนำไปปฏิบัติ (adoption) ขั้นนี้เป็นขั้นที่บุคคลตัดสินใจรับแนวความคิดใหม่ไปปฏิบัติหลังจากที่ได้ทดลองทำและได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ซึ่งจุดสำคัญของขั้นนี้ เป็นการพิจารณาผลการทดลองทำในขั้นที่ 6.1.5 และตัดสินใจจะปฏิบัติต่ออย่างเต็มรูปแบบ

7. การจัดการทรัพยากรและองค์การนวัตกรรม

ลักษณะของนวัตกรรมที่เป็นที่ยอมรับต้องมีลักษณะสำคัญดังนี้

7.1 นวัตกรรมที่มีผลต่อต้นทุนกำไร (cost and profit) ถ้าเทคโนโลยีใดที่ลงทุนน้อยที่สุด กำไรมากที่สุด การยอมรับก็สูงกว่าเร็วกว่า

7.2 ความสอดคล้องและความเหมาะสมกับสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน (similar and fit) ความสอดคล้องและความเหมาะสมนี้ เน้นในเรื่องของการไม่ขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อของคนในชุมชน

7.3 สามารถปฏิบัติได้และเข้าใจได้ง่าย (practical and understood) คือไม่เป็นเรื่องที่ยุ่ยากซับซ้อนและไม่มีความยุ่งยากจนเกินไป ทำให้เข้าใจง่าย ปฏิบัติได้ง่าย และมีวัตถุประสงค์ของอยู่ในท้องถิ่น

7.4 สามารถเห็นว่าปฏิบัติได้ผลแล้ว (visibility) คือถ้าเห็นว่าเกิดผลมาก่อน ก็จะปฏิบัติตามหรือยอมรับได้ง่ายและเร็วกว่า

7.5 สามารถแบ่งแยกเป็นขั้นตอนหรือแยกเป็นเรื่องๆ ได้ (divisibility)

7.6 ใช้เวลาน้อยกว่าหรือประหยัดเวลา (time - saving)

7.7 เป็นการตัดสินใจของกลุ่ม (group decision)

7.8 ผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุด คือผู้นำต้องมีความเชื่อมั่นในเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงรวมทั้งการมีความรู้ในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีนั้นที่จะทำให้

การปฏิบัติเกิดผลทฤษฎี และกระบวนการพัฒนานวัตกรรม ทฤษฎีการผลักดันด้วยเทคโนโลยี (technology push theory) ทฤษฎีเครือข่าย เป็นแบบการพัฒนานวัตกรรมที่ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์และการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกองค์กร โดยมองหาแนวคิดใหม่ๆ หรือเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยสร้างความร่วมมือหรือการทำงานร่วมกับองค์กรหรือบริษัทอื่นๆ เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรม

ดิเรก ฤกษ์ห่วยได้กล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมที่สำคัญมีอยู่ 3 ประการดังนี้

1. สภาพทางเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมรวมทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์
2. สมรรถภาพในการดำเนินงานของสถาบันที่เกี่ยวข้อง
3. บุคคลกลุ่มเป้าหมาย (target person) หรือผู้รับการเปลี่ยนแปลง (client)

พื้นฐานทางสังคมพื้นฐานทางเศรษฐกิจพื้นฐานการติดต่อสื่อสารพื้นฐานด้านอื่นๆ

เครือข่ายทางสังคม (social networks)

เครือข่ายทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล โดยมีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนประโยชน์ซึ่งกันและกัน (Boissevain J. 1974)

เครือข่ายทางสังคม หมายถึง สัมพันธภาพทางสังคมและความเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล ซึ่งก่อให้เกิดการเข้าถึงหรือการระดมการสนับสนุนทางสังคมเพื่อสุขภาพ (WHO. 1984)

คณะทำงานพัฒนาวิชาการ โครงการสร้างพันธมิตรการสร้างสุขภาพ (พสส.) กระทรวงสาธารณสุขร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) 3 เครือข่าย (network) หมายถึง กลุ่มบุคคลหรือกลุ่มองค์กรที่สมัครใจสื่อสารสัมพันธ์กัน หรือดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน โดยไม่ทำให้แต่ละคนหรือแต่ละองค์กรสูญเสียความเป็นอิสระ (เสรี พงศ์พิศ. 2546)

โดยสรุป เครือข่ายทางสังคม (social networks) หมายถึง ชุมของความสัมพันธ์ของบุคคล กลุ่มองค์กร โดยที่มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรกันทั้งการบริการ และคำแนะนำ ฯลฯ

ดร.เกษม นครเขตต์ ได้กล่าวถึง แนวคิดและทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า แนวคิดเครือข่ายถูกกล่าวถึงมานานแล้ว ในประเทศไทยได้มีการดำเนินงานลักษณะเครือข่ายกันอยู่บ้าง ทั้งโดยการเริ่มต้นจากความพยายามจัดตั้งเครือข่ายแล้วลงมือดำเนินงานโดยอาศัยตัวบุคคล

ในโครงสร้างเครือข่ายที่ออกแบบไว้เป็นกลไกดำเนินการ ซึ่งมักพบว่ามีโอกาสล้มเหลวมากกว่าสำเร็จ เนื่องจากส่วนมาก เครือข่ายแบบจัดตั้ง จะละเลยคุณลักษณะสำคัญที่มีความละเอียดอ่อนของแบบแผนของโครงสร้างและองค์ประกอบเครือข่าย ทั้งในส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคล ตำแหน่งของบุคคลต่างๆในเครือข่าย ระบบการติดต่อสื่อสาร ตลอดจนสารที่ต้องการสื่อสาร ทำให้ไม่เกิดกระบวนการเครือข่ายที่แท้จริง ในขณะที่นักวิชาการบางส่วนศึกษาเครือข่ายโดยเริ่มต้นจากปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ และวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อให้เห็นแบบแผน และกระบวนการทำงานของเครือข่ายเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ ทำให้ได้ร่องรอยของความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล และองค์กรที่ทำงานร่วมกันเพื่อมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกันในรูปของเครือข่ายมากขึ้น สำหรับนักทฤษฎีเครือข่ายต่างประเทศ จะให้ความสนใจต่อความเชื่อมโยงระหว่างบุคคล กลุ่มองค์กร ว่าเป็นการกระทำในลักษณะของความสัมพันธ์ระดับบุคคลขึ้นไป โครงสร้างที่เป็นรูปธรรม ฐานของการเชื่อมโยงของโครงสร้างทางสังคมอยู่ที่ปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนสามารถเข้าถึงทรัพยากรที่มีคุณค่า ทั้งทรัพย์สิน อำนาจและ ข้อมูลที่แตกต่างกัน ซึ่งจะมียู่ในตัวปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร ต่างๆ ในสังคม การแลกเปลี่ยน แบ่งปันทรัพยากรจึงเกิดขึ้น ผ่านกระบวนการเครือข่าย

1. แนวคิดและทฤษฎี เครือข่ายทางสังคม

1.1 ทฤษฎีนำเข้า (imported theories) ประกอบด้วย 4 ทฤษฎี คือ

1.1.1 ทฤษฎีกราฟ (graph theory) เป็นทฤษฎีที่ถูกยืมจากศาสตร์สาขา

คณิตศาสตร์เป็นพื้นฐานในการศึกษาเครือข่ายทางสังคม จุด (point) หรือเรียกว่า โหนด (node) และเส้น (lines) ที่ปรากฏในกราฟถูกใช้เป็นตัวแทนของผู้แสดง (actors) และความผูกพัน (ties) ในการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมตามลำดับ เส้นกราฟที่มีหัวลูกศรทั้งทางเดียวและสองทาง ถูกใช้เป็นตัวแทนระดับ (degree) ของปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างตัวแสดง (actors) ในเครือข่าย ตัวอย่างของการศึกษาที่ใช้แนวทางทฤษฎีกราฟ 4 แนวทาง ในการวิเคราะห์องค์กร เช่น

1) ระดับของการเชื่อมต่อ (degree of connectedness) ซึ่งหมายถึง ขอบเขตที่ผู้แสดงสามารถที่จะเชื่อมต่อกับบุคคลอื่นๆ ในเครือข่าย ถ้าไม่มีเส้นเชื่อมจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง ก็แสดงว่า ผู้แสดงทั้งสองนั้น ไม่มีการเชื่อมต่อกัน และการไม่มีการติดต่อสื่อสารในระบบองค์กรย่อมหมายถึง การทำลายความสามารถขององค์กรในการที่จะร้องขอคำปรึกษาจากสมาชิกองค์กรนั้นๆ ในขณะที่เดียวกันการเพิ่มระดับการเชื่อมต่อ ในระบบองค์กร

จะเท่ากับเป็นการแบ่งปันทรัพยากรและความร่วมมือกันภายในองค์กร

2) กราฟลำดับชั้น (graph hierarchy) หมายถึง องค์กร ไม่เป็นทางการที่มีการจัดรูปองค์กรแบบมีลำดับชั้น โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ของอำนาจในทิศทางเดียวจากเบื้องบน ซึ่งมีสถานภาพสูงกว่าไปสู่ผู้มีสถานภาพต่ำกว่าเบื้องล่าง

3) กราฟแห่งประสิทธิภาพ (graph efficiency) ซึ่งจะวัดจำนวนของการเชื่อมโยง (link) ที่จำเป็นในเครือข่ายในขั้นต่ำที่สุดที่จะป้องกันการแยกตัวของเครือข่ายออกเป็นส่วนๆ เหตุที่ต้องทำการลดจำนวนของการเชื่อมโยงในเครือข่าย เพราะจำนวนเชื่อมโยงที่มากจะทำให้เสียเวลา และสูญเสียทรัพยากรในการดูแลรักษาด้วย

4) กราฟเชิงทฤษฎี (graph-theoretic) ซึ่งจะบอกถึงการที่แต่ละคู่ของผู้กระทำ จะเข้าถึงและขึ้นตรงกับบุคคลที่สาม (ซึ่งอยู่ระดับบน) ในองค์กร เป็นไปตามลักษณะของเครือข่ายองค์กรที่จะทำหน้าที่ของมันได้ดี คือมีผู้บังคับบัญชาระดับบนน้อย (least upper boundary) ในทางกลับกัน ถ้าคนระดับล่างคนเดียวมีเจ้านาย 2 คน จะมีปัญหาหาก

1.1.2 ทฤษฎีการเปรียบเทียบเชิงสังคม (social comparison theory)

ทฤษฎีนี้จะสนใจว่าบุคคลจะจัดแจงสภาวะความสัมพันธ์ของพวกเขา เพื่อลดความรู้สึกของความไม่สมดุลแห่งความสัมพันธ์ แต่มีคำถามเบื้องต้นว่า ทำไมบุคคลจึงเลือกที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับคนบางคนเป็นประเด็นแรก หลักสำคัญประการหนึ่งที่รองรับงานวิจัยเครือข่ายทางสังคม คือบุคคลพึงพอใจที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นซึ่งมีคุณลักษณะเหมือนกับตนในประเด็นสำคัญๆ ที่พวกตนยอมรับ ดังนั้นบุคคลจึงต้องการมีความสัมพันธ์กับคนอื่นเพื่อ

1) เรียนรู้ตนเอง โดยเปรียบเทียบตนเองกับคนอื่น

2) บุคคลจะเลือกคนที่เหมือน/คล้าย ๆ กับตนเพื่อเปรียบเทียบ

3) การเปรียบเทียบทางสังคมจะมีผลอย่างมาก ต่อทัศนคติ และความคิดเห็น ก็ต่อเมื่อไม่มีวัตถุประสงค์ที่จะเปรียบเทียบพื้นฐานทางสังคม (ของทั้งคู่) และเมื่อความคิดเห็นนั้นมีความสำคัญมากต่อบุคคลนั้น ๆ

สรุปว่าทฤษฎีนี้อธิบายว่า คนเลือกคบกับคนอื่น เพื่อต้องการประเมินความคิดเห็นและความสามารถของตนเองเมื่อเปรียบเทียบกับคนๆ นั้น

1.1.3 ทฤษฎีความสมดุล (balance theory) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามทฤษฎีความสมดุลเริ่มต้นจากข้อพิจารณาต่างๆ เกี่ยวกับ “ความพึงพอใจของบุคคล” (people preference) เป็นพื้นฐานเบื้องต้น ซึ่งปกติจะอธิบายถึงบุคคล คือ P และ O (other : คนอื่น) และ

ทัศนคติของทั้งสองคนนี้ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือต่อบุคคลที่สาม (กำหนดเป็น X) โดยอธิบายความสัมพันธ์ในลักษณะ ต่อไปนี้

- 1) บุคคลต่างพอใจที่จะมีความสัมพันธ์ที่สมมูลกัน โดยต่างคนต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ระหว่าง P กับ O (reciprocity) และถ้า O มีความสัมพันธ์กับ X ก็จะมีแรงกดดันให้ P มีความสัมพันธ์กับ X ด้วย (transitivity)
- 2) สืบเนื่องจากข้อ 1) บุคคลพอใจที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ถ้าเขาเหล่านั้นมีคุณลักษณะร่วมที่หนักแน่น แข็งแรง เช่น มีเชื้อชาติ หรือเพศเดียวกัน P และ O จะเพิ่มความสัมพันธ์สูงมาก ขึ้นกับ X ถ้าทั้งสองคนมี คุณลักษณะร่วมที่หนักแน่นกับ X
- 3) ถ้าบุคคลตกในภาวะความสัมพันธ์ที่ไม่สมมูล พวกเขาจะมีความรู้สึกอึดอัด ไม่สบายใจ (suffer discomfort) ฉะนั้นถ้า P เป็นเพื่อนกับ O แต่ O ไม่อยาก เป็นเพื่อนกับ X แล้ว P จะรู้สึกอึดอัดไม่สบายใจ (เพราะ P เป็นเพื่อน X)
- 4) บุคคลจะมีปฏิกิริยาเพื่อเปลี่ยนความสัมพันธ์ที่ไม่สมมูลให้เข้าสู่สมมูลได้ โดยพยายามเปลี่ยนทัศนคติของคนหนึ่งต่ออีกคนหนึ่งให้ดีขึ้นหรือในอีกทางหนึ่ง คือ ทำให้แตกความสัมพันธ์กัน ไป ฉะนั้นถ้า P ต้องการเป็นเพื่อนกับ O แต่ O ไม่ต้องการเป็นเพื่อนกับ P แล้ว P อาจพยายามมากขึ้น เพื่อขอความเห็นใจจาก O หรือในอีกทางหนึ่งอาจจะตัดขาด (break off) จาก O เพื่อรักษาสภาพความสมดุลของความสัมพันธ์

1.1.4 ทฤษฎีที่นำความคิดออกไปสู่เครือข่ายภายนอก (exportation network ideas) เป็นการนำเอาทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (social network theory) ไปอธิบายวิพากษ์ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีองค์กร (organization theories) นอกจากนี้ยังมีทฤษฎีอื่นๆ ที่ใช้ในการอธิบายการศึกษาเครือข่ายทางสังคม เช่น

- 1) ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (symbolic interactionism) อธิบายว่าการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมมาจากการใช้สัญลักษณ์ ตีความหมาย และการแสวงหาความหมายที่แท้จริงของการกระทำต่างๆ โดยเฉพาะใช้ภาษาเป็นสิ่งสำคัญในการติดต่อสื่อสาร ทำให้คนและสังคมมีความสัมพันธ์ต่อกัน จนสร้างเป็นกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ในสังคมขึ้น ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทฤษฎีนี้จะช่วยอธิบายว่าการรวมกลุ่มทางสังคม เกิดจากการกระทำด้วยความตั้งใจ โดยมีสัญลักษณ์เป็นเครื่องกระตุ้นให้มีการโต้ตอบกัน การประสานกิจกรรมของทุกฝ่ายที่อยู่เครือข่ายเข้าด้วยกัน จนเกิดความสัมพันธ์กันขึ้น

2) ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (exchange theory) อธิบายว่า บุคคลไม่ใช่เพียงแค่กระทำตามบทบาทที่ถูกคาดหวังจากสังคม หรือตามบรรทัดฐานที่ได้รับการอบรมถ่ายทอดมา แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอยู่บนพื้นฐานการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ระหว่างคู่สัมพันธ์นั้นๆ

สรุป การสร้างเครือข่ายสามารถทำได้หลายวิธี ภายใต้แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น อย่างไรก็ตาม ผู้ปฏิบัติการเพื่อสร้างและพัฒนาเครือข่าย ควรมีความเข้าใจเป็นพื้นฐานว่า แท้จริง เครือข่าย คือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร หรือขยายไปถึงระหว่างรัฐชาติโดยมีการสื่อสารและสารที่นำเข้าสู่กระบวนการสื่อสาร เป็นเครื่องมือในการสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์ (รวมทั้งอาจทำลายความสัมพันธ์ได้ด้วย) การเกิดของเครือข่ายไม่ใช่การเรียกผู้คนมาประชุมในเวทีที่เป็นทางการ แต่เกิดจากการที่บุคคล หรือกลุ่ม/องค์กร ได้มีโอกาสติดต่อสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเพื่อการสนับสนุนให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายที่บุคคล กลุ่ม และองค์กรกำหนดไว้ ข้อพิจารณาที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งไม่จำเป็นต้องเกาะเกี่ยวกันอย่างเหนียวแน่นเสมอไป การมีความสัมพันธ์แบบหลวม ๆ แต่สามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอก็สามารถช่วยให้การทำงานของเครือข่ายได้ดี

รูปแบบและการพัฒนารูปแบบ

การศึกษาการพัฒนารูปแบบมีลักษณะที่สำคัญ 3 ลักษณะได้แก่ความหมายของรูปแบบ การพัฒนารูปแบบและการสร้างรูปแบบซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. ความหมายของรูปแบบ

คำว่ารูปแบบตรงกับคำว่า model ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของรูปแบบไว้ดังนี้รูปแบบหมายถึงแผน (plan) หรือแบบ (pattern) เพื่อใช้ในการเรียนการสอนในห้องเรียนการสอนเป็นกลุ่มย่อยหรือการจัดสื่อการสอนแต่ละประเภทเช่นหนังสือภาพยนตร์เทปเสียง โปรแกรมคอมพิวเตอร์และหลักสูตร โดยแต่ละรูปแบบจะใช้แนวทางในการออกแบบการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ (ทิสนา แจมมณี, 2545 : 2 อ้างถึงใน Joyce and Weil, 1986 : 1-2) (Mcquail and Windahl, 1981 : 33) ให้ความหมายของคำว่ารูปแบบเป็นแบบแผนที่จำลองเหตุการณ์ในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆซึ่งตัวแปรแต่ละตัวจะบอกถึงองค์ประกอบหน้าที่ความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆที่เชื่อมโยงถึงกันในรูปของแผนภูมิ

มีความครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญที่มีการจัดไว้อย่างเป็นระเบียบตามหลักปรัชญาทฤษฎีหลักการ แนวคิดหรือความเชื่อต่างๆ (ทิสนา แคมมณี. 2545 : 1-6) กล่าวว่ารูปแบบประกอบด้วยกระบวนการหรือขั้นตอนสำคัญด้วยวิธีการสอนและเทคนิคต่างๆที่ช่วยให้สภาพการเรียนรู้การสอนนั้นเป็นไปตามทฤษฎีตามหลักการหรือแนวคิดที่ยึดถือด้วยการพิสูจน์ทดสอบเพื่อยืนยันประสิทธิภาพดังนั้นรูปแบบจึงจำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการได้แก่ปรัชญาทฤษฎีหลักการแนวคิดหรือความเชื่อเพื่อเป็นพื้นฐานหรือหลักการของรูปแบบ (เกษม จันทร์แก้ว. 2543 : 233) กล่าวว่ารูปแบบจำลองคือเครื่องมือที่สร้างองค์ความรู้และวิธีการถ่ายทอดให้ผู้เรียนโดยผ่านสื่อในการถ่ายทอดความรู้มีองค์ความรู้และวิธีการถ่ายทอดที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นเพราะพื้นฐานทางสังคมในแต่ละท้องถิ่นไม่เหมือนกันรูปแบบโครงสร้างองค์ความรู้ที่นำไปถ่ายทอดให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทัศนคติจิตสำนึกการตอบโต้และทักษะจำเป็นต้องจัดการอย่างเป็นระบบและเหมาะสมกับท้องถิ่นเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

จากข้อความในข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่ารูปแบบคือลักษณะที่มีองค์ประกอบสำคัญอย่างเป็นระบบตามหลักปรัชญาทฤษฎีหลักการแนวคิดหรือความเชื่อซึ่งประกอบด้วยกระบวนการหรือขั้นตอนสำคัญทั้งวิธีการและเทคนิคต่างๆที่ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เพื่อก่อเกิดการยอมรับและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง

2. การพัฒนารูปแบบ

การพัฒนารูปแบบมี 4 ประการ (Joyce and weil. 1986 : 19-20) สรุปสาระสำคัญของรูปแบบไว้ว่ารูปแบบจะต้องมีทฤษฎีรองรับเช่นทฤษฎีด้านจิตวิทยาการเรียนรู้เมื่อพัฒนารูปแบบแล้วจำเป็นต้องมีการทดสอบหรือทดลองเพื่อตรวจสอบคุณภาพในสถานการณ์จริงโดยนำข้อค้นพบหรือปัญหามาปรับปรุงแก้ไขให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ก่อนการนำไปใช้เผยแพร่ให้แพร่หลายดังตัวอย่างการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้หลักการทางสิ่งแวดล้อมศึกษาของ (ชาญชัย ฌรงค์ทรงศาศรี. 2551 : บทคัดย่อ) พบว่าการพัฒนารูปแบบประกอบด้วยการวางแผนการกระทำตรวจสอบและแก้ไขด้วยวิธีการสร้างการมีส่วนร่วมได้แก่การวางแผนกิจกรรมกลุ่มให้มีความตระหนักรู้และเจตคติการกระทำกิจกรรมกลุ่มให้มีทักษะการตรวจสอบกิจกรรมกลุ่มให้มีการสนับสนุนการประเมินผลและการปรับปรุงกิจกรรมให้มีส่วนร่วมเรียนรู้

จากข้อความในข้างต้นผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่าการพัฒนารูปแบบเป็นกระบวนการดำเนินงานในรูปแบบของสื่อสัญลักษณ์ต่างๆในการถ่ายทอดความรู้ไปสู่กลุ่มเป้าหมายโดยมีทฤษฎีรองรับในการพัฒนาและการทดสอบก่อนการเผยแพร่เสมอ

3. การสร้างรูปแบบ

กระบวนการสร้างรูปแบบมีการจำแนกออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ มโนทัศน์เชิงทฤษฎี และมโนทัศน์การสังเกตจากการพิจารณาองค์ประกอบที่ศึกษาด้วยหลักการและเหตุผลเชิงตรรกะอาจมีหลักฐานจากทฤษฎีอื่นหรือผลการวิจัยอื่นที่ผู้พิจารณาไม่ได้มีประสบการณ์ในการสังเกตได้โดยตรงส่วนแนวคิดการสังเกตได้จากการเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์โดยผู้วิจัยพิจารณาเอง (ทิสนา แคมมณี. 2545 : 9 อ้างถึงใน Boyle. 1966) แต่ (Keeves. 1988 : 560) กล่าวว่าหลักการอย่างกว้างๆของการสร้างรูปแบบ มี 4 ประการได้แก่ความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างของตัวแปรมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงแบบธรรมดา แต่ความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงแบบธรรมดามีประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในช่วงต้นของการพัฒนารูปแบบ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบด้วยการตรวจสอบโดยการสังเกตและหาข้อมูลสนับสนุนเชิงประจักษ์ ดังนั้นรูปแบบต้องระบุหรือชี้ให้เห็นผลด้วยเหตุผลของเรื่องที่ศึกษานั้นรูปแบบจึงใช้เป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้

วิธีการสร้างรูปแบบแบ่งออกเป็น 4 ส่วนดังนี้ (ทิสนา แคมมณี. 2545 : 13 อ้างถึงใน Joyce and Weil. 1986 : 359-364)

1. อธิบายความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆซึ่งเป็นที่มาของรูปแบบประกอบด้วยเป้าหมายทฤษฎีสมมุติฐานหลักการและมโนทัศน์ที่เป็นพื้นฐานของรูปแบบ
 2. ลักษณะรูปแบบเป็นการอธิบายด้วยรูปแบบที่นำเสนอเป็นเรื่องราวอย่างละเอียดและเน้นการปฏิบัติได้โดยแบ่งเป็น 4 ประเด็นย่อยคือ
 - 2.1 ขั้นตอนของรูปแบบเป็นรายละเอียดของรูปแบบนั้นๆว่ามีกี่ขั้นตอน โดยจัดเรียงลำดับกิจกรรมที่จะสอนเป็นขั้นๆแต่ละรูปแบบมีจำนวนขั้นตอนไม่เท่ากัน
 - 2.2 การปฏิสัมพันธ์เป็นการอธิบายบทบาทของผู้นำผู้เรียนรู้และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในแต่ละรูปแบบบทบาทของผู้นำจะแตกต่างกัน เช่น เป็นผู้นำกิจกรรมผู้อำนวยการความสะดวกผู้ให้การสนับสนุนและเป็นแหล่งข้อมูล เป็นต้น

2.3 หลักการแสดงการโต้ตอบเป็นการบอกถึงวิธีการแสดงออกของผู้นำต่อการเรียนรู้การตอบสนองต่อสิ่งเรียนรู้ด้วยการกระทำเช่นการปรับปรุงพฤติกรรม โดยการให้รางวัลหรือการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ด้วยการสร้างบรรยากาศที่เป็นอิสระ

2.4 สิ่งสนับสนุนเป็นการบอกถึงเงื่อนไขหรือสิ่งจำเป็นต่อการใช้รูปแบบการสอนนั้นๆให้เกิดผลเช่นรูปแบบการทดลองในห้องปฏิบัติการต้องมีผู้นำที่มีความรู้เป็นผู้สอนหรือฝึกอบรมให้

3. การนำรูปแบบไปใช้เป็นการแนะนำให้เห็นข้อสังเกตต่อการนำรูปแบบนั้นไปใช้เช่นการใช้กับเนื้อหาปะเภทใดจึงจะเหมาะสมจะใช้กับผู้เรียนรู้ระดับใดนอกจากนี้ยังต้องให้คำแนะนำอื่นๆเพื่อให้การใช้รูปแบบนั้นมีประสิทธิภาพมากที่สุด

4. ผลที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม รูปแบบแต่ละรูปแบบจะส่งผลต่อผู้เรียนทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยผลทางตรงเกิดจากกิจกรรมที่จัดขึ้นตามลำดับของรูปแบบส่วนผลทางอ้อมเกิดจากสภาพแวดล้อมซึ่งถือเป็นผลกระทบที่เกิดจากการสอนตามรูปแบบนั้นเป็นสิ่งที่คาดคะเนได้ว่าจะเกิดผลเพื่อให้สามารถใช้เป็นสิ่งที่พิจารณาในการเลือกรูปแบบที่ใช้ได้ (ทิสนา แคมมณี. 2545 : 15 อ้างถึงใน Brown and Moberg. 1980 : 16-17) ได้สังเคราะห์รูปแบบขึ้นมาจากแนวความคิดเชิงระบบกับหลักการบริการตามสถานการณ์และองค์ประกอบตามรูปแบบ Brown และ Moberg ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมเทคโนโลยี โครงสร้างกระบวนการจัดการและการตัดสินใจสั่งการในส่วนของรูปแบบการศึกษาและการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดองค์การและการบริการมีลักษณะ

ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่าการสร้างรูปแบบจะต้องขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะที่ต้องการของผู้ออกแบบแต่ยึดหลักปรัชญาทฤษฎีหลักการแนวคิดหรือความเชื่อการกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการสร้างและกลุ่มเป้าหมายเพื่อยืนยันว่ารูปแบบที่สร้างมีประสิทธิภาพหรือไม่จำเป็นต้องมีการทดสอบเพื่อหาคุณภาพของรูปแบบนั้น

ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา (wisdom) เป็นคำที่นิยมใช้กันในหมู่นักวิชาการนักการศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญา ไว้หลายระดับและหลายท่านด้วยกันมีนักวิชาการได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาที่สอดคล้องกันและความหมายคล้ายคลึงกันดังนี้

ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ประสบการณ์ที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีตในการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งได้ผ่านการคิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและใช้แก้ปัญหา จนได้แนวทางที่เหมาะสมดังที่พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 75 พระพรรษา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2542 : 821) และ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2541 : 45) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า ความรู้ของท้องถิ่น พื้นความรู้ความสามารถ องค์ความรู้ความสามารถ และทักษะที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรรเรียนรู้และถ่ายทอดสืบกันมาเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตและสอดคล้อง (ประจักษ์ ผลเรือง. 2542 : 8) ได้ประมวลความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หมายถึง องค์ความรู้ของท้องถิ่นอันเป็นผลผลิตที่ได้มาจากระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และทดลองนำปฏิบัติอย่างจริงจังในลักษณะการปฏิบัติการ (operation research) ของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นจนได้ข้อสรุปชัดเจน และเป็นที่ยอมรับเชื่อถือกัน โดยทั่วไปว่าสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นสุขหรือป้องกันแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

นักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกันในลักษณะความรู้และการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษสมดัง (กฤษณา วงษาสันต์และคณะ. 2542 : 56) สรุปว่าความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ หรือถ่ายทอดกันจากสถาบันต่างๆ และสถาบันทางสังคมอื่นๆ สอดคล้องกับ (อุบลรัตน์ กิจไมตรี. 2542 : 10) ได้กล่าวว่าความรู้ที่ได้สั่งสมสืบทอดและปฏิบัติต่อกันในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นเกิดจากการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งสอดคล้องกับ (วิโรจน์ ศรี โกลาและคณะ. 2544. : 173) ได้กล่าวว่า องค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สืบทอดกันมาเป็นศักยภาพที่ใช้แก้ปัญหาปรับตัวเรียนรู้และมีการสืบทอดไปสู่รุ่นใหม่เป็นแกนของชุมชนซึ่งจรรโลงให้อยู่รอดปลอดภัยถึงปัจจุบัน

นักวิชาการที่ให้ความหมายในลักษณะเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตว่า ปรัชญาเป็นนามธรรมที่มีคุณค่าตามทฤษฎีของ (เสรี พงศ์พิศ. 2544 : 12) และ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2525 : 621) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญา ว่าเป็นพื้นเพ รากฐานของความรู้ชาวบ้าน ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม เป็นปรัชญาในการดำรงชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตายคุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวันคล้ายคลึงกับทฤษฎีของราชฎอรอาวโส (ประเวศ วะสี. 2541 : 20) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมความรู้ด้วย

ระยะเวลาที่ยาวนานมีลักษณะ 4 ประการได้แก่มีวัฒนธรรมเป็นฐานความรู้ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มีบูรณาการสูงมีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งและเน้นความสำคัญของจริยธรรม มากกว่าวัตรธรรม ทรศนะดังกล่าวคล้ายคลึงกับ (อินทรา หิรัญสาย, 2545 : 19) กล่าวว่า ความสามารถและทักษะแห่งการดำรงชีวิต จากประสบการณ์ที่มนุษย์เข้าใจจริงและผ่าน กระบวนการคิดสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหา ภูมิปัญญาเป็นนามธรรม คือไม่มีตัวตนที่จะจับต้อง ได้ เป็นความสำนึกความคิดความจำแต่สามารถมองเห็นได้จากการแสดงออกและ (สำลี รักสุทธี, 2545 : 10) สรุปว่า การสังสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้เพื่อใช้ แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัยมีลักษณะเป็น องค์กรร่วมมีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต

ความหมายในลักษณะความรู้ ความเชื่อ จารีตประเพณี แบบแผนการดำเนินชีวิตที่ หลากหลายมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้มี นักวิชาการที่ให้ความหมายที่คล้ายคลึงกันหลายท่านดังนี้ (เอกวิทย์ ณ ถกลาง, 2539 : 11-12) (วิทยากร วิเชียรกุล, 2544 : 144-146) (วิโรจน์ ศรีโกศาและคณะ, 2544 : 173) ให้ความหมายว่า ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สังสมไว้ดำรงชีพ ใน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสังคมวัฒนธรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ การปรับตัวในการดำรงชีวิต ตามแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับความหลากหลายทางชีวภาพทั้งในด้าน การใช้ประโยชน์ และการพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพได้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม ของชุมชนซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชน

จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง องค์กรความรู้ ความสามารถ ของชาวบ้านที่เรียนรู้สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นผลผลิตที่ได้มาจากระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และทดลองนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังจนได้ข้อสรุปชัดเจน และเป็นที่ยอมรับเชื่อถือกัน โดยทั่วไปว่าสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี

2. ความสำคัญของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาได้ถูกกล่าวขานเมื่อประเทศเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ นโยบายของการ พัฒนาประเทศในด้านต่างๆ มีการเชื่อมโยงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านได้ถูกกละเลย มาเป็นเวลานาน เพราะผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้ประชาชนในประเทศได้บทรียน เมื่อ สังคมเกิดปัญหาแล้วเราไม่สามารถปรับตัวเองได้แก้ปัญหาด้วยตนเองไม่ได้เนื่องจากในอดีต ความรู้ทักษะที่นำมาใช้ เป็นความรู้สากลแต่เพียงอย่างเดียว จึงมีหลายหน่วยงาน

ที่ทำให้ความสำคัญของภูมิปัญญาในฐานะเป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น ความสำคัญของภูมิปัญญาว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคมและเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ สมดังพระชนะของ (ประเวศ วะสี. 2541 : 41-67) (กาสั๊กเต๊ะ จันทร์หมาก. 2527 : 5-6) และ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2544 : 14) ได้กล่าวไว้ว่า เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทย บนพื้นฐานการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทยจึงมุ่งเน้นการสร้างสังคมไทยเป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมซึ่งเป็นภูมิธรรมภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้สามารถเป็นพลังที่จะสานต่อไปในอนาคตได้ ภูมิปัญญานี้อาจสะท้อนออกมาในรูปศาสนา ประเพณี ความเชื่อและแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและที่สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ

ชาวบ้านมองภูมิปัญญาเป็นเรื่องของวิถีชีวิต หลักการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา สัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสร้างสรรค์และทรงคุณค่าทางจิตวิญญาณ ไม่สามารถอธิบายเป็นวิทยาศาสตร์ได้แต่ก็เป็นหลักวิชาการของชาวบ้านดังพระชนะของ (พนิตนาฏ ลักณาไพยิต. 2534 : 136) และ (ม.ร.ว.อภินันท์ รพีพัฒน์. 2547 : 28 -31) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านให้ลึกซึ้งและถูกต้องตามหลักวิชาการ ย่อมเป็นผลให้เข้าใจภูมิปัญญาของชาติได้อย่างถูกต้องและชัดเจน ชาวบ้านอธิบายแบบวิทยาศาสตร์อย่างที่เราเรียนมาไม่ได้ แต่ว่าเขาเข้าใจความลึกซึ้งและความเหมาะสมกับท้องถิ่นสูงมากเพราะอยู่ที่นั่นมาเป็นเวลานาน ทั้งยังสามารถนำภูมิปัญญาไปใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรวัฒนธรรมของสังคมและประเทศชาตินั้นได้อีกด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นวัฒนธรรม เพราะเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ การที่เราจะทำงานโดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านเคารพภูมิปัญญาชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้าน เรื่องในอดีตชาวบ้านในหลายมิติสอดคล้องกับ (อานันท์ กาญจนพันธ์. 2544 : 164-166) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นพลวัตของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นพลังทางสังคม มิติทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วย 3 ระบบคือ

1. ระบบคุณค่า หมายถึง ศีลธรรมของส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์มักแสดงออกในรูปของความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมชาติ ความอดทน ความขยันของธรรมชาติ

2. ระบบภูมิปัญญา ซึ่งครอบคลุมวิถีคิดของสังคมการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม ปรากฏให้เห็นในกระบวนการเรียนรู้การสร้างสรรคการผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมในท้องถิ่น

3. ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึง ศักดิ์ศรีและสิทธิความเป็นมนุษย์เป็นสิทธิตามธรรมชาติที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้สร้างสรรค ผลิตใหม่และถ่ายทอดภูมิปัญญาและอำนาจแสดงถึงศักยภาพของชุมชน

สรุปความสำคัญของภูมิปัญญาได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นเป็นทุนทางวัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคมเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ภูมิปัญญา มิติทางวัฒนธรรมประกอบด้วยระบบคุณค่า ความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อมและระบบอุดมการณ์อำนาจ

3. ประเภทของภูมิปัญญา

นักวิชาการและผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับประเภทของภูมิปัญญาได้กล่าวถึงประเภทของภูมิปัญญาที่สอดคล้องกันดังนี้ (เสรี พงศ์พิศ. 2539 : 147) และ (ชาญพงษ์ ฤทธิจิตร. 2542 : 35) กล่าวว่ภูมิปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน มี 2 ลักษณะคือ 1. ลักษณะที่เป็นนามธรรมระดับที่ลึกลงไป เช่นระบบความคิด ระบบคุณค่าเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตาย คุณค่าและความหมายของสิ่งต่างๆในชีวิตประจำวัน 2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมที่สังเกตได้จากภายนอกเป็นเรื่องเฉพาะด้านต่างๆที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมจะสะท้อนออกมาใน 5 ลักษณะคือ

- 3.1 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อมสัตว์พืชธรรมชาติ
- 3.2 ความสัมพันธ์กับคนอื่นๆที่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน
- 3.3 ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้
- 3.4 องค์ความรู้ที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศทั้งหมดทั้งในแง่

ความรู้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอยู่รอดของชุมชนความรู้ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรเพื่อให้เป็นฐานทรัพยากรในชุมชน

3.5 ระบบความคิดระบบคุณค่าระบบความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับชุมชนภูมิปัญญาชาวบ้าน ตามอัตถประโยชน์เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นองค์รวมรอบด้านมีอาจแยกออกจากกันได้สมดัง (ยศ สันตสมบัติ. 2542 : 63 -68) และ (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2540 : 34-41) แบ่งภูมิปัญญาได้ดังนี้

3.5.1 ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพมีขึ้นเพื่อการมีชีวิตอยู่รอดอยู่อย่างมีความสุขสบายตามอัตภาพ

3.5.2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สินทุกคนต่างพยายามจะให้ตนมีชีวิตที่ยั่งยืนมั่นคงท่วมเทใช้สติปัญญาเพื่อให้บรรลุความต้องการเช่นการพึ่งตนเอง

3.5.3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้างพิทักษ์ฐานะและอำนาจทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมและตำแหน่งหน้าที่เพื่อช่วยในการดำรงชีพ

3.5.4 ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันเช่นการร่วมกันหาเงินบำรุงวัด

3.5.5 ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรคพิเศษคือสิ่งที่ปัญญาชนชาวบ้านใช้วิสัยทัศน์เฉพาะตัวสร้างสรรค์ขึ้นต่างจากกลุ่มอื่นเช่นนักปราชญ์เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่ายิ่ง

3.5.6 ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของอาหารและยาเป็นการบรรเทาอาการเจ็บป่วยเล็กน้อยที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันเช่นคนทรงหมอสมน ไพรผู้ทำการประกอบพิธีกรรม

3.5.7 ภูมิปัญญาเป็นความรู้เรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรซึ่งมีลักษณะซับซ้อนและพัฒนาจากความรู้พื้นฐานในด้านองค์ความรู้จัดระบบการผลิต

3.5.8 ภูมิปัญญาท้องถิ่นปรากฏในรูปของความเชื่อพิธีกรรมจารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติ

3.5.9 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนของวิธีคิดทำให้มององค์ความเชื่อบางประการว่าไม่ได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล (นิคม ชมพูหลง. 2545 : 25) และ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2545 : 45) ได้แบ่งจำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 10 สาขาดังนี้

1) สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานความรู้ทักษะและเทคนิคทางด้านเกษตรกรรมกับเทคโนโลยีโดยพัฒนาพื้นฐานคุณค่าเดิมซึ่งสามารถพึ่งพาตนเองได้ในสภาวะการณ์ต่างๆ

2) สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปการผลิตเพื่อชะลอการนำเข้าของตลาดเพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรมอันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจได้ตลอดจนการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การทอผ้าการจักสานกลุ่มอาชีพต่างๆ

3) สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพอนามัยได้

4) สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งการอนุรักษ์พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5) สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการด้านบริหารจัดการการสะสมและบริหารกองทุนและธุรกิจชุมชน

6) สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดการสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรม

7) สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตงานด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทักษะศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8) สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการการดำเนินงานด้านต่างๆ ทั้งขององค์กรชุมชนองค์กรทางศาสนาองค์กรทางการศึกษาตลอดจนองค์กรทางด้านสังคมอื่นๆ ในการจัดการศึกษาตลอดจนการจัดการเรียนการสอน

9) สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่นภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดจนวรรณกรรมทุกประเภท

10) สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่าประเภทของภูมิปัญญาแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เช่น ระบบความคิด ระบบคุณค่า เป็น โลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินวิถีชีวิต 2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเฉพาะด้านต่างๆ ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น

การทำมาหากิน การเกษตรหัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และสะท้อนออกมาใน 5 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนกับสังคม และสามารถจำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 10 สาขา คือ สาขาการแพทย์แผนไทย เป็นความสามารถในการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเอง ด้านสุขภาพอนามัยได้

แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญา

1. ความหมายของการสืบทอดภูมิปัญญา

การสืบทอดมีความสำคัญมากต่อการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาเมื่อมีกระบวนการเรียนรู้เกิดการเรียนรู้แต่ไม่ถ่ายทอดให้ผู้อื่นก็จะไม่เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดหรือเป็นการสูญสิ้นภูมิปัญญาไปในที่สุดการสืบทอดได้ผู้ให้ความหมายและความสำคัญดังนี้

(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2542 : 1198) ได้ให้ความหมายการสืบทอดว่าเป็นการรับช่วงปฏิบัติต่อเขา สืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ

(สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2541 : 6-9) การสืบทอด หมายถึง การที่คนรุ่นหนึ่งสร้างสรรค์ สั่งสมและถ่ายทอดความรู้ความคิดความสามารถตลอดจนผลิตผลจากความรู้ความคิดนั้นๆต่อไปยังคนรุ่นหนึ่งเพื่อความต่อเนื่องและเจริญก้าวหน้าของเผ่าพันธุ์

(กรมศิลปากร. 2542 : 160) กล่าวว่า การสืบทอดภูมิปัญญาเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมจากบรรพชนในอดีตจนถึงยุคปัจจุบันชนเผ่าใดไม่มีภูมิปัญญาและเทคโนโลยีย่อมไม่มีการเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่า การสืบทอดคือกระบวนการสั่งสม สร้างสรรค์ความรู้ความคิดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง การดำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์ของสังคมใดสังคมหนึ่งที่คนในสังคมนั้นเห็นว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า

2. กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา

เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปเมื่อถูกละเลยขาดการยอมรับขาดการสืบทอดในที่สุดจะขาดสายใยแห่งการต่อโยงระหว่างของเก่าและของใหม่ระหว่างอดีตและปัจจุบันจึงจำเป็นที่จะต้องหาแนวทางการดำเนินงานต่างๆเพื่อเป็นการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาให้สืบทอดต่อไปมีนักวิชาการองค์กรต่างๆ ได้เสนอรูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาไว้

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2545 : 15-17) ดังนี้

1. การสืบทอดภูมิปัญญาแห่งแรกคือภายในครอบครัวจากพ่อแม่ลูกเครือญาติใกล้ชิดที่ถ่ายทอดให้กันและกัน เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาความรู้หลายอย่างจะมีการเผยแพร่ให้แก่คนอื่นถือว่าเป็นมรดกของวงศ์ตระกูลเช่นความรู้เรื่องการรักษาโรคมะเร็งสมุนไพรส่วนใหญ่จะมีเคล็ดลับที่จะถ่ายทอดให้คนที่ต้องการให้เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาอันเป็นมรดกดังกล่าวนี้ อย่างไรก็ตามมีหลายอย่างที่ไม่ได้แสดงออกอย่างชัดเจนว่าเป็นการถ่ายทอดหรือการสืบทอดเพราะการเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น พ่อสอนลูกให้ไถนาดูแลเลี้ยงสัตว์สอนให้ตีเหล็กเป็นการถ่ายทอดโดยการลงมือปฏิบัติร่วมกันเป็นคนช่วยพ่อดูว่าพ่อทำอะไรแล้วก็เลียนแบบพ่อ

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เด่นชัดที่สุดคือการถ่ายทอดบุคคลผู้รู้ผู้ชำนาญในเรื่องประเด็นหนึ่งให้แก่บุคคลอื่นๆ อาจเป็นลูกหลานหรืออาจเป็นใครก็ได้ที่มาขอเป็นลูกศิษย์ส่วนใหญ่มักได้รับการถ่ายทอดมาจากครูของตนเองในลักษณะเดียวกัน ทำให้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องหนึ่งเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้เฉพาะด้านในด้านการรักษาโรคมะเร็งสมุนไพรหรือความรู้ในเรื่องศิลปะต่างๆ หรือการทำมาหากินต่างๆ

สามารถ จันทรสุรย์ (2536 : 150-152) กล่าวว่า ชาวบ้านทุกหมู่บ้านได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ประสบการณ์ เพื่อการดำรงชีพมาตลอดและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมาด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนาความเชื่อของบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบันซึ่งพอจำแนกได้ดังนี้

1. วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็กเด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นสนใจในสิ่งใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อนสนุกสนานและดึงดูดใจเช่นการละเล่น การเล่านิทาน การลองทำตามตัวอย่าง การเล่นเกมปริศนาคำทาย เป็นต้น

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ ซึ่งเป็นวัยทำงานวิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่นวิธีการบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญพิธีกรรมทางศาสนาพิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ ในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่นจะมีขั้นตอนให้มีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวทุกครั้งรวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปของสื่อบันทึก โดยสอดแทรกในกระบวนการ และเนื้อหาหรือคำร้องของบันทึก เช่นคำร้องของลิเก ลำตัด มโนราห์ หนังตะลุง คำร้องเหล่านี้ จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น คติธรรมคำสอนทางศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีต ประเพณีต่างๆ

4. การถ่ายทอดภูมิปัญญา โดยผ่านสื่อสารมวลชน เช่นหนังสือเอกสารสิ่งพิมพ์ วิทยุโทรทัศน์ภาพยนตร์และอื่นๆ

สรุปได้ว่า รูปแบบการสืบทอดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตามแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม คือการสืบทอดองค์ความรู้ จากผู้รู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เปลี่ยนผ่านสู่เด็กและเยาวชน เรื่องของ ความเป็นมาของท้องถิ่น ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งมีชีวิตใน ธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559

แผนพัฒนาฉบับที่ 11 เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่ชี้นำทิศทางการพัฒนาประเทศระยะ กลาง เพื่อมุ่งสู่วิสัยทัศน์ระยะยาวที่ทุกภาคส่วนในสังคมไทย ได้เห็นพ้องร่วมกันกำหนดเป็น วิสัยทัศน์ปี พ.ศ. 2570 ซึ่งกำหนดไว้ว่า “คนไทยภาคภูมิใจในความเป็นไทยมีมิตรไมตรีบน วิถีชีวิตแห่งความพอเพียง ยึดมั่นในวัฒนธรรมประชาธิปไตย และหลักธรรมาภิบาลการบริการ สาธารณะขั้นพื้นฐานที่ทั่วถึงมีคุณภาพสังคม มีความปลอดภัย และมั่นคงอยู่ในสภาวะแวดล้อม ที่ดีเกื้อกูลและเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ระบบการผลิตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงด้าน อาหารและพลังงานอยู่บนฐานทางเศรษฐกิจที่พึ่งตนเอง และแข่งขันได้ในเวทีโลกสามารถอยู่ ในประชาคมภูมิภาคและโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี

วิสัยทัศน์และพันธกิจการพัฒนาประเทศในระยะเวลา 5 ปี ของแผนพัฒนาฉบับที่ 11 ได้กำหนดวิสัยทัศน์พันธกิจ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายยุทธศาสตร์ และแนวทางการพัฒนาที่มี ลำดับความสำคัญสูงดังนี้

1. วิสัยทัศน์

“สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขด้วยความเสมอภาคเป็นธรรมและมีภูมิคุ้มกัน ต่อการเปลี่ยนแปลง”

2. พันธกิจ

2.1 สร้างสังคมเป็นธรรมและเป็นสังคมที่มีคุณภาพทุกคน มีความมั่นคงในชีวิต ได้รับการคุ้มครองทางสังคมที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคทุกภาคส่วน ได้รับการเสริมพลังให้สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาภายใต้ระบบบริหารจัดการภาครัฐที่โปร่งใสเป็นธรรม

2.2 พัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีคุณธรรมเรียนรู้ตลอดชีวิต มีทักษะและการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม ในแต่ละช่วงวัยสถาบันทางสังคมและชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งสามารถปรับตัวรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง

2.3 พัฒนาศักยภาพการผลิตและบริการให้เข้มแข็ง มีคุณภาพบนฐานความรู้ความคิดสร้างสรรค์ ภูมิปัญญาสร้างความมั่นคงด้านอาหาร และพลังงานปรับโครงสร้างการผลิตและการบริโภคให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พร้อมสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม

2.4 สร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ

3. วัตถุประสงค์

3.1 เพื่อเสริมสร้างสังคมที่เป็นธรรมและเป็นสังคมสันติสุข

3.2 เพื่อพัฒนาคนไทยทุกกลุ่มวัยอย่างเป็นองค์รวมทั้งทางกายใจสติปัญญา อารมณ์คุณธรรมจริยธรรมและสถาบันทางสังคม มีบทบาทหลักในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ

3.3 เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโตอย่างมีเสถียรภาพคุณภาพและยั่งยืน มีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายการผลิตสินค้าและบริการบนฐานปัญญานวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์ในภูมิภาคอาเซียน มีความมั่นคงทางอาหารและพลังงานการผลิต และการบริโภคเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมนำไปสู่การเป็นสังคมคาร์บอนต่ำ

3.4 เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เพียงพอต่อการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ เป็นฐานที่มั่นคงของการพัฒนาประเทศ

4. เป้าหมายหลัก

4.1 ความอยู่เย็นเป็นสุขและความสงบสุขของสังคมไทยเพิ่มขึ้นความเหลื่อมล้ำในสังคมลดลง สัดส่วนผู้อยู่ใต้เส้นความยากจนลดลง และดัชนีภาพลักษณ์การคอร์รัปชัน ไม่ต่ำกว่า 5.0 คะแนน

4.2 คนไทยมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีสุขภาพที่ดีขึ้น มีคุณธรรมจริยธรรมและสถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็งมากขึ้น

4.3 เศรษฐกิจเติบโตในอัตราที่เหมาะสมตามศักยภาพของประเทศ ให้ความสำคัญกับการเพิ่มผลผลิตภาพรวมไม่ต่ำกว่าร้อยละ 3.0 ต่อปี เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศ เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศให้มีไม่ต่ำกว่าร้อยละ 40.0

4.4 คุณภาพสิ่งแวดล้อมอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานเพิ่มประสิทธิภาพการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก รวมทั้งเพิ่มพื้นที่ป่าไม้เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศ

5. ตัวชี้วัด

5.1 ดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุขดัชนีความสงบสุขสัดส่วนรายได้ระหว่างกลุ่มประชากรที่มีรายได้สูงสุดร้อยละ 10.0 กับกลุ่มที่มีรายได้ต่ำร้อยละ 10.0 สัดส่วนผู้อยู่ใต้เส้นความยากจนสัดส่วนแรงงานนอกระบบ ที่สามารถเข้าถึงการคุ้มครองทางสังคมและดัชนีภาพลักษณ์การคอร์รัปชัน

5.2 จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยผู้เรียนทุกระดับการศึกษามีคุณธรรมจริยธรรม สัดส่วนประชากรที่เข้าถึงโครงข่ายคมนาคมและอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง จำนวนบุคลากรด้านการวิจัย และพัฒนาอัตราการป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อ และดัชนีความอบอุ่นของครอบครัว

5.3 อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ อัตราเงินเฟ้อผลผลิตภาพ การผลิตรวมอันดับความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศ สัดส่วนมูลค่าผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ

5.4 คุณภาพน้ำและอากาศร้อยละของพื้นที่ป่าไม้ต่อพื้นที่ประเทศ และสัดส่วนการปล่อยก๊าซเรือนกระจกต่อหัว เปรียบเทียบกับลำดับขั้นการพัฒนาที่แสดงโดยผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศต่อหัว

6. ยุทธศาสตร์การพัฒนา

การพัฒนาประเทศให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เศรษฐกิจเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศ ที่ปรับเปลี่ยนเร็วคาดการณ์ได้ยากและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น การพัฒนาในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ได้กำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เหมาะสม โดยเร่งสร้างภูมิคุ้มกัน เพื่อป้องกันปัจจัยเสี่ยงและเสริมรากฐานของประเทศด้านต่างๆ ให้เข้มแข็งควบคู่ไปกับการพัฒนาคนและสังคมไทยให้มีคุณภาพ มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม รวมทั้งสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจด้วยฐานความรู้และความคิดสร้างสรรค์บนพื้นฐานการผลิตและการบริโภค ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่มั่นคงและยั่งยืน ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สำคัญในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 มีดังนี้

6.1 ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมในสังคมให้ความสำคัญกับ

6.1.1 การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้ทุกคนในสังคมไทย ควบคู่กับการเสริมสร้างขีดความสามารถในการจัดการความเสี่ยง และสร้างโอกาสในชีวิต ให้แก่ตนเอง มุ่งปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้มีฐานการพัฒนาที่ทั่วถึงและยั่งยืน พัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่มีความหลากหลายและแข็งแกร่งมากขึ้น ส่งเสริมการจัดสรรทรัพยากรให้เกิดความเป็นธรรม ปรับโครงสร้างภาษีทั้งระบบให้สนับสนุนการกระจายรายได้ เป็นเครื่องมือสร้างความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากร การถือครองทรัพย์สินพัฒนาการใช้ประโยชน์ เทคโนโลยีสารสนเทศ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารในการพัฒนาอาชีพ ส่งเสริมบทบาทของภาคธุรกิจเอกชนในการเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมแก่คนในสังคมไทยรวมทั้งยกระดับคุณภาพระบบการคุ้มครองทางสังคมให้ครอบคลุมทุกคนอย่างทั่วถึง สอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็น

6.1.2 การจัดบริการทางสังคมให้ทุกคนตามสิทธิขั้นพื้นฐาน เน้นการสร้างภูมิคุ้มกันระดับปัจเจก สร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในการพัฒนาประเทศ มุ่งพัฒนาระบบบริการสาธารณะให้มีคุณภาพ มีช่องทางการเข้าถึงอย่างเท่าเทียม การจัดหาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย การเข้าถึงระบบสาธารณสุขูปโภค พัฒนาระบบสวัสดิการทางสังคมให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ พัฒนาระบบการเงินฐานรากและระบบการออมที่หลากหลาย

เสริมสร้างเจตคติด้านความเสมอภาคทั้งหญิงและชาย พัฒนาระบบฐานข้อมูลในการคุ้มครองทางสังคมให้ครอบคลุมทุกคนอย่างมีประสิทธิภาพ

6.1.3 การเสริมสร้างพลังให้ทุกภาคส่วนสามารถเพิ่มทางเลือกการใช้ชีวิตในสังคมและมีส่วนร่วมในเชิงเศรษฐกิจสังคมและการเมือง ได้อย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรีให้ทุกคนสามารถแสดงออกทางความคิดอย่างสร้างสรรค์ เพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถของชุมชนในการจัดการปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง สนับสนุนการรวมกลุ่มอาชีพที่สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่ส่งเสริมให้ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นพลังร่วมในการพัฒนาสังคม พัฒนามาตรฐานระบบการคุ้มครองผู้บริโภค เพิ่มช่องทางการเข้าถึงข้อมูล และองค์ความรู้เกี่ยวกับสิทธิของผู้บริโภค ส่งเสริมบทบาทสตรีในระดับการบริหารและการตัดสินใจ ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ

6.1.4 การสานสร้างความสัมพันธ์ของคนในสังคมให้มีคุณค่าร่วมและตระหนักถึงผลประโยชน์ของสังคมและเสริมสร้างการบริหารราชการแผ่นดินที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส มีระบบตรวจสอบ การรับผิดชอบที่รัดกุมโดยสร้างค่านิยมใหม่ที่ยอมรับร่วมกัน บนฐานของความไว้วางใจและเกื้อกูลกันในสังคมส่งเสริมวัฒนธรรมการเมืองที่มีธรรมาภิบาลนำไปสู่การเป็นประชาธิปไตยที่ถูกต้องเหมาะสม เสริมสร้างระบบบริหารราชการให้เข้มแข็งมีประสิทธิภาพมีระบบถ่วงดุลอำนาจการตรวจสอบที่เข้มงวดและรอบด้าน พัฒนาข้าราชการให้มีคุณภาพสูง มีคุณธรรมจริยธรรมทางอาชีพ มีความรับผิดชอบปฏิรูปการเมืองไทยทั้งระบบให้เป็นประชาธิปไตยของมวลชน สร้างความเท่าเทียมในกระบวนการยุติธรรม เพิ่มช่องทางการรับข้อร้องเรียนและให้ความช่วยเหลือเยียวยาแก่ผู้เสียหายและผู้ได้รับผลกระทบจากกระบวนการยุติธรรมรวมทั้งสนับสนุนการใช้สื่อเพื่อสังคมทั้งในระดับประเทศและท้องถิ่นและสังคมออนไลน์ให้เป็นพลังหนุนเสริมการพัฒนา

6.2 ยุทธศาสตร์การพัฒนาคณะผู้สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

6.2.1 การปรับโครงสร้างและการกระจายตัวประชากรให้เหมาะสมเป็นการส่งเสริมคู่สมรสที่มีความพร้อมให้มีบุตรเพิ่มขึ้น และรักษาระดับอัตราเจริญพันธุ์ไม่ให้ต่ำกว่าระดับที่เป็นอยู่ปัจจุบันสนับสนุนการกระจายตัว ส่งเสริมการตั้งถิ่นฐานของประชากรให้เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพ โอกาสและทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่

6.2.2 การพัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มุ่งพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัยสอดคล้องตามแผนพัฒนาคนด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่เสริมสร้างวัฒนธรรมการถือคุณ พัฒนาทักษะให้คนมีการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ต่อยอดสู่การสร้างนวัตกรรมที่เกิดจากการฝึกฝนเป็นความคิดสร้างสรรค์ปลูกฝังการพร้อมรับฟังความคิดเห็นจากผู้อื่นและจิตใจที่มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัยพัฒนาคนด้วยการเรียนรู้ในศาสตร์วิทยาการให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างหลากหลาย สอดคล้องกับแนวโน้มการจ้างงานและเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนสร้างจิตสำนึกให้คนไทยมีความรับผิดชอบต่อดังคม เคารพกฎหมายหลักสิทธิมนุษยชนสร้างค่านิยมการผลิตและบริการที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมเรียนรู้การรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติ

6.2.3 การส่งเสริมการลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม โดยสร้างเสริมสุขภาพคนไทยให้มีความสมบูรณ์แข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจพัฒนาความรู้และทักษะในการดูแลสุขภาพของตนเองครอบครัวชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบายสาธารณะที่เอื้อต่อสุขภาพควบคู่กับการพัฒนาระบบบริการสาธารณสุขให้มีคุณภาพ พร้อมทั้งส่งเสริมการแพทย์ทางเลือก การพัฒนาระบบฐานข้อมูลสุขภาพของประเทศการพัฒนาบุคลากรด้านสาธารณสุขให้เหมาะสม ทั้งการผลิตและการกระจายบุคลากรตลอดจนการใช้มาตรการการเงินการคลัง เพื่อสุขภาพที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

6.2.4 การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตมุ่งสร้างกระแสสังคมให้การเรียนรู้เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนมีนิสัยใฝ่รู้รักการอ่านตั้งแต่วัยเด็ก และส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของคนต่างวัยควบคู่กับการส่งเสริมให้องค์กรกลุ่มบุคคลชุมชนประชาชนและสื่อทุกประเภทเป็นแหล่งเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์สื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายรวมถึงส่งเสริมการศึกษาทางเลือกที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ และสนับสนุนปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

6.2.5 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคมเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาบทบาทของสถาบันหลักทางสังคมให้เอื้อต่อการพัฒนาคนสร้างค่านิยมให้คนไทยภูมิใจในวัฒนธรรมไทย ยอมรับความแตกต่างของความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ลดปัญหาความขัดแย้งทางความคิด และสร้างความเป็นเอกภาพในสังคมสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวัฒนธรรมร่วมกับประชาคมโลก โดยเฉพาะประชาคมอาเซียนให้เกิด

การไหลเวียนทางวัฒนธรรมในรูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ส่งเสริมความเข้าใจระหว่างประชาชนในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสาร

6.3 ยุทธศาสตร์ความเข้มแข็งภาคเกษตรความมั่นคงของอาหารและพลังงาน

6.3.1 การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตภาคเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืนมุ่งรักษาป้องกันและคุ้มครองพื้นที่ที่มีศักยภาพทางการเกษตรสนับสนุนให้เกษตรกรรายย่อยมีที่ดินเป็นของตนเองหรือมีสิทธิทำกินในที่ดินใช้มาตรการทางภาษีเพื่อบังคับหรือจูงใจให้บุคคลผู้ถือครองที่ดินทาประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวมากขึ้นสนับสนุนการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมเร่งรัดการจัดให้มีองค์กรและระบบบริหารจัดการที่ดินให้เป็นรูปธรรม โดยเร็วพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตภาคเกษตรฟื้นฟูและส่งเสริมค่านิยมวัฒนธรรมที่ดี และวิถีชีวิตทางการเกษตรที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

6.3.2 การเพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพการผลิตภาคเกษตรภาครัฐให้ความสำคัญกับการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาของภาคเอกชน สนับสนุนการผลิตทางการเกษตรที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ควบคุม และกำกับดูแลให้มีการนำเข้าและใช้สารเคมีทางการเกษตรที่ได้มาตรฐานปรับปรุงบริการขั้นพื้นฐาน เพื่อการผลิตให้ทั่วถึงส่งเสริมการผลิตที่คงไว้ซึ่งความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อมของประเทศ เสริมสร้างองค์ความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่างๆ ที่เหมาะสมทางการเกษตร รวมทั้งสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมให้แก่เกษตรกรอย่างต่อเนื่องและทั่วถึง

6.3.3 การสร้างมูลค่าเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรตลอดห่วงโซ่การผลิต สนับสนุนการผลิตและบริการของชุมชนในการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าเกษตรอาหารและพลังงานส่งเสริมสถาบันการศึกษาในพื้นที่ให้ร่วมทาการศึกษาวิจัยกับภาคเอกชนสนับสนุนเกษตรกรและผู้ประกอบการนำองค์ความรู้นวัตกรรมและเทคโนโลยีการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมบนฐานความคิดริเริ่มสร้างสรรค์มาใช้ในการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าผลิตภัณฑ์เกษตร อาหารยกระดับคุณภาพมาตรฐานสินค้าเกษตร อาหารมาตรฐาน ระบบการผลิตสินค้าเกษตรให้เทียบเท่าระดับสากล ส่งเสริมระบบตลาดกลางสินค้าเกษตรและตลาดซื้อขายสินค้าเกษตรล่วงหน้า ส่งเสริมภาคเอกชนและองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

ระบบสินค้าเกษตรและอาหารร่วมกับสถาบันเกษตรกรเพิ่มประสิทธิภาพระบบการบริหารจัดการ โลจิสติกส์ของภาคเกษตร

6.3.4 การสร้างความมั่นคงในอาชีพและรายได้ให้แก่เกษตรกร มุ่งพัฒนาระบบการสร้งหลักประกันรายได้ของเกษตรกร ให้มีความมั่นคงและครอบคลุมเกษตรกรทั้งหมด พัฒนาระบบประกันภัยพิชผลการเกษตร ส่งเสริมระบบการทำการเกษตรแบบมีพันธสัญญาที่เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย ยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกร สร้างแรงจูงใจให้เยาวชนเกษตรกรรุ่นใหม่และแรงงานที่มีคุณภาพเข้าสู่อาชีพเกษตรกรรม พัฒนาสถาบันเกษตรกรและวิสาหกิจชุมชนให้เป็นกลไกสนับสนุนการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรรายย่อยที่ได้รับผลกระทบจากการนำเข้าสินค้าเกษตรและอาหาร ที่มีต้นทุนต่ำที่เป็นผลมาจากข้อตกลงการเปิดการค้าเสรี

6.3.5 การสร้างความมั่นคงด้านอาหารและพัฒนาพลังงานชีวภาพในระดับครัวเรือนและชุมชน โดยส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกต้นไม้ ปลูกป่า โดยชุมชนเพื่อชุมชนเพิ่มขึ้น ส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรด้วยระบบเกษตรยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสนับสนุนให้มีการจัดการและเผยแพร่องค์ความรู้ พัฒนาด้านอาหารศึกษาทุกรูปแบบอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งส่งเสริมพฤติกรรมกรบริโภคที่เหมาะสมของบุคคลและชุมชน สนับสนุนการสร้างเครือข่ายการผลิตและการบริโภคที่เกื้อกูลกันในระดับชุมชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกัน ส่งเสริมการนำวัตถุดิบทางการเกษตรที่ผลิตได้ในชุมชนและที่เหลือใช้จากการเกษตร มาผลิตเป็นพลังงานทดแทนในชุมชน รวมทั้งส่งเสริมและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ให้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งด้านอาหารให้กับเกษตรกรและชุมชนอย่างเป็นระบบ

6.3.6 การสร้างความมั่นคงด้านพลังงานชีวภาพเพื่อสนับสนุนการพัฒนาประเทศและความเข้มแข็งภาคเกษตร ด้วยการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตพลังงานจากพืชพลังงานจัดให้มีระบบการบริหารจัดการสินค้าเกษตรที่ใช้เป็นทั้งอาหารและพลังงานเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และการใช้พลังงานชีวภาพที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและบริการจัดให้มีกลไกกำกับดูแลโครงสร้างราคาของพลังงานชีวภาพ และปลูกจิตสำนึกในการใช้พลังงานชีวภาพอย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า

6.3.7 การปรับระบบบริหารจัดการภาครัฐ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน โดยสนับสนุนบทบาทของเกษตรกร เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน ภาคเอกชน และชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและวางแผนการผลิตทางการเกษตร ปรับกระบวนการทำงานของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ให้มีการร่วมมือและบูรณาการการทำงานอย่างจริงจัง ทั้งในส่วนกลางและระดับพื้นที่ พัฒนาระบบฐานข้อมูลสารสนเทศด้านอาหารและพลังงานตั้งแต่การผลิตการตลาดไปจนถึงการบริโภค พัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้านการเกษตร ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศทั้งในระดับพหุภาคีและทวิภาคี โดยเฉพาะประชาคมอาเซียนที่ก่อให้เกิดความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน

6.4 ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

6.4.1 การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่มีคุณภาพและยั่งยืน โดยสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้ประกอบการ โดยเฉพาะผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมและผลักดันให้มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็งและแข่งขันได้ด้วยการปรับโครงสร้างการค้าและการลงทุน ให้สอดคล้องกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเอเชียแอฟริกาและเศรษฐกิจภายในประเทศ ปรับโครงสร้างภาคบริการให้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มกับสาขาบริการที่มีศักยภาพและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมบนฐานความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม พัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งครอบคลุมถึงการพัฒนารัฐกิจสร้างสรรค์การพัฒนาเมืองสร้างสรรค์และการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์พัฒนาภาคเกษตรบนฐานการเพิ่มผลิตภาพในการผลิต ยกกระตือรือร้นการสร้างความมูลค่าเพิ่มด้วยเทคโนโลยีและกระบวนการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พัฒนาภาคอุตสาหกรรมที่มุ่งการปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมให้มีคุณภาพและยั่งยืน ด้วยการใช้ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและความคิดสร้างสรรค์สู่อุตสาหกรรมฐานความรู้เชิงสร้างสรรค์และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

6.4.2 การพัฒนาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีวิจัยและนวัตกรรมให้เป็นพลังขับเคลื่อนการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้เติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน เน้นการนำความคิดสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นทรัพย์สินทางปัญญาวิจัยและพัฒนาไปต่อยอดถ่ายทอดและประยุกต์ใช้ประโยชน์ทั้งเชิงพาณิชย์สังคมและชุมชน โดยสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาและประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีวิจัยและนวัตกรรมที่ส่งเสริมการใช้ความคิด

สร้างสรรค์และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับภาคการผลิต ตลอดจนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีวิจัยและนวัตกรรมให้ทั่วถึงและเพียงพอ ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ในลักษณะของความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน

6.4.3 การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันที่มีประสิทธิภาพเท่าเทียม และเป็นธรรม มุ่งพัฒนาตลาดเงินและตลาดทุนรวมทั้งกำลังแรงงานให้เอื้อต่อการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรมนุษย์พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ของประเทศให้เชื่อมโยงการขนส่งทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและมาตรฐานคู่สากลสร้างความมั่นคงด้านพลังงานด้วยการส่งเสริมการใช้พลังงานสะอาดพัฒนาพลังงานทางเลือก และเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงานในทุกระดับ ปฏิรูปกฎหมายและกฎระเบียบต่างๆ ทางเศรษฐกิจให้เอื้อต่อการเพิ่มประสิทธิภาพการแข่งขัน และสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลก

6.4.4 การบริหารจัดการเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการด้านการเงิน โดยดำเนินนโยบายการเงินที่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์แวดล้อมและทันต่อเหตุการณ์เพิ่มบทบาทตลาดทุนในระบบเศรษฐกิจ ให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาภาคการเงินโลกปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางการเงิน พัฒนากลไกการเฝ้าระวังความผันผวนทางเศรษฐกิจ พัฒนาระบบเตือนภัยแบบองค์รวมเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการเงินทุนระหว่างประเทศ บริหารจัดการด้านการคลังที่ปรับปรุงระบบการจัดเก็บรายได้ของประเทศเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดสรรและการบริหารงบประมาณ ป้องกันความเสี่ยงทางการคลัง พัฒนาประสิทธิภาพการดำเนินงานของรัฐวิสาหกิจ ส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการให้บริการขั้นพื้นฐานของภาครัฐเพิ่มขึ้นและเสริมสร้างความเข้มแข็งทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

6.5 ยุทธศาสตร์การสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม

6.5.1 การพัฒนาความเชื่อมโยงด้านการขนส่งและระบบโลจิสติกส์ภายใต้กรอบความร่วมมือในอนุภูมิภาคต่างๆ มุ่งพัฒนาบริการขนส่งและโลจิสติกส์ที่มีประสิทธิภาพ และได้มาตรฐานสากลปรับปรุงกฎระเบียบการขนส่งคนและสินค้าที่เกี่ยวข้อง พัฒนาคูคลองการขนส่งและโลจิสติกส์ เชื่อมโยงการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวพื้นที่ชายแดน/เขตเศรษฐกิจชายแดนตลอดจนเชื่อมโยงระบบการผลิตกับพื้นที่ตอนในของประเทศ

6.5.2 การพัฒนาฐานลงทุน โดยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันระดับอนุภูมิภาค มุ่งพัฒนาพื้นที่ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศให้เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นฐานการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเกษตรและการท่องเที่ยวพัฒนาเขตเศรษฐกิจชายแดนและเมืองชายแดน รวมทั้งบูรณาการแผนพัฒนาพื้นที่เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านให้บรรลุประโยชน์ร่วมกันทั้งด้านความมั่นคงและเสถียรภาพของพื้นที่

6.5.3 การสร้างความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนเป็นการพัฒนาความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนที่มีศักยภาพในการพัฒนาบุคลากรในทุกภาคส่วนเศรษฐกิจ เสริมสร้างความเข้มแข็งให้สถาบันการศึกษาทั้งของรัฐและเอกชนให้มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในระดับสากล ยกกระดับทักษะฝีมือแรงงานกำหนดมาตรฐานขั้นพื้นฐานของคุณภาพสินค้าและบริการที่เป็นการป้องกันสินค้าและบริการนำเข้าที่ไม่ได้คุณภาพทั้งในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน

6.5.4 การเข้าร่วมเป็นภาคีความร่วมมือระหว่างประเทศและภูมิภาคภายใต้บทบาทที่สร้างสรรค์เป็นทางเลือกในการดำเนินนโยบายระหว่างประเทศในเวทีโลก มุ่งรักษาทักษะของไทยในการมีส่วนร่วมกำหนดยุทธศาสตร์ ของกรอบความร่วมมือที่ดำเนินอยู่รวมทั้งรักษาคุณภาพของปฏิสัมพันธ์กับมหาอำนาจทางเศรษฐกิจเดิม และมหาอำนาจใหม่

6.5.5 การสร้างความเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจในภูมิภาคด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การเคลื่อนย้ายแรงงานและการส่งเสริมแรงงานไทยในต่างประเทศ โดยเร่งดำเนินการด้านความร่วมมือ ในการกำหนดมาตรฐานฝีมือระหว่างประเทศเพื่ออำนวยความสะดวกการเคลื่อนย้ายแรงงานในภูมิภาค ส่งเสริมผู้ประกอบการไทยในการขยายการลงทุนไปสู่ต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้าน คู่ครองและส่งเสริมสิทธิและผลประโยชน์ของคนไทยและแรงงานไทยในต่างประเทศ

6.5.6 การมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการสร้างสังคมนานาชาติที่มีคุณภาพชีวิตป้องกันภัยจากการก่อการร้าย และอาชญากรรมยาเสพติด ภัยพิบัติและการแพร่ระบาดของโรคภัย มุ่งพัฒนาศักยภาพและความพร้อมในการป้องกันและแก้ปัญหาข้ามชาติ ด้านการก่อการร้าย ยาเสพติด และการหลบหนีเข้าเมือง ทั้งระบบพัฒนาศักยภาพและความร่วมมือภายในภูมิภาคเพื่อเตรียมพร้อมรับภัยพิบัติทางธรรมชาติ และเหตุฉุกเฉิน ร่วมมือในการป้องกันการติดเชื้อและการแพร่ระบาดของโรคอุบัติใหม่และโรคระบาดซ้ำ

6.5.7 การเสริมสร้างความร่วมมือที่ดีระหว่างประเทศ ในการสนับสนุน การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีจริยธรรม และไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมพร้อมทั้ง เปิดรับความร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศที่ไม่แสวงหากำไร เป็นการดำเนินการภายใต้ กรอบความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อม ในระดับอนุภูมิภาค เสริมสร้างการผลิต บริโภคสินค้า บริการที่น่าประทับใจ ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกส่งเสริมและอำนวยความสะดวกองค์กร ระหว่างประเทศที่ไม่แสวงหากำไร ให้มีบทบาทเพิ่มขึ้น ในการให้ไทยเป็นฐานการดำเนิน ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาประเทศในภูมิภาค

6.5.8 การเร่งรัดการใช้ประโยชน์จากข้อตกลงการค้าเสรีที่มีผลบังคับใช้แล้ว เป็นการสร้างองค์ความรู้ให้กับภาคธุรกิจ โดยเฉพาะ ผู้ได้รับผลกระทบทั้งเชิงบวกและลบ ให้สามารถพัฒนาศักยภาพ และ โอกาสของตนเองในการใช้ประโยชน์จากการเปิดการค้าเสรี โดยเฉพาะภาคธุรกิจขนาดกลาง และขนาดย่อม ที่ได้รับการสนับสนุนเยียวยาดูแลจากรัฐใน กรณีที่ไม่สามารถปรับตัวได้ทัน

6.5.9 การส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นฐานการลงทุนและการประกอบธุรกิจ ในเอเชียรวม ทั้งเป็นฐานความร่วมมือในการพัฒนาภูมิภาค โดยจัดให้มีสิทธิประโยชน์และ การอำนวยความสะดวกที่จำเป็น เพื่อให้มีการจัดตั้งสำนักงานปฏิบัติการภูมิภาค สนับสนุน บทบาทขององค์กรระหว่างประเทศที่ไม่แสวงหากำไร

6.5.10 การปรับปรุงและเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคีการพัฒนา ภายในประเทศ ตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่นมุ่งเสริมสร้างศักยภาพชุมชนท้องถิ่น ให้รับรู้และ เตรียมพร้อมรับกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ประเทศสนับสนุนกลไกการ พัฒนาระดับพื้นที่ในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาระดับจังหวัด กลุ่มจังหวัด โดยเฉพาะ จังหวัดชายแดน ให้สามารถพัฒนาเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านส่งเสริมศักยภาพด้านวิชาการ และเครือข่ายของสถาบันการศึกษาของไทย ที่สร้างความใกล้ชิดและปฏิสัมพันธ์กับประเทศใน อนุภูมิภาค

6.6 ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

6.6.1 การอนุรักษ์ฟื้นฟูและสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม มุ่งรักษาและฟื้นฟูพื้นที่ป่าและเขตอนุรักษ์พัฒนาระบบฐานข้อมูล การจัดการ องค์ความรู้ให้เป็นเครื่องมือในการวางแผนบริหารจัดการ ปรับปรุงระบบการบริหารจัดการ ที่ดินและการจัดการทรัพยากรทางทะเลชายฝั่ง เร่งรัดการบริหารจัดการแบบบูรณาการ

ปรับปรุงและฟื้นฟูแหล่งน้ำ เพื่อเพิ่มปริมาณน้ำ ดันทุนส่งเสริมให้เกิดการใช้กันอย่างมีประสิทธิภาพ จัดทำแผนแม่บทโครงสร้างพื้นฐานด้านทรัพยากรน้ำ เพื่อการอุปโภคบริโภคอย่างเป็นระบบ รวมทั้งส่งเสริมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ

6.6.2 การปรับกระบวนการทัศน์ การพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศเพื่อเตรียมพร้อมไปสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมโดยปรับโครงสร้างการผลิตของประเทศและพฤติกรรมกรบริโภค เพื่อเตรียมพร้อมไปสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงานในภาคคมนาคมขนส่ง เพื่อลดปริมาณก๊าซเรือนกระจก พัฒนาเมืองที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเน้นการวางผังเมืองที่ผสมผสานวัฒนธรรมสังคมระบบนิเวศเข้าด้วยกัน

6.6.3 การยกระดับขีดความสามารถในการรองรับและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เพื่อให้สังคมมีภูมิคุ้มกัน มุ่งพัฒนาองค์ความรู้และเครื่องมือในการบริหารจัดการ เพื่อรองรับกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ รวมถึงพัฒนาศักยภาพชุมชน ให้พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

6.6.4 การเตรียมความพร้อมรองรับกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ ด้วยการจัดทำแผนที่และจัดลำดับพื้นที่เสี่ยงภัยทั้งในระดับประเทศภูมิภาคต่างๆ ยกระดับการจัดการภัยพิบัติให้มีประสิทธิภาพ พัฒนาระบบฐานข้อมูลการสื่อสาร โทรคมนาคมส่งเสริมการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้านการจัดการภัยพิบัติ พัฒนาระบบงานอาสาสมัครของประเทศอย่างจริงจัง และให้มีมาตรฐานตามหลักสากล สนับสนุนภาคเอกชน สถานประกอบการ โรงเรียน ท้องถิ่น ให้มีการเตรียมความพร้อม จัดทำแผนปฏิบัติการรองรับภัยพิบัติ

6.6.5 การสร้างภูมิคุ้มกันด้านการค้าจากเงินไหลด้านสิ่งแวดล้อม และวิกฤตจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ มุ่งติดตามเฝ้าระวังมาตรการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่อาจส่งผลกระทบต่อการค้าการลงทุน เตรียมมาตรการรองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากมาตรการทางการค้า และข้อตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ศึกษาผลกระทบและกำหนดแผนกลยุทธ์รายสินค้า รวมทั้งมาตรการเยียวยาในสินค้าและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมให้ผู้ส่งออกทำคาร์บอนฟุตพริ้นต์ และสร้างแรงจูงใจให้เกิดอุตสาหกรรมใหม่ๆ เพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

6.6.6 การเพิ่มบทบาทประเทศไทยในเวทีประชาคมโลก ที่เกี่ยวข้องกับรอบความตกลง และพันธกรณีด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ เป็นการศึกษารายละเอียดและสร้าง

ความเข้าใจในพันธกรณีติดตามสถานการณ์ การเจรจาทำที่ของประเทศต่างๆ พัฒนาบุคลากรภาครัฐเพื่อเสริมสร้างทักษะการเจรจา พัฒนาความร่วมมือในกลุ่มอาเซียนประเทศคู่ค้าสำคัญ สนับสนุนการดำเนินงานตามพันธกรณีและข้อตกลงระหว่างประเทศด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

6.6.7 การควบคุมและลดมลพิษ มุ่งลดปริมาณมลพิษทางอากาศ เพิ่มประสิทธิภาพการจัดการขยะ และน้ำเสียชุมชน พัฒนาระบบการจัดการของเสียอันตราย ขยะอิเล็กทรอนิกส์ ขยะติดเชื้อ ลดความเสี่ยงอันตรายการรั่วไหลการเกิดอุบัติเหตุจากสารเคมี และพัฒนาระบบเตือนภัยแจ้งเหตุฉุกเฉิน ระบบการจัดการเมื่อเกิดอุบัติเหตุด้านมลพิษ

6.6.8 การพัฒนาระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใสเป็นธรรมอย่างบูรณาการ มุ่งส่งเสริมสิทธิและพัฒนาศักยภาพชุมชนในการเข้าถึงเพื่อใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ปรับปรุงกฎหมาย เพื่อแก้ปัญหาค่าเช่าที่ดินในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ปรับนโยบายการลงทุนภาครัฐให้เอื้อต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟู ผลักดันให้มีการจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างแรงจูงใจในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และลดการก่อมลพิษ สร้างรายได้จากความหลากหลายทางชีวภาพ พัฒนาระบบฐานข้อมูลและระบบติดตามประเมินผล รวมทั้งส่งเสริมการศึกษาวิจัย เพื่อสร้างระบบบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพ

6.7 ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

1. สถานการณ์การเปลี่ยนแปลง

การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุล และยั่งยืนจะต้องให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างทุนของประเทศที่มีอยู่ให้เข้มแข็ง มีพลังในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาคน หรือทุนมนุษย์ให้เข้มแข็ง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงโลก ในยุคศตวรรษที่ 21 และการเสริมสร้างปัจจัยแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพของคน ทั้งในเชิงสถาบันระบบโครงสร้างของสังคมให้เข้มแข็ง สามารถเป็นภูมิคุ้มกันการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต อย่างไรก็ตามสถานการณ์การพัฒนาที่ผ่านมา ส่งผลกระทบต่อคนและสังคมไทยหลายประการดังนี้

1.1 โครงสร้างประชากรมีแนวโน้มประชากรวัยสูงอายุเพิ่มขึ้น ประชากรวัยเด็ก และวัยแรงงานลดลง ขณะที่การย้ายถิ่นของประชากรส่งผลให้ความเป็นเมือง

สูงขึ้นไป ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และจะเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ในปี 2568 โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีประชากรวัยสูงอายุมากที่สุดถึงเกือบ 1 ใน 3 ของประชากรสูงอายุทั้งประเทศ ขณะที่กรุงเทพมหานครจะมีการเพิ่มขึ้นของประชากรวัยสูงอายุอย่างรวดเร็ว สำหรับโครงสร้างประชากรวัยเด็ก และวัยแรงงาน มีสัดส่วนลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลมาจากภาวะเจริญพันธุ์ของสตรีไทยที่ลดลงต่ำ อยู่ที่ 1.6 ในปี พ.ศ.2551 ทำให้สัดส่วนประชากรวัยเด็ก : วัยแรงงาน : ผู้สูงอายุลดลงจากร้อยละ 20.5 : 67.6 : 11.9 ในปี 2553 เป็นร้อยละ 18.3 : 66.9 : 14.8 ในปี 2559 ขณะเดียวกันคนไทยส่วนใหญ่นขาดความรู้ความเข้าใจด้านอนามัยการเจริญพันธุ์ที่ถูกต้อง ส่งผลต่อความไม่สมดุลระหว่างปริมาณและคุณภาพของประชากรในประเทศ นอกจากนี้การย้ายถิ่นของประชากรจากชนบทเข้าสู่เมืองอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีการขยายตัวของความเป็นเมืองมากขึ้น โดยสัดส่วนประชากรในเขตเมืองเพิ่มสูงขึ้นจากร้อยละ 31.1 ในปี 2543 เป็นร้อยละ 45.7 ในปี 2553

1.2 คนไทยได้รับการพัฒนาสุขภาพทุกช่วงวัย แต่ยังมีปัญหาด้านสติปัญญา คุณภาพการศึกษา และมีพฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพ ผลการพัฒนาตามช่วงวัยพบว่ากลุ่มวัยเด็กระดับเข่าวัยปัญญามีค่าเฉลี่ยลดลง จาก 91 เป็น 88 ในช่วงปี 2540-2552 (องค์การอนามัยโลกกำหนดไว้ที่ 90-110) เด็กอายุ 0-5 ปีที่มีพัฒนาการสมวัย มีสัดส่วนลดลงจากร้อยละ 72.0 เหลือเพียงร้อยละ 67.0 ขณะเดียวกันยังมีภาวะโภชนาการเกิน เกิดโรคอ้วนจากพฤติกรรมการบริโภคที่ไม่เหมาะสม โดยในปี 2549 เด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี มีภาวะโภชนาการเกินถึงร้อยละ 10.6 และคาดว่าอีก 10 ปีข้างหน้า 1 ใน 5 ของเด็กปฐมวัยจะเป็นโรคอ้วน ส่วนเด็กวัยเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ กว่าร้อยละ 50.0 และมาตรฐานความสามารถของผู้เรียน ในเรื่องการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ มีวิจารณ์ญาณ และคิดสร้างสรรค์ค่อนข้างต่ำ นอกจากนี้จากพฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพ ทำให้เกิดปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นเพิ่มสูงขึ้น อัตราการตั้งครรภ์ของวัยรุ่นหญิง อายุ 15-19 ปี เพิ่มจาก 54.9 ต่อประชากรหญิง อายุ 15-19 ปี พันคน ในปี 2548 เป็น 56.2 ในปี 2553 ขณะที่กลุ่มวัยทำงาน ภาพรวมกำลังแรงงานมีการศึกษาสูงขึ้น

1.3 สื่อมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชน แต่ยังมีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพคนค่อนข้างน้อย สื่อทางสังคมในปัจจุบัน มีอิทธิพลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชน แต่การเผยแพร่สื่อต่างๆ ยังไม่มีบทบาทต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ คุณธรรม จริยธรรม สะท้อนได้จากรายการโทรทัศน์ในหนึ่งชั่วโมงของรายการที่ออกอากาศทั้งหมด มีภาพของความรุนแรงมากที่สุด 3.3 ครั้ง ภาพที่ตอกย้ำ

การสร้างอคติเชิงลบต่อผู้อื่น จำนวน 1.3 ครั้ง ภาษาก้าวร้าว 0.3 ครั้ง ความไม่เหมาะสมทางเพศ 0.1 ครั้ง ขณะที่การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางเว็บไซต์ต่างๆ ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องเพศ การใช้ภาษาที่ไม่เหมาะสม และบางส่วนเป็นเว็บไซต์ที่เข้าข่ายลามกอนาจารใช้ภาษาที่หยาบคาย รวมถึงเนื้อหาที่รุนแรง ขณะที่เกมคอมพิวเตอร์ซึ่งเป็นที่ออนไลน์ที่มีอิทธิพลต่อเด็กและเยาวชนอย่างมาก พบว่าปี 2550 ร้อยละ 42.2 ของเด็กและเยาวชนติดเกมออนไลน์ซึ่งเกมส่วนใหญ่ที่นิยมเล่น เน้นการต่อสู้ใช้ความรุนแรง มีเนื้อหาทางเพศและการใช้ภาษาในเกมที่ไม่เหมาะสมต่อการเรียนรู้

1.4 บริบทการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลก ก่อให้เกิดความร่วมมือทางเศรษฐกิจทั้งในระดับทวิภาคี และระดับพหุภาคี รวมทั้งความร่วมมือในประชาคมอาเซียน ความร่วมมือกับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่ประเทศไทย ทั้งแรงงานข้ามชาติ ที่เข้ามาในประเทศไทยอย่างถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ในปี 2553 มีแรงงานข้ามชาติที่ถูกกฎหมาย จำนวน 378,078 คน และผิดกฎหมาย จำนวน 955,595 คน ทั้งนี้ในปี 2558 จะมีการเคลื่อนย้ายแรงงาน ที่มีทักษะฝีมืออย่างเสรีตามกรอบความร่วมมือประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยมีข้อตกลงร่วมกันถึงคุณสมบัติในสายวิชาชีพ เพื่อให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานใน 7 สาขา ได้แก่ วิศวกรรม พยาบาล สถาปัตยกรรม วิชาชีพสำรวจแพทย์ ทันตแพทย์ และนักบัญชี ในระยะต่อไปจะเปิดในสาขาอื่นๆ รวมทั้งแรงงานกึ่งทักษะฝีมือด้วย ซึ่งจะมีผลทำให้ประเทศต้องมีเกณฑ์ เพื่อเป็นมาตรฐานในการประเมินความสามารถของแรงงานที่จะมีการเคลื่อนย้ายแรงงานในภูมิภาคอาเซียน

2. การประเมินความเสี่ยง

การพัฒนาคนและสังคมที่ผ่านมา ต้องเผชิญกับความท้าทายจากบริบทการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมทั้งภายในและภายนอกประเทศ ที่ก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างสถาบัน ทางสังคมและปัจเจกบุคคล โดยมีความเสี่ยงที่สำคัญ ดังนี้

2.1 โครงสร้างประชากรมีความไม่สมดุลทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ขีดความสามารถในการพัฒนาประเทศโดยประชากรวัยเด็ก นอกจากมีอัตราการเกิดที่ลดลง ยังมีปัญหาพัฒนาการด้านสติปัญญา อารมณ์ และสังคม ส่งผลให้ประเทศไทย อาจประสบปัญหาภาวะขาดแคลนกำลังแรงงานที่มีคุณภาพในอนาคต ขณะที่ประชากรวัยทำงานมีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะภาคการเกษตรที่มีสัดส่วน

กำลังแรงงานลดลงอย่างต่อเนื่อง จากร้อยละ 41.0 ในปี 2545 เป็นร้อยละ 37.7 ในปี 2552 และเริ่มมีอายุเฉลี่ยสูงขึ้นเรื่อยๆ ในปี 2552 เฉลี่ยอยู่ที่ 43 ปี โดยเป็นผู้มีอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ถึงร้อยละ 20.5 และอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป ร้อยละ 12.0 สถานการณ์ดังกล่าวอาจนำไปสู่ปัญหาการขาดแคลนแรงงานภาคเกษตร จนอาจต้องมีการนำเข้าแรงงานข้ามชาติจำนวนมาก ขณะเดียวกัน ผลผลิตภาพและทักษะความรู้ของกำลังแรงงานในปัจจุบันยังอยู่ในระดับต่ำ ส่งผลให้การผลิตและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศชะลอตัวลง นอกจากนี้ประชากรวัยสูงอายุ มีสัดส่วนเพิ่มขึ้น แต่มีงานทำเพียงร้อยละ 38.2 ในปี 2552 และส่วนใหญ่ทำงานอยู่ในภาคการเกษตร

2.2 คุณภาพชีวิตของประชาชนยังมีความเสี่ยงจากความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การแพร่ระบาดของยาเสพติด สถานการณ์ปัญหาด้านคดีอาชญากรรม โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับคดียาเสพติด ที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น อันเป็นผลพวงมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ ประชาชนส่วนหนึ่งถูกรอรับจากกระแสวัตถุนิยม ต้องการหาเงินแบบง่ายๆ เช่น เข้าร่วมขบวนการค้ายาเสพติด การลักลอบเล่นพนันฟุตบอล การขายบริการทางเพศ เป็นต้น ส่งผลให้มีการกระทำผิดหรือก่อคดีอาชญากรรมได้ง่ายขึ้น ทั้งคดีชีวิตร่างกายและเพศคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์สินและคดียาเสพติด ซึ่งเป็นภัยคุกคามต่อคุณภาพชีวิตประชาชน

2.3 ความเสื่อมถอยทางคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมไทย ส่งผลให้สถาบันทางสังคม มีแนวโน้มอ่อนแอ คนในสังคมขาดความไว้วางใจ เชื่อใจ ขาดการมีส่วนร่วมทางสังคม วิกฤตปัญหาด้านคุณธรรม จริยธรรม เป็นความเสี่ยงที่จะส่งผลให้ประชาชนอยู่ร่วมกันยากลำบากมีความถี่ในการใช้ความรุนแรงแก้ไขปัญหามากขึ้นทั้งปัญหาในระดับครอบครัว และปัญหาความคิดเห็นแตกต่างทางการเมือง ประกอบกับกระบวนการยุติธรรม แก้ไขปัญหาได้ไม่เต็มที่ ทำให้ขาดความไว้วางใจกัน นอกจากนี้กระแสวัฒนธรรมเสมือนจริงที่แพร่เข้ามาผ่านโลกไซเบอร์ ทำให้มีการสร้างเครือข่ายทางสังคมมากขึ้น มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและวิจรรณญาณ ในการเลือกรับ-ปรับ-ใช้วัฒนธรรม ส่งผลให้ค่านิยมไทยมีการปรับเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมที่รับมา เด็กและเยาวชนที่ยังไม่มีภูมิคุ้มกันที่ดีพอ หรือขาดการใช้วิจรรณญาณกลั่นกรอง จะเสี่ยงต่อการรับวัฒนธรรมที่ไม่ดีงามมาใช้โดยง่าย นอกจากนี้ยังมีการใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมเสมือนจริง ในเชิงของการสร้างปัญหามากกว่าเชิงสร้างสรรค์ ทำให้ความสัมพันธ์กับคนรอบข้างลดลง สร้างพื้นที่ส่วนตัวมากขึ้น นำไปสู่ความแตกแยกในครอบครัวและการมีส่วนร่วมในสังคมลดลง

2.4 การเคลื่อนย้ายแรงงานอย่างเสรี ส่งผลกระทบต่อการทำงานทำ และคุณภาพชีวิตการแข่งขันทางการค้าอย่างรุนแรง การเคลื่อนย้ายเงินทุนของบริษัทข้ามชาติ และการเคลื่อนย้ายแรงงานอย่างเสรี ทำให้มีความต้องการนำเข้าแรงงานจากต่างประเทศทั้งใน ส่วนแรงงานที่มีทักษะฝีมือ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง และแรงงานไร้ฝีมือ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อภาวการณ์จ้างงานทำของแรงงานไทย นอกจากนี้การเข้ามาของแรงงานข้ามชาติยังส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของคนไทย ทั้งในด้านความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินด้านสุขภาพ โดยเฉพาะโรคติดต่ออุบัติใหม่ อุตุน้ำ ก่อให้เกิดภาระค่าใช้จ่ายของภาครัฐเพิ่มสูงขึ้น ขณะที่ แรงงานข้ามชาติผิดกฎหมาย ผู้ติดตามแรงงานข้ามชาติ รวมทั้งการออกลูกหลานโดยไร้สัญชาติ ทำให้เกิดปัญหาในเรื่องการรับรองสถานะ และการให้บริการต่างๆ ส่งผลต่อประเด็นปัญหา มนุษยธรรม ความขัดแย้งระหว่างประเทศ

3. การสร้างภูมิคุ้มกัน

จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและปัจจัยเสี่ยงในอนาคต ที่คาดว่าจะ เป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาคน การยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทาง ในการดำเนินชีวิตบนหลักการพื้นฐานสำคัญที่คนไทยต้องมีความรู้ใฝ่เรียนรู้ตัดสินใจ ด้วยความ ระมัดระวัง มีสำนึกในศีลธรรม จริยธรรม ดำเนินชีวิตด้วยความเพียร อดทนมีสติใช้ปัญญา จะนำไปสู่ความพอประมาณความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบจากการ เปลี่ยนแปลงสามารถดำเนินชีวิตอย่างสมดุลทุกด้าน จึงจำเป็นต้องสร้างภูมิคุ้มกัน ให้คนและ สังคมไทยในประเด็นสำคัญดังนี้

3.1 คนไทยมีการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งใน เรื่องการศึกษา ทักษะการทำงาน และการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันสำคัญในการดำรงชีวิต และปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคศตวรรษที่ 21

3.2 คนไทยตระหนักถึงคุณค่าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย สร้างจิตสำนึกที่ดี มีค่านิยมที่พึงประสงค์ อยู่ร่วมกันด้วยความรักความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจ เดียวกัน บนความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นฐานในการก้าวไปสู่สังคมที่มีความ ใฝ่ใจ แบ่งปันต่อผู้อื่น ตลอดจนนำไปสู่การสร้างและพัฒนานวัตกรรม ผลิตภัณฑ์ทาง วัฒนธรรม ที่เชื่อมต่อกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศในอนาคต

3.3 สถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็งทำหน้าที่ และบทบาท

ของตนเองได้อย่างเหมาะสม กับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งสถาบัน
ครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา และชุมชนให้เป็นสถาบันหลักในการพัฒนา
ความรู้ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม

4. วัตถุประสงค์และเป้าหมาย

4.1 วัตถุประสงค์

4.1.1 เพื่อพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกกลุ่มวัย ให้มีความพร้อมทั้งกายใจ
สติปัญญา มีระเบียบวินัย มีจิตสำนึกวัฒนธรรมที่ดีงาม และรู้คุณค่าความเป็นไทย มีโอกาสและ
สามารถเรียนรู้ตลอดชีวิต มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง และเป็นพลังทางสังคมในการพัฒนา
เศรษฐกิจของประเทศ

4.1.2 เพื่อยกระดับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาไทย ให้ได้
มาตรฐานสากล และเพิ่มโอกาสทางการศึกษา การเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลาย

4.1.3 เพื่อเสริมสร้างสภาพแวดล้อมทางครอบครัว ชุมชน และสังคม
ให้มั่นคง เอื้อต่อการพัฒนาคนอย่างสอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
ในอนาคต

4.2 เป้าหมายการพัฒนา

4.2.1 คนไทยทุกคนมีคุณภาพเพิ่มขึ้นทั้งทางร่างกาย จิตใจ และ
สติปัญญา รวมทั้งมีอนามัยการเจริญพันธุ์ที่เหมาะสม ในทุกช่วงวัย

4.2.2 คุณภาพการศึกษาได้รับการยกระดับสู่มาตรฐานสากล ต่อยอด
องค์ความรู้สู่นวัตกรรม และโอกาสการเข้าถึงการศึกษาการเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลายเพิ่ม
มากขึ้น

4.2.3 โอกาสในการเข้าถึงระบบสุขภาพที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้น และปัจจัย
เสี่ยงต่อสุขภาพลดลงอย่างเป็นองค์รวม

4.2.4 สถาบันทางสังคมโดยเฉพาะสถาบันครอบครัว
สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และสถาบันชุมชน มีบทบาทในการบ่มเพาะหล่อหลอม
เยาวชนคนไทยให้เป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม อย่างเข้มแข็งมากขึ้น

4.3 ตัวชี้วัด

4.3.1 คุณภาพของประชากร

1) อัตราเจริญพันธุ์รวมของประชากรไทยไม่ต่ำกว่า 1.6

2) ระดับค่าเฉลี่ยเซาว์ปัญญาของเด็กไม่ต่ำกว่าค่ากลาง

มาตรฐานสากลที่ระดับ 100

4.3.2 คุณภาพคน โดยรวม

1) ปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยเพิ่มขึ้นเป็น 12 ปี

2) ผู้เรียนทุกระดับการศึกษามีคุณธรรม จริยธรรม และมีความเป็น

พลเมือง

3) เพิ่มสัดส่วนประชากรที่สามารถเข้าถึงโครงข่ายคมนาคม

อินเทอร์เน็ตความเร็วสูง ให้ได้ร้อยละ 80.0 ของประชากรทั่วประเทศ

4) จำนวนบุคลากรด้านการวิจัย การพัฒนาเพิ่มขึ้นเป็น 15 คน

ต่อประชากร 10,000 คน

5) อัตราเพิ่มของผลิตภาพแรงงานเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าร้อยละ 3.0 ต่อปี

6) อัตราเพิ่มของการเจ็บป่วยด้วยโรคหัวใจ เบาหวาน หลอดเลือด

สมอง ความดันโลหิตสูง และมะเร็งลดลง

7) อัตราการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ยาสูบ และการมี

เพศสัมพันธ์ที่ไม่ปลอดภัยลดลง

4.3.3 สถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็ง

1) ดัชนีครอบครัวอบอุ่น อยู่ในระดับดีขึ้น จำนวนผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัวได้รับความช่วยเหลือคุ้มครองเพิ่มขึ้น

2) การเรียนรู้ของคนในชุมชนเพิ่มขึ้น

3) คนในครัวเรือนมีส่วนร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน

และชุมชนเพิ่มขึ้น

5. แนวทางการพัฒนา

จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและแนวโน้มในอนาคต สะท้อนให้เห็นความเสี่ยงที่อาจเกิดทั้งการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง สถาบันทางสังคม และปัจเจกบุคคล จำเป็นต้องเตรียมคนให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับโลกและภูมิภาค โดยเฉพาะในประชาคมอาเซียน ดังนั้นช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จึงมุ่งเน้นการพัฒนาคนทุกช่วงวัยให้เข้าสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ให้ความสำคัญกับการนำหลักคิดหลักปฏิบัติตาม

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเสริมสร้างศักยภาพของคนในทุกมิติ ทั้งด้านร่างกายที่สมบูรณ์ แข็งแรง มีสติปัญญาที่รอบรู้ และมีจิตใจที่สำนึกในศีลธรรมคุณธรรม จริยธรรม ความเพียร มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในสังคม ส่งเสริมสถาบันทางสังคมให้แข็งแกร่งและเอื้อต่อการพัฒนาคนดังนี้

5.1 การปรับโครงสร้างและการกระจายตัวประชากรให้เหมาะสม
ส่งเสริมให้คนไทยมีบุตรที่มีคุณภาพ มีการกระจายตัวประชากรที่สอดคล้องกับศักยภาพและโอกาสของพื้นที่

5.1.1 ส่งเสริมคู่สมรสที่มีความพร้อม ให้มีบุตรเพิ่มขึ้นเพื่อรักษา
ระดับอัตราเจริญพันธุ์ ไม่ให้ต่ำกว่าระดับที่เป็นอยู่ปัจจุบัน โดย

1) ส่งเสริมอนามัยการเจริญพันธุ์ที่เหมาะสมในทุกช่วงวัย
อย่างทั่วถึงได้มาตรฐาน และมีคุณภาพ รวมทั้งกำหนดมาตรการที่เอื้อต่อการมีบุตรเพิ่มขึ้น
อย่างมีคุณภาพทั้งในด้านภาษี สวัสดิการในการเลี้ยงดูบุตร

2) ส่งเสริมให้มีระบบการจัดการความรู้ในเรื่องครอบครัว ศึกษา
อาหาร ศึกษาพฤติกรรมอนามัยการเจริญพันธุ์ สุขภาพทางเพศที่เหมาะสมปลอดภัย รวมถึง
การเตรียมความพร้อมพ่อแม่ก่อนตั้งครรภ์ ระหว่างตั้งครรภ์ ระยะเวลาคลอด และหลังคลอด

5.1.2 สนับสนุนการกระจายตัวและส่งเสริมการตั้งถิ่นฐาน
ของประชากรให้เหมาะสม สอดคล้องกับศักยภาพ โอกาสและทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่
โดย

1) เพิ่มโอกาสการจ้างงานในภูมิภาคเพื่อลดการย้ายถิ่น
และจูงใจให้มีการย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาเดิม

2) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานบริการทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม
ให้เพียงพออย่างมีคุณภาพมาตรฐานเท่าเทียมกัน ระหว่างเขตเมือง และชนบทเพื่อจูงใจ
ให้ประชาชนอยู่ในพื้นที่

5.2 การพัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มีการ
เรียนรู้สู่การปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีการสั่งสมทุนทางปัญญาเชื่อมโยงการค้นคว้าวิจัย พัฒนาสู่
การเสริมสร้างขีดความสามารถในการประกอบสัมมาอาชีพ การดำรงชีวิตที่เหมาะสมในแต่ละ
ช่วงวัย

5.2.1 พัฒนาเด็กปฐมวัยอย่างเป็นองค์รวมทั้งด้านสติปัญญาอารมณ์
คุณธรรม จริยธรรม โดย

1) เตรียมความพร้อมของพ่อแม่ ผู้ดูแล ในการเลี้ยงดูเด็ก
ที่เหมาะสมกับพัฒนาการทางสมอง สติปัญญา ร่างกาย และจิตใจ ผลักดันให้เกิดการเรียนรู้
อย่างมีความสุข ด้วยการกระตุ้นให้ได้คิด ลงมือทำด้วยตนเอง เชื่อมโยงสิ่งที่ได้เรียนรู้เข้ากับ
ชีวิตจริง ปฏิบัติตนเป็นต้นแบบที่ดีด้านคุณธรรม จริยธรรม

2) ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพศูนย์เด็กเล็ก ทั้งในชุมชน
สถานประกอบการ หน่วยงานภาครัฐ ให้มีมาตรฐาน สอดคล้องกับสังคม โดยให้ความสำคัญ
กับคุณภาพของผู้ดูแลเด็ก และการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพมีส่วนร่วม ในการ
เสริมสร้างพัฒนาการของเด็ก เพื่อสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างคนสามวัย

5.2.2 พัฒนาเด็กวัยเรียนให้มีความรู้ทางวิชาการ สติปัญญา
ทางอารมณ์ที่เข้มแข็ง สามารถศึกษาหาความรู้ ต่อยอดองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง โดย

1) พัฒนาหลักสูตรและปรับกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้อต่อ
การพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ที่เชื่อมโยงกับภูมิสังคม โดยบูรณาการการเรียนรู้ให้หลากหลาย
ทั้งด้านวิชาการ ทักษะชีวิต นันทนาการที่ครอบคลุม ทั้งศิลปะ ดนตรี กีฬา วัฒนธรรม ศาสนา
ประชาธิปไตย ความเป็นไทย และเรื่องอาเซียน ศึกษาให้มีความสำคัญกับการเรียนรู้ในห้องเรียน
และการเรียนรู้นอกห้องเรียน สร้างนิสัยใฝ่รู้ มีทักษะในการคิดวิเคราะห์แก้ปัญหาเฉพาะหน้า
และรับฟังความเห็นของผู้อื่น มุ่งต่อการต่อยอดความคิดสร้างสรรค์ตลอดทั้งการจัดกิจกรรม
อาสาสมัคร เพื่อสาธารณะประโยชน์ โดยเฉพาะกิจกรรมลูกเสือ-เนตรนารี อาสาสมัครดูแล
ผู้สูงอายุในชุมชนเป็นต้น

2) ค้นหาเด็กที่มีอัจฉริยภาพ มีความสามารถพิเศษด้านต่างๆ อาทิ
วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ศิลปกรรม หัตถกรรม การกีฬา ดนตรี เป็นต้น ให้ได้รับการส่งเสริม
สนับสนุนและพัฒนาศักยภาพให้มีความเป็นเลิศ สามารถแสดงศักยภาพในเชิงสร้างสรรค์
ได้อย่างเต็มที่ และต่อเนื่อง

3) ส่งเสริมการอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น การใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง
ควบคู่กับการเรียนรู้ ภาษาอังกฤษ เป็นภาษาต่างประเทศ รวมทั้งการเรียนรู้ภาษาสากลอื่น
ที่เหมาะสม ตลอดจนการเรียนรู้วัฒนธรรม และสร้างความเข้าใจในวิถีชีวิตของคนในกลุ่ม
ประเทศอาเซียนเพื่อรองรับการเป็นประชาคมอาเซียน

4) เน้นครูผู้สอนให้มีวุฒิตรงตามวิชาที่สอน มีระบบกระบวนการผลิตพัฒนาครูที่มีคุณภาพ สามารถดึงผู้คนเก่ง ดี มีจิตวิญญาณความเป็นครู โดยให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการสนับสนุน ยกย่องครูเพื่อศิษย์จะได้ครูเพื่อเป็นต้นแบบให้แก่ครูอื่นๆ จัดให้มีระบบจูงใจให้ครูพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการปรับวิธีประเมินสมรรถนะที่สะท้อนประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอน การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเป็นสำคัญ รวมทั้งปรับระบบการส่งเสริมบทบาทภาคเอกชน ในการจัดการศึกษาที่เน้นคุณภาพมาตรฐานอย่างจริงจัง

5) เสริมสร้างทักษะชีวิตและพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสมถูกต้องให้แก่เด็ก โดยเฉพาะการสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น สามารถจัดการควบคุมดูแลอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม มีความรู้ความเข้าใจในหลักโภชนาการ การออกกำลังกาย และการใช้เวลาอย่างสร้างสรรค์ มีคุณภาพตลอดจนมีการพัฒนาสุขภาพิบาลโรงเรียน โดยจัดโรงเรียนให้ถูกสุขลักษณะ เอื้อต่อการมีสุขภาวะ มีการควบคุมดูแลและปรับปรุงสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในโรงเรียนให้อยู่ในสภาพที่ดีปลอดภัยจากโรค การเจ็บป่วยหรืออุบัติเหตุต่างๆ

5.2.3 พัฒนากำลังแรงงานให้มีความรู้มีสมรรถนะที่สอดคล้องกับโครงสร้างการผลิตและบริการบนฐานความรู้และเศรษฐกิจสร้างสรรค์โดย

1) พัฒนากำลังแรงงานในภาคเกษตร โดยจัดระบบการศึกษาเพื่อสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ ที่มีความรู้ความสามารถด้านการเกษตร ที่ใช้ความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างครบวงจร ทั้งการจัดหาพื้นที่ทำการเกษตรตามความถนัด มีแหล่งทุนสนับสนุน และมีทักษะความรู้ด้านธุรกิจ การตลาดควบคู่กับการสร้างจิตสำนึก และแรงจูงใจให้เยาวชนเข้าสู่อาชีพเกษตรกรอย่างมีศักดิ์ศรี เพื่อให้ภาคการเกษตรเป็นฐานการผลิตที่มั่นคงของประเทศ

2) สนับสนุนการผลิตและพัฒนานักวิจัยผู้สร้างและพัฒนานวัตกรรมในสาขาต่างๆ สร้างเครือข่ายนักวิจัย ทั้งในและต่างประเทศ ตลอดจนต่อยอดสู่การสร้างสรรค่นวัตกรรมระดับสูง ที่เชื่อมโยงองค์ความรู้ใหม่ กับภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทยสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มมูลค่า และคุณค่าของสินค้า บริการที่สามารถใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์หรือเชิงสังคม โดยให้ความสำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้อันด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีตั้งแต่ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน การอาชีวศึกษา ฐานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีระดับอุดมศึกษาอย่างต่อเนื่อง เชื่อมโยงกันเป็นระบบรวมทั้งการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมเพื่อต่อยอดไปสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์

3) พัฒนากำลังแรงงานระดับกลาง โดยเน้นการจัดการเรียน การสอนตามแนวทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อสร้างสรรค์ด้วยปัญญา การสร้างแรงจูงใจ ปลุกฝังค่านิยม ในการเรียนสายอาชีพ การประกอบอาชีพอิสระ การยกระดับคุณภาพมาตรฐานอาชีวศึกษา ให้ผู้เรียนมีสมรรถนะ ในการประกอบอาชีพที่เชื่อมโยงกับกลุ่มอุตสาหกรรม เป้าหมาย สอดคล้องกับความเชี่ยวชาญของสถานศึกษา รวมทั้งสร้างเครือข่ายการผลิตและพัฒนากำลัง แรงงานกับภาคส่วนต่างๆ โดยเฉพาะสถานประกอบการ สถาบันเฉพาะทาง ควบคู่กับการสร้าง เครือข่ายการเรียนรู้กับนานาชาติ

4) จัดทำกรอบคุณวุฒิแห่งชาติ โดยสร้างระบบความเชื่อมโยง ระหว่างคุณวุฒิทางการศึกษา ตามระดับการเรียนรู้กับคุณวุฒิวิชาชีพ ตามระดับความสามารถ ที่สอดคล้องกับความต้องการกำลังคนที่เทียบเคียงกับมาตรฐานสากล เพื่อให้แรงงาน มีสมรรถนะ และมีเส้นทางความก้าวหน้าในวิชาชีพที่ชัดเจน ตลอดจนสนับสนุนการเตรียม ความพร้อมรองรับการเปิดเสรีด้านแรงงานภายใต้กรอบความร่วมมือประชาคมเศรษฐกิจ อาเซียนอย่างเป็นทางการ

5) เตรียมความพร้อมคนไทยในการรับประโยชน์และลด ผลกระทบที่จะเข้ามาพร้อมกับการเข้าออกของแรงงานอย่างเสรี สร้างโอกาสและเพิ่มขีด ความสามารถของคนไทย ในการออกไปทำงานต่างประเทศ ยกย่องทักษะด้านอาชีพและ ทักษะด้านภาษา

6) เร่งปรับปรุงการบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติ ให้เป็นระบบ ทั้งการจัดระเบียบแรงงานไร้ฝีมือ การดึงดูดแรงงานที่มีความรู้ และทักษะสูงเข้ามาทำงาน ในประเทศ การพัฒนาระบบฐานข้อมูลของแรงงานข้ามชาติให้มีประสิทธิภาพ และนำไปใช้ใน

การบริหารจัดการแรงงานได้อย่างเป็นรูปธรรม รวมทั้งการจัดบริการทางสังคม ให้กับแรงงาน ข้ามชาติตามความเหมาะสมและเป็นธรรม

7) จัดให้มีการวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรภาครัฐ อย่างเป็นระบบ สร้างความชัดเจนในบทบาท และภาระงานของข้าราชการพนักงานและลูกจ้าง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของภาครัฐ ให้มีผลิตภาพสูงขึ้น รวมทั้งปรับปรุงระบบ บริหารงานบุคคล ให้เอื้อต่อการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ธรรมเนียม ธรรมเนียมของภาครัฐ

5.2.4 พัฒนาผู้สูงอายุให้มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมมีคุณภาพ

มีคุณค่า สามารถปรับตัวเท่าทันการเปลี่ยนแปลงเป็นพลังในการพัฒนาสังคมโดย

1) ส่งเสริมการสร้างรายได้ การมีงานทำในผู้สูงอายุ โดยกำหนด ลักษณะประเภทงาน อัตราค่าจ้างที่เหมาะสม ควบคู่กับการเพิ่มพูนความรู้ทักษะทั้งด้านวิชาการ การใช้สื่อการเรียนรู้สมัยใหม่ให้แก่ผู้สูงอายุ เพื่อการประกอบอาชีพและการพัฒนาตัวเอง อย่างต่อเนื่อง

2) ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการนำความรู้และประสบการณ์ ของผู้สูงอายุ ที่เป็นคลังสมองของชาติ ทั้งภาครัฐและเอกชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้มีความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น และประเทศ

3) ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งตนเอง โดยการปรับปรุง สภาพแวดล้อม ทางกายภาพให้เหมาะกับวัย และการพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุ ในรูปแบบที่ หลากหลายทั้งในด้านการจัดบริการสุขภาพ และสวัสดิการทางสังคมอย่างบูรณาการ โดยการมี ส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งพัฒนาชุมชนที่มีศักยภาพและความพร้อมให้เป็น ต้นแบบของการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อขยายผลไปสู่ชุมชนอื่น

5.2.5 สอดแทรกการพัฒนาคนทุกช่วงวัยด้วยกระบวนการเรียนรู้ คู่วัฒนธรรมการเกื้อกูล เสริมสร้างทักษะให้คนมีการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต การต่อยอดสู่นวัตกรรมความรู้ การฝึกฝนจนเกิดความคิดสร้างสรรค์ การเปิดใจกว้างพร้อมรับทุกความคิด เห็น และการปลูกฝังจิตใจที่มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย ควบคู่กับการพัฒนาคนด้วยการ เรียนรู้ในศาสตร์วิทยาการให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างหลากหลาย สอดคล้องกับ แนวโน้มการจ้างงาน และเตรียมพร้อมสู่การเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน รวมทั้งการพัฒนา ต่อยอดตามศักยภาพและความถนัด

5.2.6 สร้างจิตสำนึกของประชาชนให้มีความรับผิดชอบต่อสังคม สถาบันชาติ สถาบันศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ ให้ตระหนักถึงการเคารพกฎหมาย หลัก สิทธิมนุษยชน การสร้างค่านิยมให้มีพฤติกรรมการผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม การสร้างความรู้ความเข้าใจ และจิตสำนึกในการอนุรักษ์พลังงาน มีการเรียนรู้ในการรับมือกับ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ภัยพิบัติ เพื่อนำไปสู่การสร้างสังคมน่าอยู่

5.3 การส่งเสริมการลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมสร้าง เสริมสุขภาวะควบคู่กับการพัฒนาคุณภาพระบบบริการสาธารณสุข

5.3.1 การสร้างเสริมสุขภาวะคนไทยให้มีความสมบูรณ์แข็งแรง

ทั้งร่างกายและจิตใจ โดยการพัฒนาความรู้และทักษะในการดูแลสุขภาพของตนเอง ครอบครัว ชุมชน การลดปัจจัยเสี่ยงจากสภาพแวดล้อม และการประกอบอาชีพที่มีผลต่อสุขภาพ การพัฒนาระบบและกลไกเฝ้าระวังความมั่นคงทางสุขภาพ จากปัจจัยคุกคามสุขภาพที่แฝงมากับกระบวนการพัฒนา รวมทั้งมุ่งสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบายสาธารณะที่เอื้อต่อสุขภาพ การใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรเพื่อการป้องกันและการรักษาเบื้องต้น และ การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการสื่อสารต่อสังคมเพื่อการส่งเสริมสุขภาพเชิงรุก

5.3.2 พัฒนาระบบบริการสาธารณสุขให้มีคุณภาพอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะระบบบริการขั้นพื้นฐาน ควบคู่กับการส่งเสริมการแพทย์ทางเลือก การพัฒนาด้าน เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ การพัฒนาระบบฐานข้อมูลสุขภาพของประเทศ การพัฒนาบุคลากรด้าน สาธารณสุขให้เหมาะสมทั้งการผลิตและการกระจายบุคลากร ค่าตอบแทน และการอำนวยความสะดวกในชีวิตความเป็นอยู่ เพื่อเป็นแรงจูงใจให้บุคลากรมีการกระจายที่เหมาะสม รวมทั้ง การใช้มาตรการการเงินการคลังเพื่อสุขภาพที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

5.4 การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต สร้างโอกาสการเรียนรู้ อย่างต่อเนื่องให้คนทุกกลุ่ม ทุกวัย สามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งที่เป็นวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ใหม่

5.4.1 สร้างกระแสสังคมให้การเรียนรู้เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคน มีนิสัยใฝ่รู้ รักการอ่านตั้งแต่วัยเด็ก และส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของคนต่างวัย ควบคู่กับการ ส่งเสริมให้องค์กร กลุ่มบุคคล ชุมชน ประชาชน และสื่อทุกประเภทเป็นแหล่งเรียนรู้ อย่างสร้างสรรค์ สื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย

5.4.2 ส่งเสริมการศึกษาทางเลือกที่สอดคล้องกับความต้องการของ ผู้เรียน

1) จัดการศึกษาและการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ ยืดหยุ่นหลากหลาย เข้าถึงได้ง่ายที่สัมพันธ์สอดคล้องกับวัฒนธรรมวิถีชีวิต และการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น โดยเน้นการพัฒนาผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เรียนรู้เป็นกลุ่ม จนคิดเป็นนิสัยใฝ่เรียนรู้

2) มีระบบเทียบโอนความรู้ ประสบการณ์ การวัดประเมินผล ผู้เรียนและระบบการเข้ารับการศึกษาต่อ ให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาทางเลือกในประชากร ทุกกลุ่มตามศักยภาพของผู้เรียน

3) ส่งเสริมให้มีการพัฒนาบทเรียนผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต และการใช้มาตรการทางภาษีในการสนับสนุนการผลิตสื่อ เพื่อการเรียนรู้และเป็นช่องทางสำหรับคนทุกกลุ่มวัย แสดงออกอย่างสร้างสรรค์

5.4.3 สนับสนุนการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ สนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

1) เสริมสร้างและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางปัญญา ในระดับท้องถิ่น ชุมชน และประเทศ โดยพัฒนาโครงข่ายโทรคมนาคม บริการอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง ให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ พัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในรูปแบบที่หลากหลาย สอดคล้องกับภูมิสังคม ยกระดับศูนย์ความเป็นเลิศด้านต่างๆ สู่ภูมิภาค ชุมชน รวมทั้งการปรับปรุง ผลักดันกฎระเบียบ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตลอดจนมาตรการภาษีที่เกี่ยวข้องให้เอื้ออำนวย และส่งเสริมให้เกิดการจัดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

2) พัฒนาและเปิดโอกาสให้ประชาชน ชุมชน ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ทั่วไป อาทิ สถานศึกษา ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์กีฬา นันทนาการ รวมทั้งเปิดพื้นที่/เวทีสาธารณะ ให้เป็นศูนย์รวมการแลกเปลี่ยนให้กับนักคิด นำเสนอผลงานเชิงสร้างสรรค์โดยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เริ่มตั้งแต่วัยเด็ก เยาวชนและประชาชน ให้เข้าถึงอย่างสะดวกใช้บริการได้เต็มศักยภาพ มีการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้สมัยใหม่ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ได้

3) พัฒนาองค์ความรู้ของท้องถิ่นทั้งจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน และจัดให้มีการวิจัยเชิงประจักษ์ของชุมชน การจัดการองค์ความรู้ในชุมชนอย่างเป็นระบบ ควบคู่กับการพัฒนาทักษะด้านภาษาและเทคโนโลยี เพื่อการศึกษาให้เอื้อต่อการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายตลอดจนเนื้อหาสาระที่เหมาะสม กับการพัฒนาการเรียนรู้ด้วยตนเอง

4) สร้างโอกาสในการเรียนรู้และการพัฒนาคนทุกคนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเด็กเยาวชน ประชาชน ที่อยู่นอกระบบ ทั้งที่เป็นเด็กในวัยเรียนที่ออกกลางคัน เด็กพิการ เด็กด้อยโอกาส เพื่อส่งต่อเข้าสู่ระบบการศึกษาให้ได้เรียนรู้ตามศักยภาพ รวมทั้งประชาชนที่ต้องการทักษะเพิ่มเติมในการประกอบสัมมาอาชีพ โดยความร่วมมืออย่างใกล้ชิดในระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น การเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่อยู่นอกระบบ และการบริหารจัดการให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.5 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคม ส่งเสริมให้

ทุกภาคส่วนนำค่านิยม วัฒนธรรมที่ดีงามของไทย เป็นฐานในการพัฒนาคนและสังคม

5.5.1 เสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวในการบ่มเพาะให้คนมีศีลธรรมคุณธรรมจริยธรรมในวิถีชีวิต

1) พัฒนาศักยภาพครอบครัวโดยส่งเสริมการมีอาชีพและรายได้ที่แน่นอนสามารถดำรงชีวิตอย่างพอเพียง สนับสนุนการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับศักยภาพของครอบครัว มีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้เกิดสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิกในครอบครัว เชื่อมโยงกับเครือข่ายครอบครัว ให้สิ่งจูงใจแก่ครอบครัวที่มีปฏิสัมพันธ์ที่ดี รวมทั้งพัฒนาความรู้ทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ให้กับพ่อแม่ ผู้ปกครอง โดยสร้างโอกาสในการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศ อย่างมีคุณค่า เพื่อลดช่องว่างระหว่างครอบครัว

2) พัฒนาวัฒนธรรมที่ดีและนำคุณค่าอันดีงามของครอบครัวไทย อาทิ ความเอื้ออาทร และการเป็นเครือญาติมาใช้ในวิถีชีวิต ควบคู่กับการปลูกฝังศีลธรรมคุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวรู้จักใช้ปัญญาในทางที่ถูกต้อง มีจิตสำนึกในการเฝ้าระวังทางวัฒนธรรมที่จะมีผลกระทบต่อการเบี่ยงเบนทางวัฒนธรรม

3) ผลักดันให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สนับสนุนการเปิดพื้นที่สาธารณะในการจัดกิจกรรม สร้างสัมพันธ์อันดีต่อครอบครัวและชุมชน ภาคธุรกิจ จัดกิจกรรมทั้งภายในและภายนอกองค์กร เพื่อส่งเสริมให้ครอบครัวมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

5.5.2 พัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้คนในชุมชน

1) สนับสนุนการค้นหาอัตลักษณ์อันโดดเด่นของชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ ปลูกฝังความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน โดยอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมกลไกเชิงสถาบันในชุมชนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วม สร้างความเข้าใจในพหุวัฒนธรรม สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความมั่นคงทางวัฒนธรรมดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน

2) สนับสนุนให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมคิดและร่วมกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น บนหลักการพึ่งพาตนเอง คำนึงถึงศักยภาพทรัพยากรภูมิปัญญา

วิถีชีวิต วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นหลัก โดยให้ความสำคัญกับการจัดการการเรียนรู้ในชุมชน การศึกษาถอดองค์ความรู้ของชุมชนต้นแบบ การจัดการตนเองได้ตามบริบทของพื้นที่และการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ช่วยพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพ

3) ส่งเสริมการขยายผลและพัฒนาศักยภาพของคนสามวัย เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สร้างความเข้าใจที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในการอยู่ร่วมกับครอบครัว ชุมชน อย่างอบอุ่น เข้มแข็ง ควบคู่กับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนกับเครือข่ายภาคประชาสังคม ภาคส่วนต่างๆ ในการพัฒนาระบบเฝ้าระวังปัญหาทางด้านสังคมและวัฒนธรรมโดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชน

5.5.3 ส่งเสริมภาคประชาสังคม ธุรกิจเอกชนในการทำงาน เป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกับกลไกภาครัฐ ร่วมกันสร้างจิตสำนึก รับผิดชอบต่อสังคม รวมทั้งการส่งเสริมภาคเอกชนที่ประกอบกิจการเพื่อสังคมที่สร้างสมดุลระหว่างผลประโยชน์ขององค์กร และผลประโยชน์ของชุมชน สังคม โดยเฉพาะส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ จัดหาที่อยู่อาศัยให้กับแรงงานในสถานประกอบการหรือบริเวณใกล้เคียง การยกย่ององค์กร ธุรกิจเอกชนที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมให้เป็นแบบอย่างที่ดีต่อสาธารณะ ตลอดจนการยกย่องคนดีในสังคมให้เป็นต้นแบบ ตัวอย่างที่ดีผ่านสื่อต่างๆอย่างต่อเนื่อง

5.5.4 ฟื้นฟูบทบาทของสถาบันศาสนา ในการส่งเสริมศีลธรรม และเป็นที่พึ่งในวิถีชีวิต โดยสนับสนุนให้สถาบันศาสนาเผยแพร่แก่นของศาสนาที่ถูกต้อง และจัดพื้นที่ในการปฏิบัติธรรมอย่างทั่วถึง รวมทั้งมีการสร้างนวัตกรรมและกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน ให้มีศีลธรรมคุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนทางศาสนา

5.5.5 พัฒนารูปแบบของสถาบันทางสังคมให้เอื้อต่อการพัฒนาคน

- 1) ส่งเสริมให้สถาบันการศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่หรือจังหวัดต่างๆ มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการพัฒนาคนชุมชน สังคมในพื้นที่อย่างเป็นองค์รวม
- 2) ส่งเสริมความร่วมมือของสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา ปลูกฝังกระบวนการคิดที่อยู่บนฐานของศีลธรรม การยอมรับความแตกต่าง สำนึกความเป็นพลเมือง และวัฒนธรรมประชาธิปไตย รวมทั้งการใช้ประโยชน์ทุนทางสังคมในการหล่อหลอมและสร้างค่านิยมที่ดี การฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ดีงาม

3) สร้างเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายสังคมออนไลน์

ให้เป็นพลังสำคัญที่มีบทบาทต่อการสะท้อนความต้องการของประชาชน รวมทั้งให้ข้อคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ โดยจัดสรรพื้นที่ออนไลน์ เพื่อการเรียนรู้ตามความสนใจวิเคราะห์แนวทางการใช้ประโยชน์ในการใช้สื่อออนไลน์มีการจัดระบบระเบียบการบริหารจัดการอย่างเข้มงวด

5.5.6 สร้างค่านิยมให้คนไทยภาคภูมิใจในวัฒนธรรมไทยและยอมรับความแตกต่างของความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งทางความคิด และสร้างความเป็นเอกภาพในสังคม ตลอดจนสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวัฒนธรรมร่วมกับประชาคมโลก โดยเฉพาะประชาคมอาเซียน เพื่อให้เกิดการไหลเวียนทางวัฒนธรรมในรูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมความเข้าใจระหว่างประชาชนในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและการรับรู้ข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แนวทางการพัฒนาท้องถิ่นในบริบทของประเทศไทย ตามสภาวะที่มีการแพร่กระจายของวัฒนธรรม หรือการยืมวัฒนธรรมจากต่างประเทศในยุคโลกาภิวัตน์ จำเป็นต้องมีการพัฒนาคนในท้องถิ่นให้มีศักยภาพ ในการพึ่งพาตนเองได้ (พระราชสิมาภรณ์. 2533 : 17, เสรี พงศ์พิศ. 2533. 29 , พระธรรมปิฎก [ป.อ. ปยุตโต]. 2539 : 45-77, จินตนา สุขจรรย์น. 2547 : 163) ด้วยการพัฒนาการศึกษาของคนในท้องถิ่น บนฐานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของตนเอง เพราะวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตร่วมกัน ที่บูรณาการทุกอย่างเข้าเพื่อความสมดุลเมื่อสมดุลจึงยั่งยืน ความยั่งยืนไม่ได้อยู่ที่สิ่งแวดล้อมอย่างเดียว แต่หมายถึงชีวิตร่วมกันที่ยั่งยืนซึ่งรวมถึงเศรษฐกิจจิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพและการเรียนรู้ (สุพล วุฒิสาน. 2537 : 7-8, ประเวศ วสี. 2546 : 22, เสน่ห์ จามริก. 2546 : 115) ดังนั้นการพัฒนาท้องถิ่นจึงต้องพัฒนาการศึกษาของคนในท้องถิ่น เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ แนวทางการพัฒนาดังกล่าวสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองโดยมีพื้นฐานมาจากวิถีการดำเนินชีวิตดั้งเดิมของคนไทย เป็นการปฏิบัติตนบนทางสายกลาง เพื่อสร้างความสมดุลในการดำเนินชีวิต ด้วยการรู้จักความพอประมาณ ความมีเหตุผลการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว มีความรู้เพื่อการพัฒนาตามลำดับขั้นตอนที่ถูกต้องตามหลักวิชาตลอดจนมีคุณธรรมเป็นกรอบชี้นำทางปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความสมดุล เกิดความพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง ยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2548)

การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ เพื่อการพัฒนาการศึกษาในท้องถิ่น ในยุคโลกาภิวัตน์ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548) กล่าวว่าสามารถนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใช้เป็นพื้นฐาน ในการเสริมสร้างผลกระทบในแง่บวกที่เกิดขึ้น จากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและกระแสโลกาภิวัตน์ หรือนำมาใช้เป็นพื้นฐาน สำหรับการสร้างภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบในแง่ลบได้ คือการเพิ่มความรู้และขีดความสามารถของคนในชุมชนให้รู้จักตนเอง มีศักยภาพการเรียนรู้ รู้จักทุนทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชนตนเองในระดับที่สามารถวิเคราะห์ข้อมูลที่ตนเองมีอยู่ให้สามารถทำความเข้าใจผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงให้เกิดปัญญา ความรู้ การใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เป็นองค์รวม เพื่อความสมดุลที่ยั่งยืน เป็นยุทธศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อม มุ่งรักษาความสมดุลของการพัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืน 3 ด้านอย่างสมดุลกัน ได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางทรัพยากร (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2549 : 91-119) ได้แนะแนวทางการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง สำหรับสังคมแต่ละระดับไว้ คือระดับบุคคล/ครอบครัว สามารถให้ตนเป็นที่พึ่งแห่งตนใน 5 ด้าน คือ 1) จิตใจ 2) สังคม 3) ด้านเศรษฐกิจ 4) ด้านเทคโนโลยี และ 5) ทรัพยากรธรรมชาติ ระดับชุมชนคือการรวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยอาศัยภูมิปัญญาและความสามารถของตนเอง ระดับรัฐหรือระดับประเทศ คือ ชุมชน หรือ สังคมหลายๆแห่งร่วมมือกัน พัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง วางรากฐานของประเทศให้มีความพอเพียงก่อนจึงค่อยๆดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้เจริญขึ้นเป็นลำดับต่อไป สำหรับการประยุกต์ใช้ในระดับครูอาจารย์ คือครูอาจารย์ควรถ่ายทอดปลูกฝังความรู้ความเข้าใจหลักเศรษฐกิจพอเพียง ให้เด็กและเยาวชน สอนให้คิดเป็นเข้าใจในหลักเหตุผล มีความคิดในเชิงสร้างสรรค์ บนพื้นฐานของศีลธรรม และการพัฒนาจิตใจควบคู่กันไป

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นว่าหากจะพัฒนาท้องถิ่นต้องพัฒนาการศึกษาของคนในท้องถิ่น บนพื้นฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของบริบทท้องถิ่นนั้นๆ ชุมชนชาวไทยภูเขาในจังหวัดเชียงใหม่ ถือเป็นประชากรส่วนหนึ่งที่อยู่ในท้องถิ่นของประเทศไทย ที่จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้มีความพร้อมที่จะรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งนี้เยาวชนชาวไทยภูเขาที่ได้เข้าสู่ระบบการศึกษาตามกลไกของภาครัฐ ในโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เชียงใหม่ ถือเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญของท้องถิ่นชาวไทยภูเขา ระบบการศึกษาจึงควรต้องสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีให้กับเยาวชนชาวไทยภูเขาด้วย การพัฒนาการศึกษาของเยาวชนชาวไทยภูเขาเหล่านี้ให้มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองได้อย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อที่จะ

ได้เป็นประชากรเป็นพลเมืองที่ดีให้กับประเทศชาติในอนาคต การพัฒนาการศึกษาของเยาวชนชาวไทยภูเขาซึ่งเป็นทรัพยากรบุคคลของท้องถิ่นให้มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีเพื่อให้ความพร้อมที่จะรองรับกับยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างสมดุล ยั่งยืน จึงสามารถกระทำได้โดยการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ส่งเสริมในกิจกรรมและกระบวนการเรียนการสอนร่วมกับสาระการเรียนรู้ในหลักสูตรสถานศึกษา บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่า โดยครูผู้สอนทำการถ่ายทอดปลูกฝังความรู้ความเข้าใจสอดแทรกและส่งเสริมหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปในแต่ละสาระการเรียนรู้ สอนให้นักเรียนชาวไทยภูเขาคิดเป็น เข้าใจในแนวทางการดำรงชีวิตอยู่อย่างพอประมาณ สามารถคิดวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ได้อย่างมีเหตุผลพร้อมทั้งสร้างให้นักเรียนชาวไทยภูเขาภูมิคุ้มกันที่ดีในตนเองด้วย การพัฒนาศักยภาพของนักเรียน

ชาวไทยภูเขาให้มีความรู้ความสามารถในการรู้จักตนเอง พร้อมทั้งมีศักยภาพ

ในการเรียนรู้ทางเศรษฐกิจและสังคมของชนเผ่าตนเอง 3 ด้านอย่างสมดุลกัน ได้แก่ ทูทางสังคมทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นชาวไทยภูเขาและกระตุ้นให้นักเรียนชาวไทยภูเขามีสมาคิดในเชิงสร้างสรรค์บนพื้นฐานของศีลธรรม จริยธรรม การพัฒนาจิตใจควบคู่กัน ไปกระบวนการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ เพื่อพัฒนาการศึกษาให้กับเยาวชนชาวไทยภูเขา ซึ่งเป็นทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น ถือเป็น

หลักการ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับองค์การหรือองค์กรเรียนรู้และการจัดการความรู้

ความเป็นองค์การเรียนรู้ (learning organization) และการจัดการความรู้ (knowledge management) เป็นเสมือน 2 หน้าของเหรียญเดียวกันคือ อาจมองว่าเป็นเรื่องเดียวกันก็ได้มองว่าเป็นคนละเรื่องแต่เกี่ยวข้องกันส่งเสริมเกื้อกูลซึ่งกันและกันได้ ที่แน่ๆ ก็คือในการดำเนินการจัดการความรู้จะต้องนำหลักการและวิธีการขององค์การเรียนรู้มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาองค์การให้เป็นองค์การเรียนรู้ก็จะต้องนำเอาวิธีการจัดการความรู้มาประยุกต์ใช้

องค์การเรียนรู้คือ องค์กรที่มีความสามารถสูงต่อการรับรู้และเรียนรู้หมายความว่ามีความไวในการเปิดรับจับกระแสของสภาพแวดล้อม ขององค์กรอยู่ตลอดเวลา มีความสามารถในการรับรู้การเปลี่ยนแปลงทั้งการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอกเป็นการเปลี่ยนแปลงภายในองค์กร และเอาใจใส่ข้อมูลเหล่านั้นนำมาใช้ปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลงตัวองค์กรเอง

องค์การเรียนรู้มีการรับรู้และเรียนรู้ในทุกส่วนขององค์การ ไม่ใช่รับรู้และเรียนรู้เฉพาะในกลุ่มผู้บริหารระดับสูง แต่รับรู้และเรียนรู้ในทุกกลุ่ม ทุกระดับของพนักงาน เมื่อมีการรับรู้และเรียนรู้ หมายความว่า มีการสร้างความรู้ขึ้นเองภายในองค์การได้เป็นการโยงเข้าหากระบวนการจัดการความรู้ขององค์การเรียนรู้มีผลผลิตอย่างน้อย 4 ประการได้แก่

1. ผลสัมฤทธิ์ของงานสูงในการมองผลสัมฤทธิ์ของงานควรมองที่องค์ประกอบ 4 ด้าน คือ (1) ผลงานตอบสนองหรือตรงตามความต้องการของลูกค้า (responsiveness), (2) เป็นผลงานหรือกระบวนการทำงานที่มีนวัตกรรม (innovation), (3) มีการสร้างขีดความสามารถขององค์การและของพนักงาน (competency), และ (4) มีการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ (efficiency) ซึ่งหมายความว่า output สูงโดยที่ input ต่ำ

2. เกิดการพัฒนาคนซึ่งหมายถึง พนักงานเกิดการเรียนรู้เพิ่มพูนความรู้ และประสบการณ์จากการทำงาน เกิด 2 ทักษะในการเรียนรู้ที่เรียกว่าเป็นบุคคลเรียนรู้ (learning person)

3. มีการพัฒนาความรู้ทำให้ความรู้เพิ่มพูนขึ้นในองค์การและในพนักงาน

4. องค์การมีศักยภาพสูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งศักยภาพในการรับรู้ และเรียนรู้ อันนำไปสู่ศักยภาพในการปรับตัวหรือการเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งหมายถึงเป็นองค์การเรียนรู้ นั่นเองมีผู้ใช้คำในภาษาไทยว่า "องค์การแห่งการเรียนรู้" แต่ผู้เขียนมีความเห็นว่าควรใช้ "องค์การเรียนรู้" มากกว่าคือเน้นการเรียนรู้ขององค์การซึ่งประกอบด้วยการเรียนรู้และปรับตัวขององค์การคือใน learning organization ต้องมี organization learning ถ้าใช้คำ "องค์การแห่งการเรียนรู้" อาจมีผู้เข้าใจผิดว่า สถาบันการศึกษาทั้งหลายต่างก็เป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ทั้งสิ้น เพราะมีนักเรียน นักศึกษาเข้ามาเรียนรู้เป็นกิจกรรมประจำขององค์การ แต่ในความเป็นจริงสถาบันการศึกษาส่วนใหญ่ในประเทศไทย ไม่เป็นองค์การเรียนรู้และครูอาจารย์ส่วนใหญ่ก็ไม่เป็นบุคคลเรียนรู้

การจัดการความรู้ เป็นเครื่องมือบรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย ซึ่งมักเป็นเป้าหมายที่ยากและซับซ้อน มักใช้เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุผลสัมฤทธิ์ของงานในลักษณะที่สูงส่ง การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ (means) ไม่ใช่เป้าหมาย (end) การจัดการความรู้ไม่ใช่การเอาความรู้มาจัดระบบ เพื่อให้ผู้อื่นนำไปใช้ แต่เป็นการดำเนินการเพื่อให้การปฏิบัติงานมีการประยุกต์ใช้ความรู้อย่างเข้มข้น ทำให้งานมีผลสัมฤทธิ์สูงตามที่กล่าวข้างต้น โดยความรู้ที่นำมาประยุกต์ใช้นั้นได้มาจากหลากหลายทางได้แก่ การ "คว้า" (capture) มาจากภายนอกองค์การ

การ "ควัก" เอามาจากองค์ความรู้ภายในองค์กร โดยที่อาจเป็น "ความรู้ในคน" (tacit knowledge) และ "ความรู้ในกระดาษ" (explicit knowledge) ความรู้ดังกล่าวต้องนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมต่อกาลเทศะ หรือบริบทขององค์กร เมื่อมีการประยุกต์ใช้ความรู้ในการทำงาน ก็มีการนำประสบการณ์จากการทำงานของพนักงานมาร่วมกัน "ตกผลึก" หรือกลั่นกรองเป็นความรู้ใหม่ นั่นคือกระบวนการจัดการความรู้จะมีการสร้างความรู้ทั้งที่เป็นการสร้างความรู้ก่อนการปฏิบัติงาน สร้างความรู้ระหว่างปฏิบัติงาน สร้างความรู้หลังจากงานสำเร็จเสร็จสิ้น จะต้องมีกระบวนการดำเนินการให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างพนักงานอย่างเข้มข้น ทำให้ความรู้ของบุคคลถูกปรับไปเป็นความรู้ขององค์กร มีการจัดเก็บความรู้ขององค์กรให้อยู่ในสภาพที่ค้นหาใช้งานได้ง่ายที่เรียกว่า "การจัดการความรู้แบบจับพลัด" (just in time knowledge management)

การจัดการความรู้เป็นกระบวนการ (process) ที่ดำเนินการร่วมกันโดยผู้ปฏิบัติงานในองค์กรหรือหน่วยงานย่อยขององค์กร เพื่อสร้างและใช้ความรู้ในการทำงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ดีขึ้นกว่าเดิม การจัดการความรู้ในความหมายนี้จึงเป็นกิจกรรมของผู้ปฏิบัติงาน ไม่ใช่กิจกรรมของนักวิชาการ หรือนักทฤษฎีแต่นักวิชาการหรือนักทฤษฎี อาจเป็นประโยชน์ในฐานะแหล่งความรู้ (resource person) หรือผู้อำนวยการความสะดวกรในการจัดการความรู้

การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เป็นวงจรต่อเนื่อง เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ เป้าหมายคือ การพัฒนางานและพัฒนาคนโดยมีความรู้ และกระบวนการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การจัดการความรู้ "การเดินทาง" (journey) ไม่ใช่ "จุดสิ้นสุด" (destination) ของการเดินทาง

ความรู้ 2 ยุค ความรู้ที่เราคุ้นเคยกัน “ความรู้ยุคที่ 1” แต่ความรู้ที่เน้นในเรื่องการจัดการความรู้เป็น “ความรู้ยุคที่ 2”

ความรู้ยุคที่ 1 เป็นความรู้ที่สร้างขึ้นโดยนักวิชาการ มีความเป็นวิทยาศาสตร์ เน้นความเป็นเหตุผล พิสูจน์ได้โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ หรือวิชาการมีการจำแนกแยกแยะเป็นความรู้เฉพาะสาขาวิชา การเป็นความรู้ที่เน้นความลึกความเป็นวิชาการเฉพาะด้าน (specialization) เน้นความรู้ในกระดาษ

ความรู้ยุคที่ 2 เป็นความรู้ที่ผูกพันอยู่กับงานหรือกิจกรรมของบุคคล องค์กรเป็นความรู้ที่ใช้งานและสร้างขึ้นโดยผู้ปฏิบัติงาน หรือกลุ่มผู้ปฏิบัติงานเอง โดยอาจสร้างขึ้นจาก

การเลือกเอาความรู้เชิงทฤษฎี ความรู้จากภายนอกมาปรับแต่ง เพื่อการใช้งานหรือสร้างขึ้น โดยตรงจากประสบการณ์ในการทำงาน ความรู้เหล่านี้มีลักษณะบูรณาการ มีความจำเพาะ บริบทของงานกลุ่มผู้ปฏิบัติงานหน่วยงานและองค์กรนั้นๆ ความรู้ยุคที่ 2 เน้นความรู้ในคน (tacit knowledge)

เป้าหมายของการจัดการความรู้ มีเป้าหมาย 3 ประการใหญ่ๆ ได้แก่

1. เพื่อพัฒนางานให้มีคุณภาพและผลสัมฤทธิ์ยิ่งขึ้น
2. เพื่อการพัฒนาคนคือพัฒนาผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งในที่นี้คือพนักงานทุกระดับ แต่ที่จะได้ประโยชน์มากที่สุดคือพนักงานชั้นผู้น้อยและระดับกลาง
3. เพื่อการพัฒนา “ฐานความรู้” ขององค์กรหรือหน่วยงาน เป็นการเพิ่มพูนทุนความรู้หรือทุนปัญญาขององค์กร ซึ่งจะช่วยให้องค์กรมีศักยภาพในการฟื้นฝ่าความยากลำบากหรือความไม่แน่นอนในอนาคตได้ดีขึ้น

ความรู้ นิยามคำว่า “ความรู้” ด้วยถ้อยคำสั้นๆ ยิ่งในความหมายที่ใช้ในศาสตร์ด้านการจัดการความรู้ คำว่า “ความรู้” ยังมีความหมายหลายนัย หลายมิติ ได้แก่

1. ความรู้คือสิ่งที่เมื่อนำไปใช้จะไม่หมดหรือสึกหรอแต่จะยิ่งงอกเงยหรืองอกงาม
2. ความรู้คือสารสนเทศที่นำไปสู่การปฏิบัติ
3. ความรู้เป็นสิ่งที่คาดเดาไม่ได้
4. ความรู้เกิดขึ้น ณ จุดที่ต้องการใช้ความรู้นั้น
5. ความรู้เป็นสิ่งที่ขึ้นกับบริบทและกระตุ้นให้เกิดขึ้นโดยความต้องการ

ในยุคแรกๆของการพัฒนาศาสตร์ด้านการจัดการความรู้ มองว่าความรู้มาจากการจัดระบบและตีความสารสนเทศ (information) ตามบริบทและสารสนเทศก็มาจากการประมวลข้อมูล (data) ความรู้จะไม่มีประโยชน์ถ้าไม่นำไปสู่การกระทำหรือการตัดสินใจ

ในการจัดการสมัยใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคแห่งสังคมที่ใช้ความรู้เป็นฐาน (knowledge-based society) มองความรู้ว่าเป็นทุนปัญญาความรู้สำหรับใช้สร้างคุณค่าและมูลค่า (value)

การจัดการความรู้เป็นกระบวนการนำทุนปัญญาไปสร้างคุณค่าและมูลค่าซึ่งอาจเป็นมูลค่าทางธุรกิจหรือคุณค่าทางสังคมก็ได้

เพื่อความเข้าใจความหมายของคำว่า “ความรู้” ให้ลึกซึ้งขึ้นขอนำเสนอความรู้ 4 ระดับ คือ know-what, know-how, know-why, และ care-why

1. know-what เป็นความรู้เชิงทฤษฎีล้วนๆ เปรียบเสมือนความรู้ของผู้จบปริญญาตรี มาหมาดๆ เมื่อนำความรู้เหล่านี้ไปใช้งานก็จะได้ผลบ้างไม่ได้ผลบ้าง

2. know-how เป็นความรู้ที่มีทั้งเชิงทฤษฎีและเชิงบริบทเปรียบเสมือนความรู้ของผู้จบปริญญาและมีประสบการณ์การทำงานระยะหนึ่ง เช่น 2-3 ปีก็จะมีความรู้ในลักษณะที่รู้จัก ปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือบริบท

3. know-why เป็นความรู้ในระดับที่อธิบายเหตุผลได้ว่า ทำไมความรู้นั้นๆจึงใช้ ได้ผลในบริบทหนึ่งแต่ใช้ไม่ได้ผลในอีกบริบทหนึ่ง

4. care-why เป็นความรู้ในระดับคุณค่าความเชื่อ ซึ่งจะเป็แรงขับเคลื่อนมาจากภายใน จิตใจให้ต้องกระทำสิ่งนั้นๆ เมื่อเผชิญสถานการณ์ท่านผู้อ่านอาจนึกถึงความรู้อื่นๆ เช่น know-who, know-where, know-when แต่จะไม่กล่าวถึง ณ ที่นี้

เกลียวความรู้ SECI ที่เสนอโดยโคโนกะและทาเกอูจิ เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการยกระดับความรู้ และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์โดยเริ่มจาก socialization คือการจัดให้คนมา มีปฏิสัมพันธ์ (socialize) กันในรูปแบบต่างๆทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ในคน (tacit knowledge) หรือประสบการณ์ตามมาด้วย (externalization) ซึ่งเป็นกระบวนการสื่อความรู้จาก ประสบการณ์ในการทำงานออกมาเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียน เท่ากับเป็นการเปลี่ยนความรู้ ในคนออกมาเป็นความรู้ในกระดาษ (explicit knowledge) หรือความรู้ที่เข้ารหัส (codified knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่สามารถแลกเปลี่ยนกันได้โดยง่าย ผ่านวิธีการด้านเทคโนโลยี สื่อสารสนเทศกระบวนการผนวกรวมหรือสังเคราะห์ความรู้ในกระดาษเข้าด้วยกันเรียกว่า combination ก็จะได้ความรู้ในกระดาษที่กว้างขวางและลึกซึ้งขึ้น กระบวนการสุดท้ายในวงจร SECI คือ internalization ซึ่งเป็น การ “จารึก” ความรู้ในกระดาษไปเป็นความรู้ที่ฝังลึกในตัวคน หรือฝังเข้าไปในผลิตภัณฑ์หรือกระบวนการทำงานซึ่งผลิตภัณฑ์กระบวนการนี้จะ ไปสัมพันธ์ กับลูกค้าหรือผู้ใช้ผลิตภัณฑ์และเกิด “ข้อมูล” ความพึงพอใจหรือประสบการณ์ในการใช้ ผลิตภัณฑ์หรือใช้กระบวนการทำงานนั้นเป็นข้อมูลใหม่หรือเพิ่มเติมเข้ามาในกระบวนการ จัดการความรู้ ยกระดับเกลียวความรู้ขึ้นไปอีกวงจร SECI จะดำเนินการต่อเนื่องเรื่อยไปไม่มี สิ้นสุด

นอกเหนือจากเกลียว SECI แล้วยังมีเกลียวความรู้ (knowledge spiral) ที่ช่วยยกระดับ (cross-leveling) ความรู้อีกหลายแบบ เช่น เกลียวความรู้ข้ามระดับพนักงานระดับล่าง-พนักงาน ระดับกลาง-ผู้บริหารระดับสูง, เกลียวความรู้ข้ามระดับหน่วยงานย่อย, เกลียวความรู้ผ่านจุด

ภาค (4 quadrants) ในหัวข้อจตุรภาคแห่งการจัดการความรู้, และเกี่ยวความรู้ข้ามชั้นขององค์การแบบ “พหุบาท” (hypertext) ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

ความรู้ 5 กลุ่ม

กล่าวถึงความรู้ 2 กลุ่มคือความรู้ชัดแจ้ง (explicit หรือ codified knowledge) ซึ่งเป็นตระกูล "ความรู้ในกระดาษ" กับความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) ซึ่งเป็นตระกูล "ความรู้ในคน" david snowden แห่งศูนย์พัฒนาศาสตร์ด้านการจัดการความรู้ชื่อ cnefin centre cynefin อ่านว่า คูเนฟวิน) ของบริษัทไอบีเอ็มได้เสนอให้จำแนกความรู้ออกเป็น 5 กลุ่มคือ

1. artifact หมายถึง วัตถุซึ่งห่อหุ้มความรู้หรือเทคโนโลยีไว้กล่าวอีกนัยหนึ่ง มีความรู้ฝังอยู่ภายใน
2. skills หมายถึง ทักษะในการปฏิบัติงานหรือกระทำการต่างๆอันเป็นผลจากการได้ฝึกทำหรือทำงานจนเกิดเป็นทักษะ
3. heuristics หมายถึง กฎแห่งสามัญสำนึกหรือเหตุผลอื่นๆ ทั่วไป
4. experience หมายถึง ประสบการณ์จากการได้ผ่านงานหรือกิจการเช่นนั้นมาก่อน
5. talent หรือ natural talent หมายถึง พรสวรรค์อันเป็นความสามารถพิเศษเฉพาะตัวที่มีมาแต่กำเนิด

หลักการ 4 ประการของการจัดการความรู้

1. ให้คนหลากหลายทักษะหลากหลายวิธีคิดทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ การจัดการความรู้ที่มีพลังต้องทำโดยคนที่มีพื้นฐานแตกต่างกัน มีความเชื่อหรือวิธีคิดแตกต่างกัน ถ้ากลุ่มที่ดำเนินการจัดการความรู้ประกอบด้วยคนที่คิดเหมือนกัน การจัดการความรู้จะไม่มีการจัดการความรู้ความแตกต่างหลากหลาย (heterogeneity) มีคุณค่ามากกว่าความเหมือน (homogeneity)

2. ร่วมกันพัฒนาวิธีทำงานในรูปแบบใหม่ๆ เพื่อบรรลุประสิทธิผลที่กำหนดไว้หรือฝันว่าจะได้ในการจัดการสมัยใหม่ประสิทธิผล ประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

- 2.1 การตอบสนองความต้องการ (responsiveness) ซึ่งอาจเป็นความต้องการของลูกค้าความต้องการของสังคมหรือความต้องการที่กำหนดโดยผู้บริหารองค์การ

- 2.2 นวัตกรรม (innovation) ซึ่งอาจเป็นนวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์ใหม่ๆหรือวิธีการใหม่ๆก็ได้

- 2.3 ชีตความสามารถ (competency) ของพนักงานและขององค์การ

2.4 ประสิทธิภาพ (efficiency) ในการทำงาน

3. ทดลองและเรียนรู้เนื่องจากกิจกรรมการจัดการความรู้เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ ซึ่งหมายความว่าต้องคิดแบบ “หลุดโลก” จึงต้องมีวิธีดึงกลับมาสู่ความเป็นจริงในโลกหรือในสังคม โดยการทดลองทำเพียงน้อยๆ ซึ่งถ้าล้มเหลวก็ก่อผลเสียหายไม่มากนักถ้าได้ผลไม่ดีก็ยกเลิกความคิดนั้นถ้าได้ผลดีจึงขยายการทดลองเป็นทำมากขึ้นจนในที่สุดขยายเป็นวิธีทำงานแบบใหม่หรือได้ best practice ใหม่ นั่นเอง

4. การความรู้จากภายนอกอย่างเหมาะสม โดยต้องถือว่าความรู้จากภายนอกยังเป็นความรู้ที่ยัง “ดิบ” อยู่ต้องเอามาทำให้ “สุก” ให้พร้อมใช้ในบริบทของเราโดยการเติมความรู้เชิงบริบทลงไปมีคนจำนวนไม่น้อยที่เฝ้าหาทางเรียนรู้เรื่องการจัดการความรู้ด้วยการอ่านหนังสือหรือฟัง “ผู้รู้” บรรยายการกระทำเช่นนั้นจะไม่มีทางช่วยให้รู้จักการจัดการความรู้ เนื่องจากการจัดการเป็นทักษะ (skill) ไม่ใช่ความรู้เชิงทฤษฎีหรือกล่าวให้ชัดเจนขึ้นการจัดการความรู้มีส่วนที่เป็นทักษะสืบส่วน ส่วนที่เป็นทฤษฎีเพียงส่วนเดียว การเรียนรู้โดยการท่องทฤษฎีจึงแทบจะไม่มีประโยชน์ต้องลงมือทำจึงจะทำได้และเกิดความรู้ความเข้าใจ

สุขภาวะของบุคคลในชุมชน

1. ความหมายของสุขภาวะ

ความหมายของสุขภาวะของบุคคลในชุมชน สุขภาวะ มาจากคำว่า สุข + ภาวะ ซึ่งมีความหมายว่า ความสุข ซึ่งเป็นคำที่นำมาใช้ใหม่ในมุมมองด้านสุขภาพ มีผู้ให้นิยามความหมายหลายท่านดังนี้

องค์การอนามัยโลก ได้นิยามว่า สุขภาวะ หมายถึง สุขภาพที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญา มิใช่เพียงการปราศจากโรคหรือความพิการเท่านั้น สุขภาวะที่สมบูรณ์ทุกๆ ทางเชื่อมโยงกันสะท้อนถึงความเป็นองค์รวมอย่างแท้จริงของสุขภาพที่เกื้อหนุนเชื่อมโยงกันทั้ง 4 มิติ

1. สุขภาวะทางกาย หมายถึง การมีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีเศรษฐกิจ

พอเพียง

2. สุขภาวะทางจิตใจ หมายถึง สภาพจิตใจที่แจ่มใส มีความสุข ความสบายใจ

3. สุขภาวะทางสังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดี ในครอบครัว ในชุมชน

ในที่ทำงาน ในสังคม ในโลกซึ่งรวมถึงการมีบริการทางสังคมที่ดี และมีสันติภาพ เป็นต้น

4. สุขภาวะทางปัญญา (จิตวิญญาณ) หมายถึง ความสุขอันประเสริฐที่เกิดจากจิตใจสูงเข้าถึงความจริงทั้งหมด ลดละความเห็นแก่ตัว มุ่งเข้าถึงสิ่งสูงสุดซึ่งหมายถึงพระนิพพาน หรือพระผู้เป็นเจ้าของความดีสูงสุดแล้วแต่ความเชื่อที่แตกต่างกันของแต่ละคน

ประเวศ วะสี (2543) ได้ให้ความหมายของสุขภาวะของบุคคล หมายถึง สุขภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิตใจ ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ สุขภาวะจึงแบ่งแยกไม่ได้จากวิถีชีวิตที่จะต้องดำเนินไปบนพื้นฐานของความสมดุลพอดี รู้จักพอ ประมาณอย่างมีเหตุผล และมีความรอบรู้เท่าทันโลก โดยสังคมจะต้องพัฒนาอย่างมี คุณภาพ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม

สมเกียรติ ศรีธราธิคุณ (2552 : 33) ได้ให้ความหมายของสุขภาวะของบุคคล หมายถึง สภาพความสุขสมบูรณ์ของสุขภาพร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ(ปัญญา) ทั้งนี้ไม่ใช่หมายถึงเพียงแต่การปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ หรือ ทุพพลภาพ แต่ยังรวมถึงความสามารถในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทิศทางที่ดีขึ้น และสามารถพึ่งพาตนเองในด้านการดูแลสุขภาพ

ดังนั้น สุขภาวะของบุคคลในชุมชน หมายถึง บุคคลที่มีสุขภาพที่สมบูรณ์ ทั้ง 4 ด้าน คือ มีร่างกายที่แข็งแรง มีจิตใจที่เป็นสุขอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ และมีปัญญาซึ่งเกิดจากการมีความรู้ทางด้านสุขภาพเป็นอย่างดี ซึ่งสุขภาวะทั้ง 4 ด้าน มีความสัมพันธ์กันในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ไม่สามารถที่จะแยกเรื่องใดเรื่องหนึ่งออกจากกัน ทำให้คนในชุมชนสามารถที่จะดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุข

2. องค์ประกอบของสุขภาวะของคนในชุมชน

สุขภาวะของคนในชุมชนมีองค์ประกอบดังนี้ (ปาริชาติ เทพอารักษ์ และ อมรราวรณ ทิวถนอม, 2550)

1. สุขภาพร่างกาย (physical health) เป็นสภาพร่างกายที่มีพัฒนาการเหมาะสมกับวัย ร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บและความพิการใดๆอวัยวะส่วนต่างๆของร่างกายสามารถทำงานได้อย่างปกติ รวมถึงมีความเป็นอยู่ทางด้านกายภาพดี

1.1 ร่างกายมีความสมบูรณ์แข็งแรง ระบบต่างๆสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 อวัยวะต่างๆของร่างกายมีการเจริญเติบโตและเหมาะสมกับวัย รวมทั้งภาวะทางสมอง

1.3 ร่างกายมีสมรรถภาพสูงสามารถทำงานได้นานๆ โดยไม่เหนื่อยง่าย
 1.4 การนอนหลับพักผ่อนเป็นไปตามปกติ ภายหลังตื่นนอนร่างกายจะคืนสู่สภาพปกติ

1.5 ฟันมีความแข็งแรง หูสามารถรับฟังได้ดี ตาสามารถมองเห็นถนัด
 1.6 ผิวพรรณผุดผ่อง หน้าตามีอิมเอิบมีความสดชื่น
 1.7 รูปร่างทรวดทรงสมส่วน สง่างาม
 1.8 ร่างกายปราศจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ
 1.9 ความเป็นอยู่ทางด้านกายภาพ ได้แก่ เศรษฐกิจดี มีสิ่งแวดล้อมดี ไม่มีอุบัติเหตุ เป็นต้น

2. สุขภาพจิตใจ (emotional health) เป็นสภาพจิตใจที่แจ่มใส มีความสุขความสบายใจมีความเมตตา กรุณา ไม่มีความเครียดหรือวิตกกังวล ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสถานการณ์บีบคั้นต่างๆ

- 2.1 มีความสนุกสนานร่าเริง
- 2.2 มีจิตใจแจ่มใส สบายใจ
- 2.3 ไม่มีความเครียด หรือวิตกกังวลต่อการทำงาน
- 2.4 มีการใช้เวลาส่วนตัวเพื่อความเพลิดเพลิน และผ่อนคลายความเครียด
- 2.5 มีความสุข มีความพอใจในความพอเพียง
- 2.6 ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสถานการณ์บีบคั้นต่างๆ
- 2.7 สามารถรับสภาพที่ประสบอย่างเข้มแข็ง
- 2.8 อดทนตามวิถีศาสนา และยืนหยัดก้าวต่อไปอย่างมีพลัง
- 2.9 ไม่ประสบความหุดหู่ หวาดระแวง หรือ กลัว

3. สุขภาพสังคม (social health) เป็นสภาพของครอบครัวที่มีความอบอุ่น สามารถให้การดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในด้านการดูแลสุขภาพ เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เอื้ออาทร เสมอภาค ยุติธรรม มีระบบบริการสาธารณสุขที่ดี และกระจายอย่างทั่วถึง

- 3.1 ครอบครัวมีความอบอุ่น
- 3.2 บุคคลในครอบครัว สามารถให้การดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในด้านการดูแลสุขภาพ
- 3.3 มีอาชีพที่มั่นคงและมีรายได้ที่พอเพียง

3.4 สามารถอ่านออกเขียนได้
 3.5 บุคคลานได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมด้านการศึกษา
 3.6 การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น
 3.7 ความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เช่น สมาชิกในครอบครัว เพื่อนฝูง เพื่อนร่วมงาน และเพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งความสุขทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม

3.8 การอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี สังคมให้เกียรติ ยกย่องและยอมรับ
 3.9 การได้รับการดูแลจากสังคมอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ
 3.10 มีการดำเนินชีวิตอย่างมั่นคง มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สามารถปรับสภาพความเป็นอยู่ในสังคมอย่างค่อยเป็นค่อยไป
 3.11 ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม
 3.12 เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เอื้ออาทร เสมอภาค ยุติธรรม
 3.13 มีระบบบริการสาธารณสุขที่ดีและกระจายอย่างทั่วถึง

4. สุขภาพจิตวิญญาณ (ปัญญา) (spiritual health) เป็นความสุขที่เกิดจากจิตได้สัมผัสกับสิ่งที่บุคคลยึดมั่นและเคารพอย่างสูง ทำให้เกิดความหวัง ความเชื่อมั่นศรัทธา ปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม มีความเสียสละและยินดีในความสำเร็จของบุคคลอื่น รวมถึงการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ

4.1 ความสามารถในการให้และรับความรัก ความรู้สึกละเอียดและปรารถนาดีต่อผู้อื่น

4.2 การให้บริการด้วยความสมัครใจ หรือมีการบริจาคให้แก่องค์กรอื่นๆ
 4.3 การได้รับความรักและกำลังใจจากเพื่อน ญาติพี่น้อง หน่วยงานภาครัฐ
 4.4 ความเอื้ออาทรต่อกันทั้งในระดับบุคคลและชุมชน
 4.5 ความยึดมั่นในหลักศาสนา สามารถประกอบศาสนกิจได้ตามความต้องการ

4.6 ความภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนมีอยู่และสิ่งที่ตนได้รับ
 4.7 ปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามและยินดีในความสำเร็จของบุคคล
 4.8 การอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ

ดังนั้นองค์ประกอบของสุขภาวะของคนในชุมชน จึงประกอบไปด้วย การที่บุคคลในชุมชนมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ มีจิตใจที่แจ่มใสมีความสุข มีสังคมที่มีครอบครัวอบอุ่นดูแลซึ่งกันและกันในด้านสุขภาพ และมีจิตวิญญาณ (ปัญญา) ที่มีความสุขสงบสุขจากสิ่งที่เคารพศรัทธา ทำให้เกิดสติและมีปัญญาที่จะแก้ไขปัญหาได้ ซึ่งมีงานวิจัยที่ชี้ชัดว่าความฉลาดทางปัญญาและความฉลาดทางอารมณ์ควรมีควบคู่กันจึงจะทำให้บุคคลนั้นสามารถดำรงตนได้อย่างมีความสุขได้ (กุลวดี โรจน์ไพศาลกิจ และ วรากร เกียรติกรศักดิ์. 2549, พงศ์เทพ สุธีรวิทย์. 2550.)

3. กระบวนทัศน์ทางด้านสุขภาวะชุมชน

3.1 กระบวนทัศน์สุขภาวะเดิม

ระบบสุขภาวะเดิมมีฐานคิด ทางวิทยาศาสตร์ อันส่งผลให้เกิดทัศนะร่วมกันของระบบการแพทย์แบบชีวกลไก 3 ประการคือ การมองแบบแยกส่วน การมองแบบลดส่วน และการมองแบบวิทยาศาสตร์กลไก โดยมีรายละเอียด คือ

1. ลักษณะแรก มองแบบแยกส่วน เป็นวิธีการมองชีวิตจากการวิเคราะห์แบบแยกส่วน เริ่มจากการแยกร่างกายออกจากจิตใจ ต่อจากนั้นแยกร่างกายออกเป็นอวัยวะต่างๆ และแยกย่อยไปถึงเซลล์เล็กๆ ที่ประกอบเป็นอวัยวะ โดยการมองแบบแยกส่วนนี้จะถือว่าความเจ็บป่วยเกิดจากส่วนย่อยๆคืออวัยวะต่างๆ หรือเซลล์เล็กๆ เหล่านี้เกิดมีความผิดปกติขึ้น ซึ่งการรักษาสามารถทำได้โดยการแก้ไขเฉพาะส่วนนั้นๆ โดยไม่ต้องเชื่อมโยงไปยังปัจจัยอื่นๆ

2. ลักษณะที่สอง มองแบบลดส่วนคือการลดปรากฏการณ์ชีวิตและความเจ็บป่วยลงเหลือ เพียงข้อมูลตัวเลขและปรากฏการณ์ทางชีววิทยาความเจ็บป่วยไม่มีความหมายทางสังคม ไม่จำเป็นต้องอธิบายด้วยปัจจัยอื่น หรือทำความเข้าใจในมิติอื่นนอกเหนือจากกระบวนการทางชีววิทยา

3. ลักษณะที่สามมองแบบวิทยาศาสตร์ กลไก คือการอธิบายเหตุและผลของโรคด้วยปรากฏการณ์ทางชีวเคมี และฟิสิกส์แบบตายตัว การเกิดโรคมักเกิดที่แน่นอน เป็นเหตุเป็นผล ของกลไกการทำงานของอวัยวะ กระบวนการของสารเคมีในร่างกาย ไม่มีอารมณ์ความรู้สึกใดๆเข้ามาเกี่ยวข้อง

ผลจากวิธีคิดแบบชีวกลไก ทำให้วิธีปฏิบัติที่มีต่อผู้ป่วยที่ดำเนินอยู่ละเลยต่อมิติทางสังคม มิติทางจิตวิญญาณ และความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นมิติสำคัญของการดูแลสุขภาพ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม อาศัยอยู่ท่ามกลางสังคมวัฒนธรรมในชุมชน ที่สำคัญคือมนุษย์มี

ความรู้สึก นึกคิด มีจิตวิญญาณ ไม่ใช่เครื่องยนต์กลไก ที่สามารถแยกชิ้น แยกส่วนที่เสียหาย ออกจากกันแล้วเอามาวิเคราะห์หรือซ่อมแซมได้ โดยไม่ต้องใส่ใจกับมิติทางสังคมจิตวิทยา (psychosocial)

3.2 กระบวนทัศน์ใหม่ทางสุขภาพ

ในปัจจุบัน ได้มีการปรับกระบวนทัศน์ของศาสตร์ต่างๆมากมาย ซึ่งศาสตร์ทางการแพทย์และสาธารณสุขก็ได้ถูกรื้อสร้างและปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เช่นเดียวกัน โดยพบว่าหลักการสำคัญเบื้องต้นของกระบวนทัศน์ใหม่ทางสุขภาพหรือสุขภาพะ มีดังนี้

3.2.1 ต้องให้นิยามกับคำว่า สุขภาพ ใหม่ ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญอยู่เฉพาะ การไม่มีโรค และการมีอายุยืนยาวเท่านั้น แต่กินความถึงวิถีชีวิตทั้งหมดของคนที่มีความสุข และไม่ใช่ความสุขที่ตั้งอยู่บนฐานของการบริโภค หรือครอบครองทรัพย์สินอย่างไม่จำกัด อย่างที่สังคมกำลังยึดถืออยู่ขณะนี้ แต่เป็นความสุขที่เกิดจากความพอ

3.2.2 สุขภาพจึงเกี่ยวข้องกับครอบครัว ชุมชน สังคม โลก รวมถึงจักรวาล จักรวาลในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะภาพเชิงกายภาพ เช่น ดาว หรือกาแล็กซีต่างๆ เท่านั้น แต่รวมถึงสรรพสิ่งอื่นที่เป็นนามธรรมที่มนุษย์เชื่อว่ามีอยู่ เช่น ผีฟ้า เจ้ากรรมนายเวร บุญกุศล กฏแห่งกรรม พระราหู ทั้งปวง สุขภาพที่ดีจะเกิดขึ้น ไม่ได้ถ้าครอบครัวไม่อบอุ่น ชุมชนไม่เข้มแข็ง ฟังตนเองไม่ได้ สังคมที่ขาดคุณธรรมเต็มไปด้วยการแข่งขัน และเอาเปรียบกัน โลกที่ยังคงเคลื่อนไปตามกระแสบริโภคนิยม ที่ถืออำนาจของเงิน เห็นมนุษย์เป็นใหญ่และเชื่อว่าตนเองจะสามารถเข้าใจและครอบครองธรรมชาติทั้งปวงด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์

3.2.3 สุขภาพที่ดีต้องเริ่มที่ตนเองและครอบครัวซึ่งไม่ได้มีความสำคัญเฉพาะ การเลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ การพักผ่อน และออกกำลังกายเท่านั้น ต้องมีความรักและเมตตากับร่างกายและจิตใจตนเอง แล้วค่อยๆขยายความปรารถนาดีและความมุ่งมั่น ที่จะสร้างครอบครัว ชุมชน สังคม โลก และจักรวาลให้เป็นสถานที่ที่อุดมไปด้วยสิ่งแวดล้อมทางกายและจิตวิญญาณ เช่น ศิลธรรม ความรัก ความเมตตา ฯลฯ ที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดีอย่างมีเครือข่ายเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในทุกระดับ

3.2.4 สุขภาพเป็นเรื่องของวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ที่มีความแตกต่างกันไปตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม คนในทุกสังคมเคยมีภูมิปัญญาในการจัดการกับความ

เจ็บป่วยมาแล้วทั้งสิ้น ดังนั้นทุกคนทุกชุมชนจึงมีศักยภาพในด้านการดูแลสุขภาพของตนเองอยู่แล้ว เพียงแต่ถูกกระทำจากระบบการแพทย์และธุรกิจ ให้ภูมิปัญญาที่ตนเองมีอยู่ หมคคุณค่าและความสำคัญลง

3.2.5 สุขภาพเป็นเรื่องของชีวิตที่แยกออกไม่ได้จากเรื่องของการเมือง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม จึงไม่สามารถสร้างสุขภาพที่ดีได้โดยไม่มี การเปลี่ยนแปลง กระบวนทัศน์เกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมใหม่ โดยกระบวนทัศน์ทั้งหมดต้องประสานสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน คือ ไปสู่ความสุขและความพอ สมยศ ศรีจารนัย (2547 : 7) ได้กล่าวถึง กระบวนทัศน์ใหม่ของระบบสุขภาพะ ชุมชนว่า

1. ระบบสุขภาพะ หมายถึง ระบบทั้งหมดที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นองค์รวม อันสามารถส่งผลต่อสุขภาพของคนในชุมชน รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพทั้งปวง ได้แก่ ปัจจัยด้านบุคคล สภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม กายภาพ และชีวภาพ รวมทั้งปัจจัยด้านระบบ บริการสุขภาพด้วย

2. ระบบสุขภาพะชุมชนเป็นวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพที่มีสุขภาพที่ดีทุกมิติ ของสมาชิกในครอบครัว ชุมชน สังคมของตน ระบบสุขภาพะชุมชนควรเป็นภาพการทำงาน ของประชาชนในชุมชนนั้นๆ ที่มีกระบวนการดำเนินงานที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายอย่าง เป็นเครือข่าย มีนโยบายเป้าหมาย ตัวชี้วัดและกลวิธีที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดภายใต้ความต้องการ ของชุมชนอย่างแท้จริง ตามสภาวะแวดล้อม บริบทเชื่อมโยงเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมท้องถิ่น และครอบครัว ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาสากล

3. ระบบสุขภาพะชุมชนควรเป็นส่วนหนึ่งของระบบการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น ดังนั้นการดำเนินงานส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนา ระบบสุขภาพะชุมชนจึงไม่ใช่การสร้างระบบการดำเนินงานด้านสุขภาพแยกจากการทำงานด้าน อื่นๆ แต่ควรเป็นระบบการดำเนินงานที่มีศูนย์กลางการบริหารจัดการเดียวกันของทุกสาขา ทั้ง ด้านสุขภาพ เกษตร อาชีพ การศึกษาและอื่นๆ เพื่อการบูรณาการของการพัฒนาที่ยึดการ แก้ปัญหา สร้างความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีตามความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ เช่น การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ โดยชุมชนชาวหาดผาขน จังหวัดน่าน ซึ่ง เดิมประสบปัญหาสัตว์น้ำลดลงเนื่องจากการจับสัตว์น้ำโดยเครื่องมือธรรมชาติและ

จับให้ได้มากที่สุดเพื่อขาย ทำให้เกิดการทำลายล้างวงจรการขายพันธุ์และระบบนิเวศในน้ำ ส่งผลให้เกิดความเค็มรื้อนทั้งแหล่งอาหารของชุมชน ต่อมาชุมชน ได้รวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหา ดังกล่าวโดยใช้กระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิม มีการประยุกต์คัดแปลง นำวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อเข้ามาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ระบบนิเวศในน้ำกลับมาอีกครั้ง ปริมาณปลาเพิ่มขึ้นส่งผลต่อสุขภาพทางกาย สุขภาพจิตที่ดีที่คนในชุมชนไม่ต้องห่วงว่า จะขาดแคลนสิ่งที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน เพราะมีทั้งน้ำคุณภาพเพื่อการอุปโภคบริโภคและมีสัตว์น้ำเพียงพอ เมื่อปัจจัยพื้นฐานมีอยู่พร้อมก็มีเวลาในการคิดเชิงสร้างสรรค์ ปรับตัวและพัฒนาให้เกิดความสุขทางสังคมของชุมชนต่อไป

4. ระบบสุขภาพชุมชนไม่ใช่เป็นเรื่องของผู้เชี่ยวชาญของบุคลากรสาธารณสุข แต่เป็นเรื่องของแต่ละชุมชนที่มีสภาพแวดล้อม อาชีพ ความเชื่อ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมแตกต่างกันไปที่จะต้องร่วมกันนิยามสุขภาพที่เหมาะสมกับชุมชนตนเอง และร่วมกันแสวงหาวิธีการดูแลสุขภาพชุมชนตนเอง และร่วมกันแสวงหาวิธีการดูแลสุขภาพชุมชนตนเอง โดยใช้ทุนทางสังคมที่ตนมีอยู่ร่วมกันกับแรงสนับสนุนจากภายนอก เช่น ภาครัฐ องค์กรชุมชน ตลอดจนองค์กรปกครองท้องถิ่น พัฒนาวิธีการดูแลสุขภาพที่เหมาะสมกับชุมชนตนเอง สามารถพึ่งตนเองด้านสุขภาพได้

5. ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลและโลกสุขภาพของชาวบ้าน และหลีกเลี่ยงการนำกรอบแนวคิดของเจ้าหน้าที่ในการรักษาพยาบาลหรือการดูแลสุขภาพไปตัดสินถูกผิดกับพฤติกรรมกรรมการดูแลรักษาสุขภาพของชาวบ้าน โดยที่ยังไม่เข้าใจระบบวัฒนธรรมสุขภาพในท้องถิ่นนั้นๆ

ฉะนั้นการพัฒนาสุขภาพจะต้องอาศัยหลักสำคัญใน 5 ประการ ได้แก่

1. ต้องสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ
2. สร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ
3. เสริมสร้างกิจกรรมของชุมชนให้เข้มแข็ง
4. พัฒนาทักษะส่วนบุคคล เสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้
5. ปรับเปลี่ยนระบบบริการสาธารณสุข

กระบวนการทัศน์ทางด้านสุขภาพของบุคคลในชุมชนใหม่แตกต่างจากกระบวนการทัศน์เก่าที่มองแบบแยกส่วน ลดส่วน หรือ วิทยาศาสตร์กลไก ซึ่งให้ความสำคัญเฉพาะปัจเจก แต่กระบวนการทัศน์สุขภาพใหม่ต้องมองแบบองค์รวม ที่เรียกว่า สุขภาวะองค์รวม (holistic health)

มองสุขภาพว่าเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับทั้งชีวิตมากกว่าเน้นแต่ความเจ็บป่วย โดยจะพิจารณาที่ตัวคนทั้งคน ความเกี่ยวเนื่องของร่างกาย จิตใจและจิตวิญญาณ รวมถึงปัจจัยทางสังคม สิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคน (susan walter อ้างถึงใน พัทรี คำรงสุนทรชัย. 2550 : 64) สุขภาวะทั้งสี่มิติจะเชื่อมโยงกันและมีความสัมพันธ์ส่งผลซึ่งกันและกัน การดูแล สุขภาวะชุมชนหรือการพัฒนาสุขภาพของคนในชุมชนขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม เกี่ยวโยงกับภูมิปัญญา การจัดการความรู้ที่เกี่ยวกับสุขภาพ ความเข้มแข็งของชุมชนในการพึ่งตนเอง ด้านสุขภาพ เช่น การเสริมสร้างสุขภาพด้วยกิจกรรมต่างๆ การใช้อาสมุนไพรรักษา

4. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสุขภาพของบุคคลในชุมชน

สุขภาพของบุคคลในชุมชน เป็นสภาพความสมบูรณ์ของสุขภาพร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ (ปัญญา) ของคนในชุมชน ทั้งนี้ไม่ใช่หมายถึงเพียงแต่การปราศจากโรคภัยไข้เจ็บหรือทุพพลภาพ แต่ยังรวมถึงความสามารถในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทิศทางที่ดีขึ้น และสามารถพึ่งพาตนเองในด้านการดูแลสุขภาพ ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสุขภาพ ประกอบด้วย การเรียนรู้ (learning) พฤติกรรมสุขภาพ (healthy behavior) การปรับเปลี่ยนทัศนคติ (attitude adjustment) พฤติกรรมผู้นำ (leadership behavior) และการสร้างเครือข่าย (networking) โดยการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านสุขภาพ การเข้าถึงพฤติกรรมสุขภาพ การอาศัยพฤติกรรมผู้นำและการสร้างเครือข่าย เป็นกำลังสำคัญในการดำเนินกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพ เพื่อก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติ นำมาสู่ความต่อเนื่องและยั่งยืนในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งรายละเอียดของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสุขภาพชุมชน (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2548 : 7-12) มีดังนี้

4.1 การเรียนรู้ (learning)

ปัจจุบันการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมต้องอาศัยการเรียนรู้ การเรียนรู้เกิดจากการสังเกตเพื่อเลียนแบบและความเชื่อมั่นในสมรรถนะของบุคคล เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตราที่ 25 กำหนดให้รัฐต้องมีหน้าที่ส่งเสริมการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ โดยนัยมาตราดังกล่าว ต้องการให้สังคมไทยมีโครงสร้างพื้นฐานที่เกื้อหนุนการเรียนรู้ของบุคคล ซึ่งการเรียนรู้ต้องบูรณาการทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย เพื่อให้ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องและตลอดชีวิต โดยการเรียนรู้ของมนุษย์จะเริ่มนับตั้งแต่การปฏิสนธิอยู่ใน

กรรมมารดาจนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายของชีวิต การเรียนรู้จึงเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงพฤติกรรมสุขภาพ เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติ และนำไปสู่การมีสุขภาพะได้

4.1.1 องค์ประกอบที่มีผลต่อการเรียนรู้

การเรียนรู้ของมนุษย์ จะเริ่มต้นตั้งแต่การปฏิสนธิอยู่ในครรภ์มารดาจนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต ซึ่งการเรียนรู้ของมนุษย์สามารถแบ่งออกเป็น 5 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การเรียนรู้ก่อนเกิดการเรียนรู้ของมารดาเกี่ยวกับการดูแลรักษาบุตรที่อยู่ในครรภ์ จะทำให้เด็กสามารถเรียนรู้ได้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ การให้การศึกษาที่เหมาะสมกับมารดาขณะตั้งครรภ์ จะทำให้เด็กที่เกิดมามีอุปนิสัยดี เฉลียวฉลาด และเป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพในอนาคต

ระยะที่ 2 การเรียนรู้ในช่วงอายุ 0-5 ปีการเรียนรู้ในวัยนี้ เป็นการเรียนรู้ที่สามารถปลูกฝังทักษะต่างๆได้ครบทุกด้านทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ

ระยะที่ 3 การเรียนรู้ในช่วงอายุ 6-24 ปีการเรียนรู้ในวัยนี้เป็นการเรียนรู้ในสถานศึกษา เพื่อให้มีพัฒนาการสมบูรณ์ทุกด้านสิ่งที่ให้ในกระบวนการเรียนรู้จะต้องเป็นเรื่องที่กระตุ้นให้ผู้เรียนทุกคนได้ตอบสนองและพัฒนาตนเอง

ระยะที่ 4 การเรียนรู้ในช่วงวัยทำงาน 25-60 ปีการเรียนรู้ในวัยนี้เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการลงมือทำงานและเรียนรู้จากสื่อ การเรียนรู้ในช่วงนี้ จึงเป็นการศึกษาตามอัชฌาศัยมากกว่าการศึกษาในสถานศึกษา

ระยะที่ 5 การเรียนรู้ในวัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)การเรียนรู้ในวัยนี้เป็นการเรียนรู้หลังจากผ่านการเรียนรู้ในสถานศึกษา การลงมือทำงานและเรียนรู้จากสื่อ ซึ่งถือว่าเป็นการเรียนรู้ช่วงวาระสุดท้ายของชีวิต

องค์ประกอบที่มีผลต่อการเรียนรู้ (สุพานี สฤณภูวานิช. 2549 : 63-64 อ้างถึงใน Filley House and Kerr. 1981 : 43) ประกอบด้วย

1. แรงจูงใจที่จะเรียนรู้ ผู้เรียนที่ดีจะต้องมีความอยากที่จะเรียนรู้ สนใจ ใส่ใจในการเรียนรู้ โดยการมองโลกในแง่ดี เปิดกว้างทางด้านความคิด จึงจะก่อให้เกิดประสบการณ์ใหม่ๆในการเรียนรู้

2. ความรู้พื้นฐาน หากผู้เรียนมีความรู้พื้นฐานในเรื่องที่ต้องการเรียนรู้ จะทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจเรื่องต่างๆได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น

3. การทราบผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ถ้าหากผู้เรียนได้ทราบผลลัพธ์

ของการเรียนว่าตนมีข้อดี ข้อบกพร่องในเรื่องใดๆจะทำให้ทราบว่าตนเองควรจะต้องพัฒนาหรือปรับปรุงในเรื่องใดบ้าง การทราบผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะทำให้บุคคลเต็มใจที่จะเรียนรู้ และสามารถเรียนรู้ได้ง่าย

4. การเรียนรู้ทั้งหมดหรือเพียงบางส่วน ลักษณะของงานมีผลต่อการเรียนรู้ กล่าวคือ ถ้าหากลักษณะงานนั้นสามารถแยกส่วนออกจากกันได้ การเรียนรู้เป็นส่วนๆจะเหมาะสม แต่ถ้าหากลักษณะงานไม่สามารถแยกออกจากกันได้ การเรียนรู้ทั้งหมดน่าจะเหมาะสมกว่าเพื่อให้สามารถมองเห็นภาพรวมของงานทั้งหมด

ดังนั้น การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และประสบการณ์ ซึ่งเกิดจากการสังเกตเพื่อเลียนแบบและความเชื่อมั่นในสมรรถนะของบุคคล ส่วนองค์ประกอบที่มีผลต่อการเรียนรู้ ประกอบด้วย แรงจูงใจที่จะเรียนรู้ ความรู้พื้นฐาน การทราบผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น และการเรียนรู้ทั้งหมดหรือเพียงบางส่วน การเรียนรู้จึงเป็นปัจจัยที่จะทำให้มนุษย์สามารถเข้าถึงพฤติกรรมสุขภาพ เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติ และนำไปสู่การมีสุขภาพที่ดี

4.2 พฤติกรรมสุขภาพ (healthy behavior)

การเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ประกอบกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่สามารถเชื่อมจุดทุกจุดทุกเรื่องในโลกนี้ให้ถึงกันอย่างรวดเร็วไร้พรมแดน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวล้วนส่งผลกระทบต่อแบบแผนการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมสุขภาพ และหันมาใส่ใจสุขภาพด้วยการออกกำลังกาย ก็จะเกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติเกิดเป็นนิสัยสุขภาพ นำไปสู่การมีสุขภาพที่ดีได้

4.2.1 ความหมายพฤติกรรมสุขภาพ

พฤติกรรมสุขภาพ หมายถึง การปฏิบัติหรือการแสดงออกของบุคคลในการกระทำหรืองดเว้นการกระทำในสิ่งที่มีผลต่อสุขภาพ โดยอาศัยการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพ (สุภัทร ชูประดิษฐ์, 2550 : 10)

พฤติกรรมสุขภาพ หมายถึง การกระทำหรือการปฏิบัติของบุคคล ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ของบุคคลเป็นสำคัญ โดยการแสดงออกในลักษณะของการกระทำหรือไม่กระทำในสิ่งที่เป็นผลดีหรือผลเสียต่อสุขภาพ พฤติกรรมสุขภาพที่ดีจะต้องเริ่มปลูกฝังตั้งแต่

วัยเด็ก หรือมีการปรับเปลี่ยนจากพฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพไปสู่พฤติกรรมที่สร้างเสริมสุขภาพ (ชาริณี กาญจนวัลย์และคณะ. 2550 : 15)

พฤติกรรมสุขภาพ หมายถึง การปฏิบัติหรือการแสดงออกของบุคคลในการกระทำหรืองดเว้นกระทำในสิ่งที่มีผลต่อสุขภาพะ ครอบครัว ชุมชนและสังคม (สมเกียรติ ศรีธรรมาธิคุณ. 2552 : 39)

สรุปได้ว่า พฤติกรรมสุขภาพ หมายถึง การปฏิบัติตนของบุคคลที่แสดงออกถึงการมีสุขภาพที่ดีในการดำรงชีวิต โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปตามสิ่งที่ได้เรียนรู้

4.2.2 องค์ประกอบที่มีผลต่อพฤติกรรมสุขภาพ

กระทรวงสาธารณสุข กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ (2549 : 35-89) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบที่มีผลต่อพฤติกรรมสุขภาพ ตามกรอบแนวทางการสร้างสุขภาพ 6 ข้อ ได้แก่

1) อาหาร (food) มีหลักปฏิบัติดังนี้

1.1) การรับประทานอาหารครบ 5 หมู่ เพื่อให้ร่างกายได้รับสารอาหารต่างๆในปริมาณที่ครบถ้วนเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย อาหารแต่ละชนิดจะประกอบด้วยสารอาหารหลายประเภท เช่น โปรตีน คาร์โบไฮเดรต ไขมัน เกลือแร่ วิตามิน และน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีใยอาหาร ซึ่งมีประโยชน์ต่อร่างกาย ทำให้อวัยวะต่างๆของร่างกายทำงานได้ตามปกติ อาหารในแต่ละประเภทจะประกอบด้วยสารอาหารในปริมาณที่แตกต่างกันไป โดยไม่มีสารอาหารชนิดใดชนิดหนึ่งที่มีสารอาหารครบถ้วน ดังนั้นในวันหนึ่งๆ เราจึงต้องรับประทานอาหารให้ครบทั้ง 5 หมู่

1.1.1) หมั่นดื่มน้ำหนักตัว การรักษาน้ำหนักตัวให้อยู่ในเกณฑ์ปกติ โดยเฉพาะการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกายควบคู่ไปกับการออกกำลังกายที่เหมาะสมและสม่ำเสมอ ถ้าหากน้ำหนักตัวต่ำกว่าเกณฑ์ปกติหรือผอมไป อาจทำให้ร่างกายอ่อนแอ เจ็บป่วยได้ง่าย ในทางตรงข้ามหากน้ำหนักตัวมากกว่าปกติหรืออ้วนเกินไป อาจทำให้มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคหัวใจและหลอดเลือด โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง และโรคมะเร็งบางชนิด ดังนั้นเราควรหมั่นดื่มน้ำหนักตัวให้อยู่ในเกณฑ์ปกติและควรชั่งน้ำหนักอย่างอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง หากน้ำหนักน้อยเกินไปควรรับประทานอาหารเช้าที่เป็นประโยชน์ให้มากขึ้น แต่ถ้าหากน้ำหนักตัวมากเกินไป ควรลดการรับประทานอาหารเช้าประเภทไขมัน

น้ำตาล นอกจากนั้นควรหมั่นออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ เพื่อรักษาน้ำหนักตัวให้อยู่ในเกณฑ์ปกติ

1.1.2) รับประทานพืช ผักและผลไม้เป็นประจำและสม่ำเสมอ พืช ผักและผลไม้เป็นแหล่งสำคัญของวิตามินและเกลือแร่ที่มีความจำเป็นต่อร่างกาย เช่น มีใยอาหารช่วยในการขับถ่าย มีสารแคโรทีนและวิตามินซี เป็นต้น หากรับประทานเป็นประจำจะไม่ก่อให้เกิดโรคอ้วน หรือไขมันอุดตันในเส้นเลือด ดังนั้นเราจึงควรรับประทานพืช ผักและผลไม้หลากหลายชนิดเป็นประจำสม่ำเสมอ

1.1.3) นม ประกอบด้วยแร่ธาตุที่สำคัญ คือ แคลเซียมและฟอสฟอรัส ซึ่งช่วยให้กระดูกและฟันแข็งแรง นอกจากนั้นยังมีโปรตีน น้ำตาลแลคโตสและวิตามินชนิดต่างๆ โดยเฉพาะวิตามินบี 2 ช่วยให้ร่างกายเจริญเติบโต ทำให้เนื้อเยื่อต่างๆ ทำงานเป็นปกติ ดังนั้นจึงควรดื่มนมวันละ 1-2 แก้ว ควบคู่ไปกับการออกกำลังกาย จะทำให้กระดูกแข็งแรงและชะลอการเสื่อมของกระดูก

1.1.4) รับประทานอาหารที่มีไขมันแต่พอควร อาหารแทบทุกชนิดมีไขมันเป็นส่วนประกอบ ไขมันจึงเป็นแหล่งที่ให้พลังงานและความอบอุ่นกับร่างกาย นอกจากนั้นในไขมันยังมีกรดไขมันที่จำเป็นต่อร่างกาย ช่วยในการดูดซึมวิตามินที่ละลายในไขมัน คือ วิตามินเอ ดี อีและเค

1.1.5) หลีกเลี่ยงการรับประทานอาหารรสหวานและเค็มจัด อาหารรสหวานเป็นรสชาติที่คนส่วนใหญ่ชอบรับประทาน แม้ในอาหารคาบบางประเภทก็ยังมี การเติมน้ำตาล ทั้งๆที่คนเรามีโอกาสได้รับรสหวานจากการรับประทานผลไม้และขนมหวานอื่นๆ นอกจากนั้นยังพบน้ำตาลแฝงมาในรูปของอาหารฟุ่มเฟือย เช่น น้ำหวาน น้ำอัดลม ลูกอม ลูกกวาด ท็อปปี้ และเยลลี่ เป็นต้น ตลอดจนมีการนำน้ำตาลมาเติมในน้ำชา กาแฟ โอวัลติน หากร่างกายได้รับพลังงานเพิ่มขึ้น โดยไม่จำเป็นจะทำให้ความอยากอาหารลดลง เบื่ออาหาร ฟันผุเร็วขึ้นและมีแนวโน้มที่จะเป็นโรคอ้วน ส่วนอาหารลดเค็มได้รับมาจากน้ำปลาและเกลือ นอกจากนั้นยังพบเกลือแฝงมากับอาหารอื่นๆ เช่น ขนมอบกรอบ ขนมขบเคี้ยว และผงชูรสที่ใช้ในการปรุงอาหาร เป็นต้น จะมีโอกาสเสี่ยงต่อโรคความดันโลหิตสูงและโรคมะเร็งกระเพาะอาหาร

2) ออกกำลังกาย (exercise)

การออกกำลังกายเป็นกิจกรรมการสร้างเสริมสุขภาพ คนทุกเพศทุกวัยต้องออกกำลังกายเพราะการออกกำลังกายและเล่นกีฬาเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ จะสามารถช่วยลดไขมันในร่างกายทำให้ร่างกายมีรูปร่างสมส่วน จิตใจแจ่มใสมีความคิดฉับไว ตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วและพร้อมที่จะเผชิญกับสิ่งที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน นอกจากนี้ยังช่วยป้องกันโรค เช่น โรคไขมันอุดตันในเส้นเลือด โรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคภูมิแพ้ และโรคกระดูกพรุน เป็นต้น ซึ่งผู้ที่ออกกำลังกาย ควรปฏิบัติดังนี้

2.1) ตรวจสอบสุขภาพ และทดสอบสมรรถภาพก่อนออกกำลังกาย

2.2) ควรออกกำลังกายเริ่มต้นด้วยการออกกำลังกายแบบเบาๆ

2.3) อบอุ่นร่างกาย ด้วยการวิ่งเหยาะๆ และการบริหารยืดเหยียด

กล้ามเนื้อ ประมาณ 5-10 นาทีโดยใช้กิจกรรมที่เราชอบและเหมาะสมกับสภาพร่างกาย เช่น การเดินเร็ว การเล่นตะกร้อ ฟุตบอล และบาสเกตบอล เป็นต้น ใช้เวลาประมาณ 20-30 นาที หากรู้สึกเหนื่อยควรหยุดพัก และผ่อนคลายโดยใช้กิจกรรมและเวลาเช่นเดียวกันกับการอบอุ่นร่างกาย

2.4) ควรออกกำลังกายเป็นประจำ สม่ำเสมอและต่อเนื่อง อย่างน้อย 2-3 ครั้ง/สัปดาห์

2.5) ควรรับประทานอาหารก่อนการออกกำลังกายอย่างน้อย 2-3 ชั่วโมง

2.6) ควรรับประทานอาหารที่ย่อยง่าย เช่น ข้าว แป้ง เผือกมันและน้ำตาล เป็นต้น ส่วนอาหารประเภทไขมันและโปรตีน ไม่ควรรับประทานก่อนการออกกำลังกาย

2.7) ควรดื่มน้ำ 1 แก้ว ก่อนการออกกำลังกาย 15 นาที ขณะออกกำลังกายควรดื่มน้ำทุก 15-20 นาที เพื่อชดเชยกับน้ำที่ร่างกายสูญเสียไปกับเหงื่อ ถ้าออกกำลังกายนานกว่า 1 ชั่วโมง ควรชดเชยด้วยการดื่มน้ำและเกลือแร่ควบคู่กันไป

3) อารมณ์ (emotion)

อารมณ์เป็นส่วนประกอบในธรรมชาติของมนุษย์ จากพื้นฐานด้านอารมณ์ เราสามารถแสดงอารมณ์ได้ต่อเหตุการณ์ในชีวิตได้หลายวิธี เช่น ความโกรธ ความสุข ความกลัว และความรัก เป็นต้น อารมณ์จึงมีอิทธิพลต่อความคิดและการกระทำ

ของเรา อารมณ์จึงไม่ใช่สิ่งที่เราควรปฏิเสธ แต่ถ้ารับรู้อย่างเข้าใจมีเป้าหมายก็จะกลายเป็นเครื่องป้องกันในทางที่ดี ความสามารถในการจัดการอารมณ์ในทางบวกมีผลต่อพฤติกรรมสุขภาพ และเป็นพื้นฐานของความสุข และความกระตือรือร้นในชีวิต

3.1) การรู้จักอารมณ์ตนเอง เข้าใจความรู้สึกที่เกิดขึ้นได้

3.2) การจัดการกับอารมณ์ เป็นความสามารถในการควบคุมความวิตกกังวล ความเศร้าหมอง เอาชนะปัญหาต่างๆ และแก้ไขสาเหตุที่ทำให้เกิดอารมณ์เป็นแรงจูงใจ

3.3) การมีแรงจูงใจในตนเอง เป็นความสามารถในการใช้อารมณ์เป็นแรงจูงใจในการทำสิ่งต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมายและเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้บุคคลมีความสนใจในสิ่งต่างๆ มีแรงจูงใจและมีความคิดสร้างสรรค์ คนที่มีความสามารถในด้านนี้มักเป็นคนที่มีความตื่นตัวกระตือรือร้น ซึ่งมีโอกาสประสบความสำเร็จสูง

3.4) การรู้จักและเข้าใจอารมณ์ของผู้อื่น ความสามารถด้านนี้เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล คนที่รู้จักและเข้าใจอารมณ์ของผู้อื่น โดยจะมีความรู้สึกไวและมีความละเอียดในการเข้าใจผู้อื่น

3.5) ความสามารถในการจัดการด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เป็นความสามารถและทักษะในการจัดการกับอารมณ์ผู้อื่นในทางที่เหมาะสม ทำตนให้เป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น เป็นผู้ที่มีความสามารถ บุคคลที่มีความสามารถในด้านนี้มักจะประสบความสำเร็จในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ราบรื่นและเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น

4) อนามัยสิ่งแวดล้อม (environmental health)

มนุษย์ทุกคนต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิต การสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการมีสุขภาพที่เพียงพอจึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น เพราะสภาพแวดล้อมมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด การพัฒนาระดับสติปัญญาและอารมณ์ และช่วยผ่อนคลายความเครียดปัจจุบันสิ่งแวดล้อมถูกทำลายไปมาก จนเกิดเป็นปัญหาและมีผลกระทบต่อความสมดุลของธรรมชาติ ส่วนใหญ่มีสาเหตุหลักมาจากการกระทำของมนุษย์ที่เกิดจากความไม่รู้ไม่เท่าทัน เช่น ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหาน้ำเสีย ปัญหามลพิษ และปัญหาสารเคมีกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น ซึ่งแนวทางในการแก้ไขปัญหอนามัยสิ่งแวดล้อมได้แก่

4.1) ลดหรือหลีกเลี่ยงการใช้วัสดุที่ก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม เช่น โฟม พลาสติก สเปร์ย เป็นต้น โดยยึดหลัก 4 ย คือ ยังใช้ได้ โดยการใช้ให้คุ้มค่า ยังแก้ไขได้ สิ่งของที่ชำรุด หากเสียหายไม่มากให้นำกลับไปซ่อม ยังนำกลับมาใช้ โดยการหมุนเวียนนำกลับมาใช้ใหม่และการหยุดยั้งการใช้ โดยไม่ใช้วัสดุที่มีสารเคมีเป็นส่วนประกอบ ซึ่งไม่เป็นมิตรกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4.2) ทิ้งขยะในที่รองรับและกำจัดขยะในบ้านทุกวัน โดยการปลูกฝังให้มีพฤติกรรมกาทิ้งขยะในที่รองรับ คัดแยกขยะก่อนนำไปทิ้งเพื่อลดปริมาณขยะ

4.3) มีและใช้ส้วมอย่างถูกสุขลักษณะ เพื่อป้องกันการแพร่กระจายเชื้อ โดยมีพฤติกรรมกาใช้ส้วมอย่างถูกวิธี ราคาน้ำก่อนและหลังกาใช้ส้วมทุกครั้ง ล้างทำความสะอาดอวัยวะหลังกาขับถ่ายทุกครั้ง ล้างทำความสะอาดมือด้วยสบู่ทุกครั้งหลังกาใช้ส้วมและไม่ทิ้งวัสดุต่างๆลงในโถส้วม

4.4) มีการกักน้ำทิ้งในครัวเรือนที่ถูกต้อง เช่น มีการกักน้ำเสียด้วย หลุมซึม มีตะแกรงกั้นเศษอาหาร ไม่มีน้ำเสียขังในบริเวณบ้าน ไม่ปล่อยน้ำเสียและสิ่งปฏิกูลจากบ้านเรือนลงสู่แม่น้ำ เป็นต้น

4.5) อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกต้นไม้เพื่อลดปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ช่วยกรองฝุ่นละอองและให้ความร่มรื่น การดูแลรักษาแหล่งน้ำ ป่าไม้และสัตว์ป่า ด้วยการรวมกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การใช้พลังงานทดแทน และการใช้น้ำมัน ไร้สารตะกั่ว เป็นต้น

5) อโรคยา (non-ailment)

การปฏิบัติตนเพื่อไม่ให้เจ็บป่วยด้วยโรคต่างๆ โดยเฉพาะโรคระบาดและโรคที่ไม่ติดต่อแต่ก่อให้เกิดปัญหา ในชุมชน ซึ่งสามารถทำได้โดยการหลีกเลี่ยงปัจจัยเสี่ยงที่ก่อให้เกิดโรค ได้แก่

- 5.1) โรคไข้เลือดออก
- 5.2) โรคความดันโลหิตสูง
- 5.3) โรคเบาหวาน
- 5.4) โรคไข้หวัดใหญ่เรื้อรัง

6) อบายมุข (all vices regarding)

อบายมุขเป็นหนทางที่นำไปสู่ความเสื่อมเสีย การเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข นอกจากจะทำให้เกิดการสูญเสียทรัพย์สินแล้วยังส่งผลเสียต่อสุขภาพในชุมชน ซึ่งอบายมุขที่คนในชุมชนประสบได้แก่

6.1) สุรา เป็นเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์เป็นส่วนประกอบ โดยเรียกชื่อต่างๆกันไป ตามปริมาณแอลกอฮอล์ที่ผสมอยู่ เช่น บรั่นดี เบียร์ ไวน์และเหล้าขาว เป็นต้น การดื่มสุราจะมีผลต่อการทำงานของระบบอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย นอกจากนี้ยังทำให้สมองฝ่อ ความจำเสื่อมเป็นแผลในกระเพาะอาหาร โรคตับแข็ง โรคความดันโลหิตสูง และสมรรถภาพทางเพศลดลง ถ้าหากร่างกายมีระดับแอลกอฮอล์ในเลือด 30 มิลลิกรัมเปอร์เซ็นต์ จะทำให้รู้สึกสนุกสนานร่าเริง แต่ถ้าระดับแอลกอฮอล์ในเลือด 50 มิลลิกรัมเปอร์เซ็นต์ จะทำให้การตัดสินใจช้าลง ประสิทธิภาพในการมองเห็นและได้ยินลดลง แอลกอฮอล์จึงเป็นสาเหตุสำคัญของการเกิดปัญหาเศรษฐกิจและสังคม ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาครอบครัว อุบัติเหตุ และทำให้มีความเสี่ยงต่อการเป็นโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์

6.2) บุหรี่ เป็นสารเสพติดประเภทนิโคติน สารนิโคตินจะเข้าไปทำลายปอด ทำให้เกิดถุงลมโป่งพองและเกิดมะเร็งปอดได้ ผู้ที่ติดบุหรี่ จะสูบเป็นประจำทำให้มีกลิ่นเหม็นของบุหรี่ ฟันเป็นคราบเหลือง มือที่จับบุหรี่ยังจะมีคราบสีเหลืองติดอยู่ นอกจากนี้ควันที่พ่นออกมา ยังเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้ที่ไม่ได้สูบบุหรี่รับเอาควันบุหรี่เข้าไปในปอด และถ้าได้รับเป็นเวลานานจะทำให้เป็นมะเร็งปอดทั้งๆที่ไม่ได้สูบบุหรี่เลยก็ได้

จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมสุขภาพนั้นเป็นการปฏิบัติหรือการแสดงออกของบุคคลในการกระทำในสิ่งที่มีผลต่อสุขภาพ ของบุคคล ครอบครัว ชุมชนและสังคมตามแนวกรอบของการสร้างสุขภาพ 6 อ ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น หากประชาชนสามารถลด ละ เลิก พฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพ และหันมาใส่ใจสุขภาพด้วยการออกกำลังกาย ก็จะเกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติเกิดเป็นนิสัยสุขภาพ นำไปสู่การมีสุขภาพและสุขภาพชุมชน

4.2.3 การปรับเปลี่ยนทัศนคติ (attitude adjustments)

ทัศนคติเป็นความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ซึ่งจะแสดงพฤติกรรมออกมาในทางสนับสนุนหรือต่อต้าน ส่วนการปรับเปลี่ยนทัศนคติโดยใช้อิทธิพลทางสังคม เชื่อว่า บุคคลจะพัฒนาทัศนคติของตนเองในลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับข้อมูลที่ได้รับจากผู้อื่น ในสังคมและสิ่งที่มีอิทธิพลทางสังคม การปรับเปลี่ยนทัศนคติจึงเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลทางตรงต่อสุขภาพ

ทัศนคติมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ cognitive components คือ ความเชื่อ (beliefs) หรือความคิดเห็น (opinions) ที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด affective components คือ ความรู้สึก (feeling) ที่เกิดจากความเชื่อตามมา behavioral intentions คือ ความตั้งใจที่จะแสดงพฤติกรรมบางอย่างออกมา behavior คือ พฤติกรรมที่แสดงออกมา โดยปกติทัศนคติของคนเรามักจะสอดคล้องกับพฤติกรรมที่แสดงออก ทัศนคติมีบทบาทหรือหน้าที่ 4 ประการดังนี้

1. เพื่อใช้สำหรับการปรับตัว (adjustment) บุคคลทุกคนจะอาศัยทัศนคติเป็นเครื่องยึดถือสำหรับการปรับพฤติกรรมให้เป็นไปในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์กับตนมากที่สุด ทัศนคติจึงเป็นกลไกที่จะสะท้อนให้เห็นถึงเป้าหมายที่พึงประสงค์และที่ไม่พึงประสงค์ สิ่งเหล่านี้จะทำให้เกิดแนวโน้มของพฤติกรรมเป็นไปในทิศทางที่ต้องการมากที่สุด
2. เพื่อป้องกันตัว (ego-defensive) โดยปกติคนทั่วไปมักจะมีแนวโน้มที่จะไม่ยอมรับความจริงในสิ่งที่ขัดแย้งกับความรู้สึกของตน ทัศนคติจึงเป็นปัจจัยที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงกลไกการป้องกันตัวโดยการแสดงออกมาในรูปของการถูกเหยียดหยามหรือติฉินนินทาคนอื่น ขณะเดียวกันก็จะยกย่องตนเองให้สูงกว่า การก่อตัวของทัศนคติในลักษณะนี้จะมีลักษณะแตกต่างจากการมีทัศนคติที่เป็นเครื่องมือในการปรับตัว กล่าวคือ ทัศนคติมิใช่พัฒนาขึ้นมาจากการมีประสบการณ์กับสิ่งนั้นๆ โดยตรง หากเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากภายในตัวของผู้นั้นเอง ซึ่งทัศนคติก็เป็นเพียงสิ่งที่เขาผู้นั้นหวังเพื่อใช้ระบายความรู้สึกเท่านั้น
3. เพื่อแสดงความหมายของค่านิยม (value expressive) ทัศนคติเป็นส่วนหนึ่งของค่านิยมต่างๆ ทัศนคติในลักษณะนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมต่างๆ ในลักษณะที่จำเพาะเจาะจง

4. เพื่อจัดระเบียบความรู้ (knowledge) ทัศนคติจะเป็นมาตรฐานที่บุคคลจะสามารถใช้ประเมิน และทำความเข้าใจกับสภาพแวดล้อมที่มีอยู่รอบตัว กลไกดังกล่าวสามารถทำให้บุคคลรู้และเข้าใจถึงระบบของสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว

ทัศนคติ สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. ทัศนคติทางบวก เป็นทัศนคติที่ชักนำให้บุคคลแสดงออกถึงความรู้สึกหรืออารมณ์จากสภาพจิตใจ ได้ตอบในด้านดีต่อบุคคลอื่นหรือเรื่องราวใดเรื่องราวหนึ่ง เช่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุขย่อมมีทัศนคติทางบวกหรือมีความรู้สึกที่ดีต่อกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งจะแสดงออกมาโดยการให้ความร่วมมือและสนับสนุนการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น

2. ทศนคติทางลบ เป็นทศนคติที่สร้างความรู้สึกลงในทางเสื่อมเสีย ขาดความไว้วางใจและเชื่อถือ รวมทั้งเกลียดชังบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เรื่องราวใดเรื่องราวหนึ่งก่อให้เกิดอคติและพยายามต่อต้านกฎระเบียบที่ผู้บังคับบัญชากำหนดขึ้นอยู่เสมอ เป็นต้น

3. การไม่แสดงทศนคติ เป็นทศนคติที่บุคคลไม่แสดงความคิดเห็นในเรื่องราวใดเรื่องราวหนึ่ง ปัญหาใดปัญหาหนึ่ง เช่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุขบางคนอาจมีทศนคติหนึ่งเฉยไม่มีความคิดเห็นหรือโต้แย้งเกี่ยวกับกฎระเบียบ เป็นต้น

บุคคลอาจจะแสดงทศนคติเพียงประเภทเดียวหรือหลายประเภทก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความมั่นคงในความรู้สึคนึกคิด ความเชื่อ ค่านิยมที่มีต่อบุคคล สิ่งของ การกระทำ หรือสถานการณ์

สม โภชน์ เอี่ยมสุภายิต (2539 : 25-50) กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนทศนคติ ประกอบด้วย

1. การจูงใจทางร่างกาย (biological motivation) ทศนคติจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งกำลังดำเนินการตอบสนองตามความต้องการ หรือแรงผลักดันทางร่างกาย บุคคลจะสร้างทศนคติที่ดีต่อบุคคลหรือสิ่งของที่สามารถช่วยให้เขามีโอกาสตอบสนองความต้องการของตนเองได้

2. ข้อมูลข่าวสาร (information) ทศนคติจะมีพื้นฐานมาจากชนิดและขนาดของข้อมูลที่ได้รับ รวมทั้งลักษณะของแหล่งที่มาของข้อมูลด้วย กลไกการเลือกสรรและเข้าใจถึงข้อมูลที่ได้รับจะทำให้บุคคลเก็บไปคิดและสร้างเป็นทศนคติขึ้นมาได้

3. ความเกี่ยวข้องกับกลุ่ม (group affiliation) ทศนคติบางอย่างอาจมาจากกลุ่มต่างๆ ที่บุคคลนั้นเกี่ยวข้องกับ เช่น ครอบครัว กลุ่มเพื่อนร่วมงาน กลุ่มกีฬาและกลุ่มสังคมต่างๆ เป็นต้น โดยกลุ่มเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งรวมของค่านิยมต่างๆ แต่ยังมีถ่ายทอดข้อมูลให้แก่บุคคลในกลุ่ม ซึ่งทำให้สามารถสร้างทศนคติขึ้นมาได้

4. ประสบการณ์ (experience) ประสบการณ์ของบุคคลที่มีต่อวัตถุ สิ่งของย่อมมีความสำคัญที่จะทำให้บุคคลตีค่าสิ่งที่เขาได้รับและมีประสบการณ์มาเป็นทศนคติได้

5. ลักษณะท่าทาง (personality) ลักษณะท่าทางมีความสำคัญและมีผลทางอ้อมต่อการสร้างทศนคติให้กับบุคคล

Stewart (1996 : 1-24) ได้กล่าวถึงการปรับเปลี่ยนทศนคติ (attitude adjustments) ต้องอาศัยกระบวนการในการปรับเปลี่ยน 3 ประการ ได้แก่

1. การใช้อำนาจและการบังคับ (power using and coercion) เป็นแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการ (operant conditioning theory) โดยใช้รางวัลและการลงโทษเป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการ และเมื่อพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงก็จะเกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติตามมา

2. การสังเกตและการใช้เหตุผล (observation and rationalization) เป็นแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานของจิตวิทยาการรับรู้ (cognitive psychology) โดยการใช้เหตุผลในการโน้มน้าวจิตใจ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกความคิดเห็น เช่น การรณรงค์ให้เห็นภัยร้ายของโรคเอดส์ผ่านสื่อต่างๆ เพื่อสร้างความรู้สึกลให้คนรักครอบครัวและไม่สำต่อทางเพศ เป็นต้น

3. การให้ข้อมูลและความรู้ (information distribution and knowledge) เป็นแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานการบริหารการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของ Lewin ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน

3.1 การละลายสภาพเดิม โดยการพยายามเอาชนะการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงด้วยการสร้างแรงจูงใจ เช่น การสร้างบรรยากาศในการทำงานที่สอดคล้องกับความต้องการมุ่งเน้นการทำงานเป็นทีมงาน ถ้าหากมีการแสดงพฤติกรรมหรือทัศนคติที่ไม่พึงประสงค์จะให้การตอบสนองในทางกลับกัน การละลายสภาพเดิมจะก่อให้เกิดการเปิดรับทัศนคติใหม่ๆ เป็นต้น

3.2 การเปลี่ยนแปลง เป็นการให้ข้อมูลหรือประสบการณ์ใหม่ๆ เพื่อให้เกิดทัศนคติใหม่ๆ และพยายามให้เผชิญกับสถานการณ์ใหม่ๆ ที่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทิศทางที่พึงประสงค์

3.3 การคงอยู่ เป็นการพยายามหาวิธีการรักษาทัศนคติใหม่นั้นให้คงอยู่นานๆ อาจเกิดในตัวบุคคลด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน องค์ประกอบที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติ ประกอบด้วย

3.3.1 การยินยอม (compliance) การยินยอมจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับในสิ่งที่มีอิทธิพลต่อตนเอง และมุ่งหวังจะได้รับความพอใจจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลนั้น การที่บุคคลยอมกระทำตามสิ่งที่อยากให้เขากระทำนั้น ไม่ใช่เพราะบุคคลเห็นด้วยกับสิ่งนั้น แต่เป็นเพราะเขาคาดหวังว่าจะได้รับรางวัลหรือการยอมรับจากผู้อื่นในการเห็นด้วยและกระทำตาม ดังนั้นความพอใจที่ได้รับจากการยอมกระทำตามนั้น เป็นผลมาจาก

อิทธิพลทางสังคมหรืออิทธิพลของสิ่งทีก่อให้เกิดการยอมรับนั้น กล่าวได้ว่า การยอมรับกระทำตามนี้เป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนทัศนคติ ซึ่งจะมีพลังผลักดันให้บุคคลยอมรับกระทำตามมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนหรือความรุนแรงของรางวัลและการลงโทษ

3.3.2 การเลียนแบบ (identification) การเลียนแบบเกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้น ซึ่งการยอมรับนั้นเป็นผลมาจากการที่บุคคลต้องการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีหรือพอใจระหว่างตนกับบุคคลอื่นหรือกลุ่มบุคคลอื่นจากการเลียนแบบนี้ กล่าวได้ว่า การเลียนแบบเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนทัศนคติ ซึ่งพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความโน้มแน้วของสิ่งเร้าที่มีต่อบุคคล การเลียนแบบจึงขึ้นอยู่กับพลัง (power) ของผู้ส่งสาร บุคคลจะรับเอาบทบาททั้งหมดของบุคคลอื่นมาเป็นของตน หรือแลกเปลี่ยนบทบาทซึ่งกันและกัน บุคคลจะเชื่อในสิ่งที่ตนเลียนแบบ แต่ไม่รวมถึงเนื้อหาและรายละเอียดในการเลียนแบบ ทัศนคติของบุคคลจะเปลี่ยนไปมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

3.3.3 ความต้องการที่อยากจะเปลี่ยน (internalization) เป็นกระบวนการ ที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับในสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือกว่า ซึ่งอิทธิพลดังกล่าวตรงกับความต้องการภายในจิตใจ ค่านิยม พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะนี้จะสอดคล้องกับค่านิยมที่บุคคลมีอยู่เดิม ความพึงพอใจที่ได้จะขึ้นอยู่กับเนื้อหารายละเอียดของพฤติกรรมนั้นๆ ถ้าหากความคิด ความรู้สึกและพฤติกรรมของบุคคลถูกกระทบไม่ว่าจะอยู่ในระดับใดก็ตามย่อมมีผลต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติทั้งสิ้น

การปรับเปลี่ยนทัศนคติเป็นการเปลี่ยนแปลงความรู้สึก และความคิดเห็นในการสนับสนุนหรือต่อต้าน บุคคลจะปรับเปลี่ยนทัศนคติของตนเองในลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับข้อมูลที่ได้รับจากผู้อื่นในสังคมและสิ่งที่มีอิทธิพลทางสังคม ได้แก่ การใช้อำนาจและการบังคับ การสังเกตและการใช้เหตุผล และการให้ข้อมูลและความรู้ เป็นต้น ซึ่งมีผลต่อสุขภาวะชุมชน

4.2.4 พฤติกรรมผู้นำ (leadership behavior)

สังคมปัจจุบันเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ลักษณะพฤติกรรมของผู้นำจึงเป็นสิ่งที่มิผลต่อการบริหารจัดการ เพื่อให้องค์กรให้ก้าวทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น พฤติกรรมผู้นำที่แสดงออกจะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความรู้สึกผูกพันและทุ่มเทกับการทำงาน โดยผู้นำแต่ละคนจะมีลักษณะพฤติกรรมที่แสดงออกแตกต่างกันไป หากผู้นำมีพฤติกรรมที่เหมาะสม

จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาให้ความร่วมมือและตั้งใจทำงาน สามารถนำองค์กรไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ในทางตรงกันข้าม หากผู้นำแสดงถึงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์จะทำให้เป้าหมายขององค์กรได้รับผลกระทบ ผู้ใต้บังคับบัญชาอาจจะมีความรู้สึกขุ่นเคือง ก้าวร้าว ไม่ให้ความร่วมมือ หรืออย่างน้อยก็วางเฉย โดยพฤติกรรมผู้นำมีผลต่อการสร้างเครือข่ายและก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติ นำไปสู่การมีสุขภาวะที่ดีในชุมชน พฤติกรรมผู้นำจึงเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสุขภาวะชุมชน

House and Mitchell ได้แบ่งลักษณะพฤติกรรมผู้นำออกเป็น 4 ประเภท (สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2548 : 317-321 , Daft, 1999 : 103 , House, 1996 : 323-352) ประกอบด้วย

1. พฤติกรรมผู้นำแบบสนับสนุน (supportive leadership) เป็นพฤติกรรมของผู้นำที่แสดงถึงความรู้สึกไวต่อการรับรู้ของผู้ใต้บังคับบัญชาในการยอมรับถึงความรู้สึกนึกคิด โดยการให้ความไว้วางใจ การแสดงความชื่นชม การรับฟังปัญหาและข้อเสนอแนะอย่างตั้งใจ การแสดงถึงความเอื้ออาทรห่วงใยต่อปัญหาและความต้องการของผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้นำแบบสนับสนุนจะมีพฤติกรรมที่เป็นมิตร ผู้ใต้บังคับบัญชาเข้าถึงง่าย เข้าใจในความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ใส่ใจในสวัสดิการและความเป็นอยู่ และสนับสนุนการสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน

2. พฤติกรรมผู้นำแบบสั่งการ (commanding leadership) เป็นพฤติกรรมของผู้นำที่แสดงออกต่อผู้ใต้บังคับบัญชา โดยมุ่งที่ความสำเร็จขององค์กรในเรื่องการจัดโครงสร้างขององค์กรและงาน การกำหนดคุณลักษณะของงานที่ต้องการ การกำหนดบทบาทผู้นำและผู้ใต้บังคับบัญชา การมอบหมายงานและความรับผิดชอบ การกำหนดวิธีสื่อสาร การกำหนดกระบวนการและวิธีการทำงาน ผู้นำแบบสั่งการจะมีพฤติกรรมต่อผู้ใต้บังคับบัญชาที่รับทราบ โดยบอกถึงวิธีการทำงาน การกำหนดระยะเวลาสำเร็จของงาน ซึ่งผู้ใต้บังคับบัญชามีโอกาสเรียกร้องหรือเสนอเงื่อนไขของการทำงานได้น้อยมาก

3. พฤติกรรมผู้นำแบบให้มีส่วนร่วม (participation leadership) เป็นพฤติกรรมของผู้นำที่แสดงต่อผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยการประชุมร่วมกับผู้ใต้บังคับบัญชาบ่อยครั้ง และมีการขอความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อประกอบการตัดสินใจ ผู้นำแบบให้มีส่วนร่วมจะกระตุ้นให้เกิดการอภิปรายของกลุ่มและเขียนข้อเสนอแนะต่างๆเพื่อใช้เป็นแนวทางในการทำงาน

4. พฤติกรรมแบบมุ่งความสำเร็จของงาน (achievement leadership) เป็นพฤติกรรมของผู้นำที่จะเป็นผู้กำหนดเป้าหมายที่ท้าทาย สร้างมาตรฐานด้านความเป็นเลิศสูง แสวงหาวิธีการปรับปรุงวิธีการทำงานอย่างต่อเนื่อง และตั้งความหวังต่อผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยการแสดงความมั่นใจว่า ผู้ใต้บังคับบัญชาสามารถทำงานที่มีมาตรฐานสูงให้ประสบผลสำเร็จได้ ผู้นำอาจใช้แบบผู้นำแบบใดแบบหนึ่ง หรือหลายแบบกับผู้ใต้บังคับบัญชาขึ้นอยู่กับสถานการณ์นั้นๆ ซึ่งผู้นำจะต้องปรับแบบพฤติกรรมผู้นำของตนให้เข้ากับสถานการณ์และความต้องการ กล่าวคือ หากผู้ใต้บังคับบัญชาต้องการพฤติกรรมผู้นำแบบให้มีส่วนร่วมในช่วงหนึ่ง แต่อีกช่วงหนึ่งอาจต้องการพฤติกรรมผู้นำแบบสั่งการแทน ผู้นำจะต้องสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้นำให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนั้นในบางเหตุการณ์ ผู้นำอาจจะต้องผสมผสานแบบของพฤติกรรมผู้นำต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเหมาะสมมากกว่าที่จะเลือกใช้พฤติกรรมผู้นำแบบเดิมตลอดเวลา

พฤติกรรมของผู้นำมีความสำคัญและเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ ไม่จำเป็นต้องยึดลักษณะใดลักษณะหนึ่งเสมอไป ลักษณะพฤติกรรมผู้นำจึงขึ้นอยู่กับหลายๆ องค์ประกอบ (Bartol and others, 1998 : 1-15) ได้แก่

1. ความสามารถพิเศษ (charisma) คือ ความสามารถของผู้นำที่จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ ความศรัทธาและการได้รับการยกย่องยอมรับจากบุคคลอื่น รู้ว่าอะไรสำคัญอะไรก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันกับองค์กร ซึ่งนักวิจัยพยายามศึกษาหาพฤติกรรมของผู้นำที่มีความสามารถพิเศษเช่นนี้ว่าเป็นอย่างไร ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำลักษณะนี้มักเป็นนักต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง มองอนาคตด้วยวิสัยทัศน์เชิงอุดมการณ์ มักใช้อำนาจเชิงอ้างอิง (referent power) และอำนาจจากความเชี่ยวชาญ (expert power) และพยายามชักนำบุคคลอื่นให้มีวิสัยทัศน์ เพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงก้าวหน้า

2. การยอมรับคุณค่าของบุคคล (individualized consideration) โดยการใส่ใจต่อความต้องการของแต่ละบุคคล พยายามช่วยพัฒนาศักยภาพและปฏิบัติต่อบุคคลอื่นอย่างเป็นบุคคลที่มีคุณค่า

3. การกระตุ้นทางปัญญา (intellectual stimulation) เป็นการเสนอแนวคิดใหม่ๆ ให้บุคคลอื่นได้คิดทบทวนสิ่งที่ทำอยู่เดิม โดยการกระตุ้นให้มองปัญหาจากหลายแง่มุม และกระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรค์งานใหม่ๆ

ผู้นำที่จะประสบความสำเร็จได้นั้น จำเป็นจะต้องมีทักษะต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. การมีมนุษยสัมพันธ์ (objectivity toward human relations) ผู้นำต้องมีความรอบคอบ มีการตัดสินใจด้วยคุณธรรม ไม่มีอคติหรือความลำเอียงใดๆ

2. การสื่อความหมายและเข้ากับผู้อื่นได้ดี (communicative and social proficiency) ผู้นำต้องมีความสามารถในการสื่อสาร มีความเข้าใจและเป็นกันเองกับสมาชิกกลุ่มเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยดี

3. การเข้าใจและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น (empathy) ผู้นำต้องรู้จักการเอาใจเขามาใส่ใจเรา ซึ่งจะช่วยให้ผู้นำได้รับความศรัทธา เชื่อมั่นและไว้วางใจ อันเป็นผลดีต่อการบริหารงาน

4. การรู้จักตนเอง (self-awareness) ผู้นำต้องมีความเข้าใจและรับรู้อาชีพหน้าที่ของตนอย่างถ่องแท้

5. การสอนงาน (teaching) ผู้นำต้องมีความสามารถในการสอนงาน ถ่ายทอดงานตลอดจนชี้แนะ เพื่อให้สมาชิกเข้าใจถึงเป้าหมายและวิธีดำเนินงานขององค์กรอย่างเด่นชัด

ความแตกต่างกันในเรื่องความต้องการ ความสนใจ ทักษะ ค่านิยม บุคลิกภาพของมนุษย์ จึงเกิดคำถามว่าผู้นำควรมีลักษณะพฤติกรรมอย่างไร จึงจะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานให้กับองค์กรอย่างทุ่มเทและเต็มกำลังความสามารถ เกิดความพอใจในงาน รวมทั้งมีขวัญและกำลังใจที่ดี โดยปกติแล้วผู้นำจะแสดงพฤติกรรมในการจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชา ดังนี้

1. การจูงใจด้วยรางวัล การให้รางวัลกับผู้ใต้บังคับบัญชาจะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดขวัญกำลังใจ โดยรางวัลตอบแทนที่ดีนั้นจะต้องสามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานและสร้างความมั่นคงให้กับผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาจะได้ทุ่มเทกำลังเต็มความรู้ความสามารถ ในการทำงานให้กับองค์กรได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของรางวัล ประกอบด้วย

- 1.1 มีความสำคัญต่อผู้ที่ได้รับ
- 1.2 มีการจัดสรรอย่างเป็นธรรม
- 1.3 มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้
- 1.4 มีความยืดหยุ่น

อย่างไรก็ตามรางวัลตอบแทนที่ผู้นำพึงให้กับผู้ใต้บังคับบัญชา อาจให้ในรูปแบบของตัวเงิน การเลื่อนตำแหน่งหรือสวัสดิการต่างๆ หรืออาจให้ในรูปแบบของรางวัลที่ไม่ได้อยู่ในรูปแบบของตัวเงิน เช่น การมอบรางวัลดีเด่น การประกาศเกียรติคุณ ยกย่องชมเชย หรือการส่งไปอบรม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ เป็นต้น ซึ่งผู้นำมักจะให้รางวัลทั้งในรูปแบบของตัวเงินและที่ไม่ได้อยู่ในรูปแบบของตัวเงินควบคู่กันไป

2. การจูงใจด้วยงาน ก่อนที่จะจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยงานนั้น

ควรทราบก่อนว่าลักษณะงานที่จะจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตามเป็นอย่างไร เช่น เป็นงานที่ท้าทายความสามารถ หรือเป็นงานที่ทำให้เกิดความภาคภูมิใจเริ่มสร้างสรรค์ ด้วยเหตุนี้ผู้นำที่ดีต้องสามารถที่จะดึงเอาความสำคัญของลักษณะงานมาเป็นตัวกระตุ้น หรือจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความรู้สึกรักและสนุกกับงานที่ทำ โดยอาจใช้วิธีการ

2.1 การเพิ่มความสำคัญของงาน (job enrichment) ซึ่งการเพิ่มความสำคัญของงานนี้โดยปกติแล้วจะมีสองวิธี คือ การเพิ่มความสำคัญของงานตามแนวนอน เป็นการขยายขอบเขตของงานให้กว้างขึ้น ซึ่งจะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชารู้สึกถึงความสำคัญในหน้าที่ของตนเองและรู้สึกว่ามีความเจริญเติบโตและมีความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ และการเพิ่มความสำคัญของงานในแนวตั้งเป็นการลดอำนาจในการบังคับบัญชาของผู้นำ เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความรู้และประสบการณ์มากขึ้น โดยอาจจะมีการจัดตารางมอบหมายงานไว้ล่วงหน้า

2.2 การหมุนเวียนงาน (job rotation) เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชา ได้มีการปรับเปลี่ยนหรือย้ายงาน เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความรู้และประสบการณ์มากขึ้น โดยอาจจะมีการจัดตารางมอบหมายงานไว้ล่วงหน้า

2.3 การขยายขอบเขตของงาน (job enlargement) เป็นการเพิ่มอำนาจหน้าที่ของผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อลดความเบื่อหน่ายและเพิ่มความสนใจในงาน ซึ่งบางครั้งอาจเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

2.4 การปรับเปลี่ยนแบบงาน (job redesign) เป็นการปรับเปลี่ยนโครงสร้างแบบของงาน เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้บังคับบัญชา เช่น การปรับระบบของการบันทึก เพื่อลดความซ้ำซ้อนของงาน การอำนวยความสะดวกโดยการลดขั้นตอนในการให้บริการ เป็นต้น

3. การจูงใจด้วยวัฒนธรรมขององค์กร องค์กรทุกแห่งจะจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชา ไปในทิศทางที่จะทำให้ผู้บังคับบัญชาปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดเท่าที่จะเป็นไปได้ อย่างไรก็ตาม ผู้นำจะต้องรู้ว่าควรใช้วัฒนธรรมองค์กรอย่างไร จึงจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับองค์กร คงจะเป็นเรื่องยากที่จะตอบว่าวัฒนธรรมองค์กรแบบใดเหมาะสมที่สุด แต่การจูงใจโดยการบริหาร ที่เน้นวัฒนธรรมองค์กรนั้น ควรจะคำนึงถึงปัจจัยสองระดับ คือ ระดับบุคคล และระดับองค์กร

สรุปได้ว่า พฤติกรรมผู้นำเป็นลักษณะพฤติกรรมที่ผู้นำแสดงออกในการกระตุ้น ชี้นำสั่งการ หรือโน้มน้าวให้ผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ลักษณะพฤติกรรมของผู้นำมีทั้ง ผู้นำแบบสนับสนุน ผู้นำแบบสั่งการ ผู้นำแบบมุ่งความสำเร็จของงาน และผู้นำแบบมีส่วนร่วม โดยพฤติกรรมผู้นำมีผลต่อการสร้างเครือข่าย และก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติ นำไปสู่การมีสุขภาพของบุคคลในชุมชน

4.2.5 การสร้างเครือข่าย (networking)

เครือข่ายเป็นกลุ่มคน หรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันหรือดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นองค์กร ซึ่งเครือข่ายปรากฏในหลายลักษณะ เช่น เครือข่ายขององค์กรระหว่างชุมชน เครือข่ายตามกิจกรรม เครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้งโดยความพยายามของรัฐบาล เป็นต้น การสร้างเครือข่ายในการทำงานเพื่อพัฒนาสังคม มีแนวโน้มที่จะเป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรที่พึ่งพิงซึ่งกันและกันมากกว่าที่จะแข่งขัน การสร้างเครือข่ายจึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับการแก้ไขปัญหาสังคม ที่มีความหลากหลายและซับซ้อน หรือองค์กรที่มีข้อจำกัดด้านทรัพยากร เนื่องจากเป็นไปได้ที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งจะทำงานให้ประสบความสำเร็จได้ด้วยตัวเอง จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือกันระหว่างองค์กร หรือการสร้างเครือข่าย การสร้างเครือข่ายจึงเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคคล ครอบครัว ชุมชนและสังคม และมีผลต่อสุขภาพของบุคคล

1) ความหมายของการสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่าย หมายถึง ขบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์และความ

ต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่างโดยที่สมาชิกยังคงความเป็นเอกเทศ ไม่ขึ้นต่อกัน (เสรี พงศ์พิศ. 2548)

การสร้างเครือข่าย หมายถึงการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลกลุ่ม หรือองค์กร ที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารหรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือระเบียบโครงสร้างที่ แต่ละหน่วยยังคงมีความเป็นอิสระเท่าเทียม ภายใต้พื้นฐานของการเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทร ซึ่งกันและกัน (พระมหาสุทิตย์อากาศโร. 2547, นฤมล นิราทร. 2543)

การสร้างเครือข่าย หมายถึงเป็นการเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์แล้วขยายผล ออกไปเป็นวงกว้างเพื่อให้สังคมพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น และในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ นั้นจะเป็นความสัมพันธ์ย้อนกลับในเชิงบวกที่จะเกิดเป็นพลังทวีคูณ (reinforcing) เกิดการ ขยายผลแบบก้าวกระโดด (quantum leap) (ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์. 2546)

ดังนั้นการสร้างเครือข่าย หมายถึง การรวมกลุ่มกันทางสังคม อันเกิดมา จากการสร้างความสัมพันธ์กันโดยสมัครใจของ บุคคล องค์กร หรือสถาบัน ซึ่งจะทำให้เกิด กิจกรรมหรือความสร้างสรรค์ในทางบวก เป็นการพัฒนาชุมชน สังคม ให้ดีขึ้น โดย กระบวนการความสัมพันธ์ของกลุ่มเหล่านี้

2) องค์กรประกอบที่มีผลต่อการสร้างเครือข่าย

เครือข่ายจะเกิดขึ้นได้เมื่อต้องการจะแก้ไขปัญหา หรือตอบสนองความ ต้องการในเรื่องนั้นๆ ซึ่งลักษณะการเกิดเครือข่าย สามารถจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1) เกิดเองตามธรรมชาติ มนุษย์เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็จะพยายาม หาทางรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาเพื่อความอยู่รอด โดยอาจรวมตัวกันกับญาติมิตรเพื่อนฝูง จากกลุ่มที่มีความคิดเหมือนกัน หรือประสบปัญหาในเรื่องเดียวกัน เช่น ภาวะน้ำมันราคาแพง ทำให้ชาวประมงต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น กลุ่มประกอบอาชีพประมงในแต่ละจังหวัดหรือ แต่ละอำเภออาจมีการรวมตัวกัน เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมและร่วมกันเสนอ แนวทางต่างๆให้รัฐบาล เพื่อหาหนทางลดราคาน้ำมัน เป็นต้น

2.2) เกิดจากการจัดตั้ง เมื่อเกิดความพร้อมและความต้องการของผู้นำ ที่จะจัดตั้งเครือข่ายเพื่อให้การทำงานในเรื่องนั้นๆ เป็นระบบ การประสานความช่วยเหลือในสิ่ง ที่ตนเองไม่สามารถทำได้ดีพอหรือทำไม่ได้ไม่ทั่วถึง เครือข่ายแบบนี้บางครั้งอาจเกิดจากความ พร้อมและความต้องการภายในองค์กร หรือเกิดจากการสนับสนุนขององค์กรภายนอก เช่น รัฐบาล ภาคเอกชนต่างๆ เป็นต้น

Lewis, Goodman and Fandt (2004 : 292) ได้กล่าวถึงลักษณะของเครือข่าย ประกอบด้วย

1) เครือข่ายภายใน (internal network) เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นภายในองค์กร ลักษณะโครงสร้าง คือ การให้แต่ละหน่วยงานมีความเป็นอิสระในการผลิตงานตามความรู้ความสามารถของหน่วยงานนั้นๆ เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนในการผลิต และมีหน่วยงานกลางทำหน้าที่ประสานงาน

2) เครือข่ายยั่งยืน (stable network) เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นภายในองค์กร แต่บางส่วนมีการติดต่อกับองค์กรภายนอกเพื่อใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยมีหน่วยงานกลางทำหน้าที่ประสานงานกับองค์กรภายนอก เพื่อทำสัญญาในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

3) เครือข่ายพลวัตร (dynamic network) เป็นเครือข่ายที่มีลักษณะแตกต่างจากเครือข่ายภายในและเครือข่ายยั่งยืน โดยเครือข่ายชนิดนี้จะมุ่งเน้นไปที่การประสานกับองค์กรภายนอกแต่องค์กรยังมีหน่วยงานกลางเป็นหน่วยงานหลัก แต่ทรัพยากรอื่นๆ ขององค์กรภายนอก

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2548 : 7-12)

ได้กล่าวถึง องค์ประกอบที่มีผลต่อการสร้างเครือข่ายเพื่อพัฒนาสังคม ประกอบด้วย

1) การสร้างความตระหนัก (awareness creation) เป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย คำถามที่สำคัญเหล่านี้จะเกิดขึ้น เช่น การเข้าร่วมเป็นเครือข่ายจะได้รับประโยชน์หรือเสียผลประโยชน์ด้านใดบ้าง และระยะเวลาในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายจะได้รับผลประโยชน์

2) การติดต่อกับองค์กรที่เป็นสมาชิก (contact with the organization which is going to be members) หลังจากตัดสินใจเลือกองค์กรที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายได้แล้ว ก็เป็นขั้นตอนของการติดต่อเพื่อชักชวนให้เข้าร่วมเป็นเครือข่าย ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน โดยการสร้างความคุ้นเคย การยอมรับและความไว้วางใจ อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่า การเตรียมกลุ่ม (pre-group)

3) การสร้างพันธกรณีร่วมกัน (co-operation on mission creation) เป็นขั้นตอนของการสร้างความผูกพันต่อกันก่อนหน้าที่จะตกลงทำงานร่วมกัน โดยมีการ

แลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม หรือองค์กรภายนอก เช่น การศึกษาคุณ และการเชิญวิทยากร มาถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่า กลุ่มเรียนรู้ (Learning Group)

4) การพัฒนาความสัมพันธ์ (relationship developmen) เป็นขั้นตอน การเริ่มดำเนินกิจกรรม โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ บทบาทสมาชิกในการใช้ทรัพยากร ร่วมกัน อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่า กลุ่มกิจกรรม (Action Group)

5) การทำกิจกรรมร่วม (accompany on activities) เมื่อผลงานเป็นที่ ปรากฏองค์กรรู้สึกได้ว่าได้รับประโยชน์จากการเข้าเป็นเครือข่าย ความสัมพันธ์ของเครือข่ายจะ แน่นแฟ้นขึ้นไปพร้อมๆ กับการเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งอาจแสดงออกมาในรูปของการขยาย กิจกรรม หรือการขยายกลุ่มตามพื้นที่หรือลักษณะกิจกรรม

Starkey (1997 : 1-104) ได้เสนอองค์ประกอบการสร้างเครือข่าย ดังนี้

1) วัตถุประสงค์ การจัดตั้งเครือข่ายต้องมีวัตถุประสงค์ชัดเจน ซึ่งสามารถกำหนดทิศทางของเครือข่าย กิจกรรมหลัก ประเภทของบุคคล และองค์กรที่จะเข้า มาเป็นสมาชิกของเครือข่าย การกำหนดวัตถุประสงค์ควรให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการ กำหนด เพื่อป้องกันการครอบงำจากบุคคลบางกลุ่ม วัตถุประสงค์ของเครือข่ายควรมีการ ทบทวนเป็นระยะๆ เพื่อประเมินความก้าวหน้าว่า เครือข่ายมีการบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด ใ้ไว้มากน้อยเพียงใด วัตถุประสงค์ยังคงมีความสำคัญและเหมาะสมสำหรับการทำงานของ เครือข่ายในอนาคตหรือไม่ เครือข่ายควรมีการเตรียมตัวสำหรับการเปลี่ยนแปลง เช่น การ ปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป หรือเมื่อเป้าหมายแรกบรรลุผล เครือข่ายอาจจะมีการจัดหางบประมาณบางอย่าง เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิก หรือเมื่อ ประสบความสำเร็จเครือข่ายก็ต้องปรับตัวอย่างรวดเร็วเพื่อจัดการกับวัตถุประสงค์ใหม่ หรืออาจสลายตัว เป็นต้น

2) กิจกรรมที่ชัดเจน เครือข่ายต้องริเริ่มกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อสมาชิก พลังขับเคลื่อนของเครือข่ายจะดำรงอยู่ได้ด้วยกิจกรรม ที่ทำให้สมาชิกของเครือข่ายดำเนินกิจกรรม เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือกัน เครือข่ายที่มีการ แข่งขันกันสูง การดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายจะเกิดขึ้นในวงกว้าง ซึ่งบางกิจกรรมอาจ ดำเนินการ โดยกลุ่มแกนนำ หรือหลายๆ กิจกรรมอาจดำเนินการ โดยสมาชิก

3) กลุ่มแกนนำที่ปวารณาตนเพื่อเครือข่าย แม้ว่าการมีส่วนร่วมใน วงกว้าง จะเป็นสิ่งสำคัญในการทำงานของเครือข่าย แต่ก็ยังมีความจำเป็นที่จะต้องมียุทธ

แกนนำของเครือข่ายที่ปวารณาตัวเข้ามาทำหน้าที่ประสานงาน จัดการและส่งกำลังบำรุงให้กับสมาชิก บุคคลหรือองค์กรที่เป็นกลุ่มแกนนำต้องคิดว่า ขณะนี้ตนเองทำหน้าที่ให้กับสมาชิกทั้งหมด ไม่ใช่ทำงานให้กับองค์กรตนเองเท่านั้น กลุ่มแกนนำต้องไม่ยึดติดกับกิจกรรมประจำวันของตนเอง ต้องดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายให้เกิดประโยชน์สูงสุด เนื่องจากบุคลากรหรือองค์กรที่ปวารณาตนหรือได้รับมอบหมายให้เป็นกลุ่มแกนนำ ควรมองความสำเร็จของเครือข่ายในฐานะที่เป็นเป้าหมายสำคัญของอาชีพและชีวิต กลุ่มแกนนำต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสมาชิกเครือข่าย โดยการติดต่อสัมผัสกับสมาชิกทั่วไปอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้สมาชิกสามารถติดตามความคิดเห็นและความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างทันที่ หากไม่มีการติดต่อกับกลุ่มแกนนำก็มีแนวโน้มที่จะมุ่งไปสู่การรวมศูนย์อำนาจ และแยกตัวห่างจากสมาชิก

4) หลีกเลี่ยงการรวมศูนย์อำนาจจากการมอบอำนาจ เครือข่ายและกลุ่มแกนนำควรกำหนดเรื่องที่จะมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับสมาชิก เพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายจากการรวมศูนย์อำนาจมากเกินไป การครอบงำ การแยกตัวเองออกห่างจากสมาชิก ให้สมาชิกเป็นคณะทำงานประสานงานในเรื่องต่างๆ เครือข่ายไม่ควรทำให้สมาชิกตั้งความหวังไว้กับกลุ่มแกนนำมากเกินไป สมาชิกควรมีความรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมหรืออาจจะเสนอตนเองเข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมของเครือข่าย ถ้าการดำเนินงานของเครือข่ายประสบความสำเร็จแล้ว สมาชิกควรดำเนินตนเองเท่าๆ กับกลุ่มแกนนำ

5) การกระจายอำนาจที่จัดตั้ง โดยองค์กรความช่วยเหลือ เครือข่ายที่จัดตั้งโดยองค์กรแหล่งทุนและเครือข่ายด้านการวิจัยระหว่างประเทศ โดยทั่วไปมีจุดเริ่มต้นจากการมีเลขาการและเจ้าหน้าที่ประจำ และมีแนวโน้มที่จะเป็นเครือข่ายที่มีรูปแบบการดำเนินการภายใต้การกำกับของแหล่งทุน แต่เครือข่ายก็ควรมอบหมายงานและกระจายอำนาจให้กับสมาชิก ซึ่งอาจทำในลักษณะการเปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถจัดกิจกรรมบางเรื่องได้อย่างอิสระ ทั้งนี้เป็นการช่วยให้สมาชิกมีประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรมอย่างมืออาชีพ มีสถานภาพและความรับผิดชอบที่ดีขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้เครือข่ายสามารถดำรงอยู่ได้เมื่อองค์กรแหล่งทุนปิดการช่วยเหลือ

6) หน้าที่ส่วนความเป็นเจ้าของ ความรู้สึกเป็นเจ้าของจะทำให้สมาชิกเกิดความรักและผูกพันกับเครือข่าย ซึ่งมีผลต่อกระบวนการตัดสินใจ การเลือกกิจกรรมและความสำเร็จของเครือข่าย วิธีการทำงานของเครือข่ายควรดำเนินไปในลักษณะประชาธิปไตย

และทำให้สมาชิกเกิดความรูสึกว่าพวกเขาสามารถควบคุมหรือมีบทบาทในกิจกรรม โดยอาจกำหนดกรอบอย่างไม่เป็นทางการ เปิดโอกาสให้กลุ่มแกนนำและสมาชิกสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์คัดค้านหรือให้ความร่วมมือในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย ซึ่งเป็นการส่งเสริมความเป็นหุ้นส่วน เกิดการรวมพลังอันเป็นพื้นฐานสำคัญของความสำเร็จ เครือข่ายอาจมีความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ระหว่างสมาชิก ซึ่งรวมถึงการแข่งขันช่วงชิงทรัพยากรของเครือข่าย การได้เป็นเจ้าของกิจการประชุม การได้รับอุปกรณ์ฝึกอบรม การเป็นตัวแทนของเครือข่ายในคณะกรรมการบริหารเครือข่าย และการได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการและเทคโนโลยีที่ทำให้ได้เปรียบในการแข่งขันกับองค์กรอื่นๆ เพื่อให้เกิดความสมานฉันท์และป้องกันไม่ให้เกิดความแตกแยกระหว่างสมาชิก เครือข่ายต้องมีการดำเนินกิจกรรมอย่างเปิดเผย และให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

7) ทรัพยากร เครือข่ายต้องการทรัพยากรเพื่อความมีประสิทธิภาพ

ในการดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย เงินทุน ไม่ใช่ทรัพยากรเพียงอย่างเดียวที่เครือข่ายต้องการ โดยจะเห็นได้จากเครือข่ายหลายๆ แห่งที่มีทรัพยากรมากมายแต่มีผลงานออกสู่สังคมน้อยมาก ในขณะที่เครือข่ายบางแห่งมีทุนไม่มาก แต่สามารถทำงานให้ปรากฏความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากสมาชิกมีความตั้งใจ เสียสละเวลา แรงงานและทรัพยากรส่วนตัวให้กับกิจกรรมของเครือข่าย ถ้าเครือข่ายได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกได้มากเท่าไร ก็จะยิ่งมีความเข้มแข็งมากขึ้นเท่านั้น เครือข่ายสามารถได้รับประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์กับองค์กรท้องถิ่น หรือองค์กรระหว่างประเทศที่ช่วยให้เข้าถึงแหล่งทรัพยากร อย่างไรก็ตามเครือข่ายต้องระมัดระวังไม่ให้องค์กรที่ติดต่อด้วยนั้นเข้ามาครอบงำหรือรวบอำนาจการจัดการภายในเครือข่าย เครือข่ายที่พึ่งพิงองค์กรที่ให้เงินอุดหนุนเพียงแห่งเดียว มีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำสูง เครือข่ายอาจต้องการการอุปถัมภ์จากองค์กรภายนอก เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางไปต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศที่ใช้เงินตราในสกุลท้องถิ่น ดังนั้นเครือข่ายควรลดการใช้จ่ายเพื่อเดินทางโดยเครื่องบินหรือไปต่างประเทศให้น้อยลง และมุ่งสร้างเครือข่ายภายในประเทศให้มากขึ้น หรือจัดการประชุมนานาชาติให้มาดำเนินการภายในหรือใกล้กับประเทศของตน เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย

8) ความเป็นไปได้และปัญหาในการเลี้ยงตนเอง เครือข่ายส่วนใหญ่

ได้รับเงินอุดหนุนจากบุคคลหรือองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือหนึ่งแห่งหรือมากกว่า โดยทางตรงหรือทางอ้อมอย่างไรก็ตามเครือข่ายบางแห่งก็สามารถพึ่งตนเองได้ เช่น ขบวนการสหพันธ์

การเกษตรธรรมชาติระหว่างประเทศ (IFOAM- international federation of organic agriculture movement) ที่มีองค์กรแกนนำอยู่ในประเทศเยอรมัน เครือข่ายนี้ได้รับเงินอุดหนุนจากสมาชิก สมาชิกมักจะทำงานในองค์กรที่สนับสนุนให้มีการสร้างเครือข่าย การยินยอมให้สมาชิกใช้เวลาทำงานองค์กรไปทำงานให้กับเครือข่ายด้วย การตั้งเครือข่ายในองค์กรทำให้เครือข่ายสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายต่างๆ เนื่องจากสามารถใช้ทรัพยากรขององค์กร เช่น เจ้าหน้าที่ธุรการ โทรศัพท์ และเครื่องถ่ายเอกสาร เป็นต้น ในการทำงานของเครือข่าย ได้ทำให้เครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์และเกิดประสิทธิภาพในระยะเวลาอันสั้น

9) สถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้เครือข่ายและผู้นำเครือข่ายได้รับการสนับสนุนและความไว้วางใจจากสมาชิกเครือข่าย อีกทั้งยังสามารถดำเนินกิจกรรมได้กว้างขวาง การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมายสามารถดึงดูดการมีส่วนร่วม และทำให้ได้รับการอุดหนุนทางการเงินง่ายขึ้น ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าจำเป็นต้องยอมทำตามกฎหมายเสมอไป เครือข่ายที่ได้รับความร่วมมือและยอมรับ ย่อมมีประสิทธิภาพมากกว่าเครือข่ายที่ถูกต่อต้านและกีดกันออกไปจากสังคม ความถูกต้องตามกฎหมายสามารถทำได้โดยการให้ผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือจากสังคมเข้าร่วมในเครือข่าย การใช้ชื่อที่ง่ายและการใช้เครื่องหมายของเครือข่ายบ่อยๆ ก็สามารถช่วยให้ได้รับการยอมรับจากสังคมและกฎหมายคุณภาพของข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์หรือเทคโนโลยีที่เครือข่ายมีการส่งเสริมหรือแลกเปลี่ยน ก็มีผลต่อชื่อเสียงในระยะยาวของเครือข่าย กลุ่มแกนนำของเครือข่าย ผู้ดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการและผู้เขียนเอกสารเผยแพร่ ควรมุ่งมั่นที่จะทำให้ข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่ นั้นได้รับความเชื่อว่า มีความถูกต้องตามกฎหมายไม่ควรเป็นเพียงการสร้างลัทธิจักรวรรดินิยมทางวิชาการ เครือข่ายการวิจัยและพัฒนา มักได้ประโยชน์จากกลุ่มแกนนำที่มีผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ มีวิธีการทำงานแบบตีเพื่อก่อ และมีการทำความเข้าใจกับสภาพความเป็นจริงในระดับรากหญ้าอย่างใกล้ชิด

10) การเชื่อมโยงและเสริมให้สมบูรณ์ เครือข่ายแต่ละเครือข่ายต่างก็มีวัตถุประสงค์โครงการ สมาชิกและระบบการบริหารจัดการที่แตกต่างกัน แต่ก็มีส่วนที่ซ้ำซ้อนกันอยู่สะท้อนถึงขอบเขตและกลุ่มเป้าหมายของเครือข่าย การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายเป็นการเสริมความสมบูรณ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งมีหลากหลายลักษณะ โดยอาจเป็นการเสริมในด้านภูมิศาสตร์ เช่น การเชื่อมโยงเครือข่ายที่ดำเนินการในระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด จนกระทั่งถึงระดับประเทศเข้าด้วยกัน เป็นต้น การเชื่อมโยงเครือข่ายที่อยู่ใน

สาขาวิชาต่างกันเข้าด้วยกัน เช่น วิทยาศาสตร์ด้านสัตว์ วิศวกรรมทางการเกษตร สังคมวิทยา ชนบท และการขนส่ง เป็นต้น

11) การติดตามและประเมินผลเครือข่าย เครือข่ายต้องการการติดตาม และการประเมินผล เป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ ไม่เพียงแต่ประเมินความสอดคล้องระหว่าง วัตถุประสงค์และแผนการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเท่านั้น แต่ควรมีการประเมิน ความก้าวหน้าและความสำเร็จของเครือข่ายเป็นระยะๆ ซึ่งการติดตามและประเมินผลเครือข่าย เป็นเรื่องยาก ดังนั้นกระบวนการกำหนดวิธีการและเครื่องชี้วัดประสิทธิภาพของกิจกรรม เครือข่าย จึงเป็นเรื่องที่สมาชิกต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้และกำหนดวิธีการ

12) การจัดการเครือข่าย การจัดการเครือข่ายเป็นเรื่องซับซ้อน ความสำเร็จของเครือข่ายหลายๆ แห่งชี้ให้เห็นว่า เครือข่ายจำนวนมากสามารถดำเนินกิจกรรม ให้บรรลุผลสำเร็จได้ ด้วยกลุ่มของผู้จัดการมือสมัครเล่นที่มีความกระตือรือร้น ซึ่งไม่เคยผ่านการอบรมด้านการจัดการมาก่อน อย่างไรก็ตามไม่จำเป็นที่เครือข่ายทั้งหมดต้องเรียนรู้ผ่าน ประสบการณ์หรือลองผิดลองถูก การจัดหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับทำงาน หรือการจัดการ เครือข่ายก็มีส่วนช่วยให้เครือข่ายสามารถดำเนินกิจกรรมให้บรรลุผลสำเร็จได้

13) การเกี่ยวข้องกับผู้ใช้ประโยชน์ เครือข่ายมุ่งเพื่อให้เกิดการพัฒนา ที่ยั่งยืน จำเป็นต้องพยายามส่งเสริมให้ผู้ได้ประโยชน์เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้าง เครือข่าย

ศรีผ่อง ตกรณกิจศิลป์ (2550) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบที่จะทำให้การทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายประสบผลสำเร็จ ได้แก่

1) การสร้างความผูกพันและความรับผิดชอบต่อการสร้างเครือข่าย เครือข่ายจะประสบความสำเร็จก็ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติงานให้ความร่วมมือ เครือข่ายต้องผ่านการ พูดยุติวิเคราะห์ปัญหา และมีความพร้อมที่จะทำงานร่วมกัน

2) การเตรียมตัวเตรียมใจไว้ว่าการสร้างเครือข่ายต้องใช้เวลา หมายความว่าผู้บริหารต้องให้เวลากับการสร้างเครือข่าย หากไม่แน่ใจว่ามีเวลาเพียงพอหรือไม่ ก็ควรสร้างเครือข่าย เพราะการมีเครือข่ายมีความหมายมากกว่าการมารวมกัน เพื่อทำงานให้ สำเร็จตามเป้าหมายเฉพาะกิจเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์ และมีความเคลื่อนไหวอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

3) การเคารพและความไว้วางใจระหว่างกันเป็นสิ่งสำคัญ หากไม่ไว้วางใจในองค์กรหรือบุคคลที่จะเข้าไปสร้างเครือข่าย ควรเลิกความคิดเรื่องการสร้างเครือข่าย

4) โป้ตระลึกไว้เสมอว่าองค์กรที่ร่วมเป็นเครือข่าย จะต้องได้รับประโยชน์จากการสร้างเครือข่าย ดังนั้นการได้รับประโยชน์ร่วมกันจึงเป็นสิ่งจำเป็นและต้องทำ ความเข้าใจไว้ตั้งแต่แรก ท่านอาจจะต้องยอมเสียสละบางอย่าง เพื่อให้การทำงานของเครือข่าย ประสบความสำเร็จ นอกจากนี้องค์กรเครือข่ายต้องหมั่นสรุปทเรียนการดำเนินกิจกรรม เพื่อ วิเคราะห์หาจุดแข็งและจุดอ่อน

5) การสร้างเครือข่ายที่จำเป็นต้องมีการลงนามในสัญญา ต้องให้ แน่ใจว่าเป็นสัญญาที่จัดทำอย่างรอบคอบ และหากมีปัญหาหรือข้อคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน ควรทำ ความตกลงกันให้เรียบร้อย เพราะหากลงนามในสัญญาแล้วก็ไม่ควรที่จะไปสนใจในสัญญานั้น อีก หากกลับไปตรวจสอบสัญญาแสดงว่าเริ่มมีปัญหาแล้ว

6) จำไว้เสมอว่าในช่วงการร่วมเป็นเครือข่าย หรือประสานงานนั้น สถานการณ์อาจมีการเปลี่ยนแปลง เราจึงควรตระหนักถึงปัญหาขององค์กรเครือข่าย และมิ ความยืดหยุ่นในการปรับแก้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

7) ต้องแน่ใจว่าทั้งองค์กรของท่านและองค์กรที่เป็นเครือข่าย มีความ คาดหวังที่ตรงกันตลอดระยะเวลาที่ตกลงดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เมื่อใดก็ตามที่มีฝ่ายหนึ่งฝ่าย ใดไม่มีความสุขกับการดำเนินกิจกรรม แสดงว่าความล้มเหลวของเครือข่ายกำลังรออยู่ข้างหน้า

8) ตระหนักในความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมในพื้นที่ และ วัฒนธรรมองค์กร อย่าคาดหวังว่าองค์กรเครือข่ายจะสนองตอบต่อปัญหาเหมือนกับสิ่งที่ท่าน ต้องการเสมอไป

9) ตระหนักในความเป็นอิสระขององค์กรที่ร่วมเป็นเครือข่าย

10) รับผิดชอบในความสำเร็จ หรือความล้มเหลวร่วมกัน

ดังนั้น สรุปได้ว่า การสร้างเครือข่ายเป็นการดำเนินกิจกรรมในการ ก่อให้เกิดกลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยนการจัดกิจกรรมระหว่างสมาชิกเครือข่าย นั้นๆ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นองค์กร เครือข่าย โดยยึดหลักการทำงานร่วมกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน เคารพซึ่งกันและกัน มากกว่าการเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งผู้มีอำนาจสั่งการ โดยองค์ประกอบที่มีผลต่อการสร้าง

เครือข่าย ประกอบด้วย การสร้างความตระหนัก การติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นสมาชิก การสร้างพันธมิตรร่วมกัน การพัฒนาความสัมพันธ์ และการทำกิจกรรมร่วมกัน การสร้างเครือข่าย จึงเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติ และมีผลต่อสุขภาวะของบุคคลในชุมชน

ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2552 หมวด 7

การส่งเสริมสนับสนุนการใช้และการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกอื่นๆ หลักการธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2542 บัญญัติไว้ว่า การส่งเสริมสนับสนุนการใช้และการพัฒนาภูมิปัญญา

ท้องถิ่นด้านสุขภาพ การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกอื่นๆ ควรอยู่บนพื้นฐานหลักการดังต่อไปนี้

1. มีความสอดคล้องกับวิถีชุมชนวัฒนธรรมจารีตประเพณี ความเชื่อ และศาสนา และนำไปสู่การพึ่งตนเองด้านสุขภาพ ให้การส่งเสริมการแพทย์ทุกระบบอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบสุขภาพให้ประชาชนมีสิทธิในการเลือกใช้และเข้าถึง การแพทย์ระบบต่างๆ อย่างเท่าเทียมเพื่อการดูแลสุขภาพของตนเองและครอบครัว มีความรู้เท่าทันและได้รับการคุ้มครองในฐานะผู้บริโภค โดยมีระบบข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพที่ถูกต้อง เป็นกลางและเข้าถึงได้ ใช้ปัญญาความรู้ความมีเหตุผลในการพัฒนาวิชาการและองค์ความรู้ จากฐานเดิมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดคุ้มค้ำมีประสิทธิผลและปลอดภัย โดยมีเป้าหมายคือชุมชนเมืองและชุมชนท้องถิ่นตระหนักคุณค่าและมีบทบาทสำคัญ ในการส่งเสริมสนับสนุนการใช้และการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกอื่นๆ เพื่อการดูแลสุขภาพของชุมชนและชุมชนท้องถิ่นอย่างเหมาะสมการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกอื่นๆ ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีกลไกและทรัพยากรที่เพียงพอต่อการใช้และการพัฒนา อย่างเป็นระบบและเป็นองค์รวม ได้แก่การสร้างและจัดการความรู้ การสร้างและพัฒนาระบบสุขภาพระบบบริการสาธารณสุขบุคลากรด้านสาธารณสุข ระบบยาไทยและยาพัฒนาจากสมุนไพร โดยมีระบบกลไกและจัดงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอสำหรับโรงพยาบาล แพทย์แผนไทย และการคุ้มครองภูมิปัญญาไทยมีรายการยาไทยและยาพัฒนาจากสมุนไพร

ในบัญชียาหลักแห่งชาติอย่างพอเพียงอย่างน้อยร้อยละ 10 ของรายการยาทั้งหมด และได้รับการส่งเสริมและใช้ในระบบบริการสาธารณสุข เพื่อการพึ่งตนเองด้านยาของประเทศมีระบบและกลไกที่เข้มแข็งในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ การแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านในระดับชุมชนระดับประเทศและระดับภูมิภาค มีระบบและกลไกที่เข้มแข็ง มีฐานวิชาการที่เข้มแข็งอิสระ และเป็นกลางในการคัดกรองส่งเสริมและคุ้มครองผู้บริโภค ด้านการแพทย์ทางเลือกอื่นๆ ที่มีประสิทธิผลประหยัดคุ้มค่าและปลอดภัย เพื่อประโยชน์สูงสุด ในการดูแลสุขภาพของประชาชน มีการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกอื่นๆ อย่างพอเพียงเพื่อการสร้างและจัดการความรู้อย่างเป็นระบบในการศึกษาวิจัย การผลิตและพัฒนาบุคลากรและการพัฒนาตำรา มีโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทย เพื่อเป็นต้นแบบที่มีมาตรฐานในการบริการการศึกษาวิจัย และการฝึกอบรมบุคลากรอย่างน้อยภาคละ ๑ แห่ง

2. มาตรการในการบังคับใช้รัฐธรรมนูญสุขภาพ คือ ให้คณะกรรมการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพภายใต้คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติให้คำปรึกษา และข้อเสนอแนะต่อคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ และคณะรัฐมนตรีในการขับเคลื่อนผลักดันการดำเนินงานติดตามกำกับประเมินผลแผนยุทธศาสตร์ชาติ การพัฒนาภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไท และจัดทำรายงานและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวกับการขับเคลื่อนภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกอื่นๆ เสนอต่อคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ เพื่อนำเสนอขอความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี เพื่อให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องนำไปดำเนินการให้บรรลุผล

3. ให้รัฐสร้างเสริมความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของชุมชนและชุมชนท้องถิ่นในการฟื้นฟูสืบสานและใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพและการประยุกต์และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพให้สอดคล้องกับบริบททางด้านสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปรวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนชุมชนท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพในระดับชุมชนให้รัฐสร้างเสริมความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันวิชาการในท้องถิ่นในการส่งเสริมสนับสนุนการใช้และการพัฒนาการแพทย์พื้นบ้าน โดยการสนับสนุนและเสริมสร้างสถานภาพของหมอพื้นบ้านการพัฒนาศักยภาพหมอพื้นบ้านในชุมชนการสนับสนุนการสืบทอดสู่หมอพื้นบ้านรุ่นใหม่โดยส่งเสริมให้เยาวชนรุ่นใหม่เห็น

คุณค่าของหมอพื้นบ้านและรักษาแบบแผนการสืบทอดที่เป็นของชุมชนการพัฒนากระบวนการจัดการความรู้ทั้งในตำราและตัวหมอพื้นบ้านการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านเพื่อเป็นการต่อยอดองค์ความรู้เดิมและนำไปใช้ประโยชน์ในการดูแลสุขภาพของประชาชนอย่างเหมาะสมให้หน่วยงานของรัฐและชุมชนสร้างเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายหมอพื้นบ้านสนับสนุนการเชื่อมโยงของเครือข่ายทั้งในระดับชุมชนภูมิภาคและระดับประเทศด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมและการประสานงานในแนวราบให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องพัฒนามาตรการด้านกฎหมายและมาตรการด้านอื่นๆเพื่อรองรับสถานภาพของหมอพื้นบ้าน

4. ให้รัฐส่งเสริมสนับสนุนการใช้และการพัฒนาการแพทย์แผนไทยให้มีคุณภาพและมาตรฐานโดยดำเนินการดังต่อไปนี้หน่วยงานของรัฐสถาบันการผลิตและสถาบันวิชาการร่วมกันพัฒนาระบบการศึกษาวิจัยและพัฒนาศาสตร์การแพทย์แผนไทยตั้งแต่ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับร่างกายและการทำงานของมนุษย์กระบวนการเกิดโรคสาเหตุของโรควิธีการวินิจฉัยโรควิธีการเตรียมยาวิธีการบำบัดรักษาโรกระบบการสร้างที่มงานการดูแลรักษาผู้ป่วยระบบใบสั่งยาระบบเวชระเบียนระบบการแก้ไขความผิดพลาดในการดูแลรักษากระบวนการพัฒนาวิชาการทั้งการประชุมวิชาการและวารสารวิชาการตลอดจนการสร้างและพัฒนามาตรฐานเวชปฏิบัติตำราและคู่มือคณะกรรมการกำลังคนด้านสุขภาพแห่งชาติภายใต้คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติจัดทำนโยบายยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการการพัฒนา กำลังคนด้านการแพทย์แผนไทยหน่วยงานของรัฐสถาบันการผลิตและสถาบันวิชาการร่วมกันพัฒนาระบบกำลังคน โดยการกำหนดให้มีโครงสร้างและกรอบอัตรากำลังคนด้านการแพทย์แผนไทยการพัฒนามาตรฐานการผลิตกำลังคนด้านการแพทย์แผนไทยทั้งในแบบครบรอบตัวศิษย์และการศึกษาในสถาบันการศึกษาการจัดตั้งเครือข่ายสถาบันการผลิตบุคลากรด้านการแพทย์แผนไทยการพัฒนาความรู้ให้กับบุคลากรอย่างต่อเนื่องการพัฒนาบุคลากรผู้ให้บริการการแพทย์แผนไทยในสถานบริการสาธารณสุขภาครัฐให้เป็นผู้มีใบประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทยและสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ให้มีการจัดตั้งโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยเพื่อเป็นต้นแบบที่มีมาตรฐานในการบริการให้รัฐหน่วยงานของรัฐและภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ยาไทยและยาพัฒนาจากสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติและในเภสัชตำรับของโรงพยาบาล

5. ให้คณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติผลักดันการนำยาไทยและยาพัฒนาจากสมุนไพรบรรจุในบัญชียาหลักแห่งชาติเพิ่มขึ้นเพื่อให้พอเพียงแก่การดูแลสุขภาพของประชาชนให้หน่วยงานของรัฐและภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องส่งเสริมศักยภาพของโรงพยาบาลและชุมชนในการผลิตและใช้ยาไทยและยาพัฒนาจากสมุนไพรให้หน่วยงานของรัฐองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่นร่วมกันสร้างระบบและกลไกในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านให้มีความเข้มแข็งมีประสิทธิภาพเชื่อมโยงกันตั้งแต่ระดับชุมชนระดับประเทศและระดับภูมิภาคโดยการสร้างความเข้าใจและความรู้เท่าทันให้กับสังคมไทยการเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของรัฐและชุมชนท้องถิ่นในการคุ้มครองภูมิปัญญาการพัฒนาระบบและกลไกทางกฎหมายและการสร้างบทบาทเชิงรุกของไทยในเวทีการเจรจาระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองภูมิปัญญาให้คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยกำหนดทิศทางและแผนงานที่ชัดเจน

6. บริหารกองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย โดยยึดหลักธรรมาภิบาล มีกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อสร้างระบบและกลไกในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพการแพทย์ไทยและการแพทย์พื้นบ้านที่เข้มแข็งมีประสิทธิภาพเชื่อมโยงกันตั้งแต่ระดับชุมชนระดับประเทศ และระดับภูมิภาค จัดสรรเงินกองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยเพื่อสนับสนุนหน่วยงานทั้งภาครัฐ ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดำเนินการสร้างความเข้มแข็งของระบบและกลไกในการคุ้มครอง และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพการแพทย์แผนไทย และการแพทย์พื้นบ้านอย่างเหมาะสม

7. ให้รัฐส่งเสริมสนับสนุนการใช้และการพัฒนาการแพทย์ทางเลือกอื่น ๆ ที่มีประสิทธิผลประหยัดคุ้มค่าและปลอดภัยเพื่อการดูแลสุขภาพ โดยดำเนินการดังนี้จัดตั้งคณะกรรมการระดับชาติที่เป็นอิสระ และมีฐานวิชาการที่เข้มแข็งเพื่อทำหน้าที่ในการคัดกรองศาสตร์การแพทย์ทางเลือกที่มีประสิทธิผลประหยัดคุ้มค่าและปลอดภัย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดูแลสุขภาพของประชาชนและเป็นกลไกในการคุ้มครองผู้บริโภคด้านการแพทย์ทางเลือกอื่น ๆ จัดตั้งเครือข่ายวิชาการด้านการแพทย์ทางเลือกอื่น ๆ ในระดับชุมชนและประเทศ และสนับสนุนการจัดตั้งเครือข่ายวิชาการดังกล่าว ในระดับภูมิภาคเพื่อส่งเสริมสนับสนุนการใช้การแพทย์ทางเลือกอื่น ๆ ที่มีประสิทธิผลประหยัดคุ้มค่าปลอดภัย และส่งเสริมการพึ่งตนเองด้านสุขภาพ

หลักพุทธธรรม

ความหมายของหลักพุทธธรรม

หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรม คำสอน ที่เชื่อกันว่า เป็นผลแห่งการค้นคว้า เป็นภูมิรู้ ภูมิปัญญา ของพระพุทธองค์ ที่ถูกถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2550 ปีแล้ว และได้ชื่อว่าเป็นภูมิปัญญาโลก เป็นภูมิปัญญาของมนุษยชาติ เป็นมรดกโลก ที่หาค่ามิได้ (สุภาภย์ อินทองคง, 2550)

พุทธธรรม คือ ความเป็นเหตุผลของสิ่งทั้งปวง ความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งปวง ก็คือ ธรรมชาติ กฎธรรมชาติ หน้าที่ตามธรรมชาติ ผลอันเกิดจากกฎและบทบาทของธรรมชาติ ในหมู่พืช พืชที่เห็นอยู่ ณ วันนี้ คือ ผลของพืชในอดีต คือ พืชที่สืบสายพันธุ์มาจากพืชในอดีต และพืชที่มีอยู่ ณ วันนี้ ก็จะเป็นเหตุให้มิมีพืชในอนาคต ในหมู่สัตว์ สัตว์ที่เห็นอยู่ ณ วันนี้ ก็คือ ผลของสัตว์ในอดีต คือ สัตว์ที่สืบสายพันธุ์มาจากสัตว์ในอดีต และสัตว์ที่มีอยู่ ณ วันนี้ ก็จะเป็นเหตุให้มิให้เกิดสัตว์ในอนาคต ในหมู่มนุษย์ มนุษย์ที่เห็นหน้ากันในวันนี้ ก็คือ ผลของมนุษย์ในอดีต คือ มนุษย์ที่สืบสายพันธุ์มาจากมนุษย์ในอดีต และมนุษย์ปัจจุบันนี้เอง ก็จะเป็นเหตุให้มิให้เกิดมนุษย์ในอนาคต ในสิ่งไม่มีชีวิต ก็มีปรากฏการณ์ คือ อยู่ในสภาพความเป็นเหตุ เป็นผล ของกันและกัน เช่น เมื่อเกิดปรากฏการณ์แผ่นดินไหวได้นำ ก็เป็นเหตุให้เกิดสึนามิ เมื่อสึนามิ ท่วมทับอาคารบ้านเรือนจนเสียหาย ก็เป็นเหตุให้ต้องก่อสร้างอาคารบ้านเรือนกันใหม่ และยัง ส่งผลต่อมนุษย์ พืช สัตว์ อีกด้วย

ความเป็นเหตุ เป็นผลกันนี้แหละ ภาษาพุทธธรรมท่านเรียกชื่อว่า อิทัปปัจจยตา แปลว่า ความที่มีสิ่งนี้สิ่งนี้จึงมี และการที่เหตุกับผลต่างอาศัยกัน เชื่อมโยงกันเกิดขึ้น ภาษาพุทธธรรม ท่านเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท สิ่งที่เราเรียกว่า อิทัปปัจจยตา และปฏิจจสมุปบาท จึงมีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่างในทุกหนทุกแห่ง ทุกเวลา ทุกสถานที่ ทุกวินาที ทุกชั่วโมง ทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี ในธรรมชาติ มีกฎธรรมชาติ ในกฎธรรมชาติดีมีบทบาทหน้าที่ ในบทบาทหน้าที่ที่มีผล ที่ตามมา นี่ก็คือตัวเหตุกับตัวผล มนุษย์ สัตว์ พืช เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และแตกสลายไป ตามกฎธรรมชาติ และแสดงบทบาทหรือกระทำตามกฎธรรมชาติ และก็เกิด หรือได้รับผลตามกฎนั้นๆ ทั้งหมดก็ คือ ความเป็นเหตุ เป็นผลนั่นเอง (พระธรรมปิฎก, 2538)

อิทัปปัจจยตา เป็นหลักการทางพุทธศาสนา กล่าวถึงความเกี่ยวเนื่องกันของเหตุและผล เมื่อมีเหตุย่อมมีผล และเมื่อเหตุดับผลก็ดับ คือเมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนี้ ไม่มีสิ่งนี้ย่อมไม่มีเพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป

อิทัปปัจจยตา ถือเป็นหัวใจของปฏิจกสมุปปาทเป็นกฎเหนือกฎทั้งปวง เป็นพุทธธรรมอันติมะ หรือสังฆธรรมความจริงแท้ ที่สุดของพุทธศาสนา และเชื่อมโยงคำสอนทั้งปวง ของพระพุทธเจ้า ว่า ล้วนเป็นไปตามหลักกรรม หรือกฎของอิทัปปัจจยตาทั้งสิ้น หลักอิทัปปัจจยตาซึมซาบอยู่ใน เหตุปัจจัยแห่งการก่อเกิด การดำรงอยู่ การมีปฏิสัมพันธ์ และเสื่อมสลาย ของสรรพสิ่งใน จักรวาล รวมถึงเป็นวิธีคิด ทางทฤษฎีวิทยาศาสตร์ทุกสาขาด้วย ครอบคลุมทั้งปัจจัยส่วนวัตถุ จิตใจ สังคมและอื่นๆ ทั้งหมด ส่วนปฏิจกสมุปปาท หมายถึง แต่สิ่งมีชีวิตที่มีจิต

อิทัปปัจจยตาในทางพุทธศาสนามักใช้ในการอธิบายในรูปแบบปรัชญาใช้อธิบาย สิ่งต่างๆ แบบเชื่อมโยง เช่น เสาเป็นปัจจัยของหลังคา ถ้าไม่มีเสา หลังคาที่อยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มี หลังคา เสาก็ไม่มีความหมาย ทั้งเสาและหลังคาเป็นปัจจัยของกันและกัน คือ ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นมาลอยๆ โดยไม่มีเหตุผล บางเหตุการณ์ประกอบด้วยหลายเหตุปัจจัย เช่น ร้องไห้เพราะเจ็บ เจ็บเพราะหิวแตก หิวแตกเพราะหกล้ม หกล้มเพราะถนนลื่น ถนนลื่นเพราะฝนตก

ปฏิจกสมุปปาท คือ การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน การที่สิ่ง ทั้งหลายอาศัยกัน จึงเกิดมีขึ้น การที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยต่อเนื่องกันมา มีองค์หรือ หัวข้อ 12 ดังนี้ คือ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปทาน ภพชาติ ชรามรณะ

อริยสัจ 4 คือ มีความจริงอยู่ 4 ประการ คือ การมีอยู่ของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางไปสู่ความดับทุกข์ ความจริงเหล่านี้เรียกว่า อริยสัจ 4

1. ทุกข์ คือ การมีอยู่ของทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ และตายล้วนเป็นทุกข์ ความเศร้า โศก ความโกรธ ความอิจฉาริษยา ความวิตกกังวล ความกลัวและความผิดหวังล้วนเป็น ทุกข์ การพลัดพรากจากของที่รักก็เป็นทุกข์ ความเกลียดก็เป็นทุกข์ ความอยาก ความยึดมั่นถือมั่น ความยึดติดในขั้นนี้ทั้ง 5 ล้วนเป็นทุกข์

2. สมุทัย คือ เหตุแห่งทุกข์ เพราะอวิชา ผู้คนจึงไม่สามารถเห็นความจริงของ ชีวิต พวกเขาตกอยู่ในเปลวเพลิงแห่งตัณหา ความโกรธ ความอิจฉาริษยา ความเศร้า โศก ความ วิตกกังวล ความกลัว และความผิดหวัง

3. นิโรธ คือ ความดับทุกข์ การเข้าใจความจริงของชีวิตนำไปสู่การดับความ เศร้า โศกทั้งหมด อันยังให้เกิดความสงบและความเบิกบาน

4. มรรค คือ หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ อันได้แก่ อริยมรรค 8 ซึ่งได้รับการ หล่อ เลี้ยงด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีสติความมีสตินำไปสู่สมาธิและปัญญาซึ่งจะปลดปล่อย ให้

พ้นจากความทุกข์และความโศกเศร้าทั้งมวลอันจะนำไปสู่ความสันติและ ความเบิกบาน พระพุทธองค์ได้ทรงเมตตาพาทางพวกเราไปตามหนทางแห่งความรู้แจ้ง

สรุปได้ว่า พุทธธรรม คือความเป็นเหตุผลของสิ่งทั้งปวง ความเป็นเหตุเป็นผลของธรรมชาติ กฎธรรมชาติ หน้าที่ตามธรรมชาติ และผลอันเกิดจากกฎและความเป็นไปของธรรมชาติ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในส่วนของการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการขับเคลื่อนระบบดูแลสุขภาพด้วยต้นทุนเดิมของชุมชน ได้มีนักวิชาการ ทำการศึกษาวิจัยไว้เป็นแนวทาง ดังนี้

สุวจิ กู้ด (2543) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการขับเคลื่อนขบวนการปฏิรูประบบสุขภาพด้วยกลไกสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2546 เป็นการบันทึกปรากฏการณ์ในการจัดเวทีสมัชชาสุขภาพแห่งชาติในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในการเปลี่ยนแปลงบริบทของการมีส่วนร่วมในกระบวนการทางกฎหมายและนโยบายที่มีผลต่อสุขภาพของคนทั้งประเทศการศึกษานี้รายงานปรากฏการณ์เฉพาะที่เกิดขึ้นในเวทีสมัชชาสุขภาพ และสะท้อนภาพของสมัชชาสุขภาพในฐานะที่เป็นกลไกในการปฏิรูป (reform mechanism) ว่ามีรูปแบบ รายละเอียดเป็นอย่างไร เนื่องจากตามหลักการแล้ว การจัดสมัชชาในลักษณะดังกล่าวเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่สร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างสมานฉันท์เป็นเวทีทางสังคมมากกว่าเวทีการมีส่วนร่วมทางการเมืองผลจากการรวมตัวกันของคนในหลายภาคี (partners) หลายกลุ่มที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นภาคประชาชน วิชาชีพ วิชาการ การเมืองสื่อและสังคมทั่วไปอาจมีประโยชน์ในเชิงนโยบายหรือทางการเมืองในบางส่วนที่เกี่ยวข้องการจัดสมัชชานี้ไม่อาจถือว่าการประชุมเชิงวิชาการหรือประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ แต่เป็นกระบวนการที่สร้างสรรค์ที่พยายามให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน จากฐานความคิดที่แตกต่างจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม องค์ความรู้ และพื้นฐานในวิชาชีพที่หลากหลายการศึกษานี้ได้สะท้อนให้เห็นรูปแบบ กระบวนการสร้างศักยภาพระหว่างกลุ่มบุคคลด้วยวิธีการศึกษาแบบสังเกตการณ์และบันทึกผ่านการศึกษาเชิงมนุษย์วิทยาภาพสะท้อนของการจัดสมัชชานั้น ยังแสดงให้เห็นความเป็นตัวแทนของการปฏิรูปสุขภาพ (reform representative) โดยเฉพาะการแสดงให้เห็นถึงมิติของการสร้างสุขภาพที่หลากหลายที่สะท้อนมุมมองใหม่เกี่ยวกับสุขภาพ ที่มีทั้งกาย จิต สังคม และ จิตวิญญาณ

(ปัญญา) การมีจิตสำนึกต่อสุขภาวะของบุคคลและสังคมส่วนร่วมความเคารพในสิทธิทางสุขภาพของผู้เข้าร่วมเวที และความตระหนักถึงความหลากหลายของผู้คนที่เข้ามาสู่การเรียนรู้ร่วมกันอย่างสมานฉันท์และด้วยวิธีการแบบสันติวิธีมีสุขภาพนี้มีความแตกต่างไปจากสมาชิกอื่นๆ ที่มีความเป็นสากลเป็นทางการ และมุ่งเน้นให้เกิดฉันทามติบางประการในขณะที่มีสุขภาพนี้เป็นเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การมีส่วนร่วมในหลากหลายรูปแบบ

ขวัญชัย วิศิษฐานนท์ (2550) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพลิกฟื้นให้ภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยได้กลับมามีบทบาทที่สำคัญในการดูแลสุขภาพของคนไทย ภายหลังจากการถูกทอดทิ้ง ละเลยลดทอนบทบาทความสำคัญมาเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 100 ปี นั้นเป็นเรื่องที่ต้องได้รับการสนับสนุนเชิงนโยบายที่เข้มแข็งต้องการการสนับสนุนทรัพยากร และการสนับสนุนทางวิชาการเพื่อรวบรวมหรือฟื้นฟูองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่กระจัดกระจาย คลาดเคลื่อน ถูกบิดเบือน และสูญหายไปเป็นจำนวนมากการผสมผสานการบริการแพทย์แผนไทยเข้าสู่ระบบบริการสุขภาพของประเทศ จึงจำเป็นต้องประยุกต์ใช้ องค์ความรู้ ภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยที่มีอยู่เดิมร่วมกับภูมิปัญญาแพทย์ตะวันตก ตลอดจนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อให้ปรากฏผลเชิงประจักษ์ของการบริหารสุขภาพโดยแพทย์แผนไทยว่าได้คุณภาพมาตรฐาน มีประสิทธิผล มีความปลอดภัย การนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่น กลับมาผสมผสานประยุกต์ใช้ในระบบบริการสุขภาพนั้น จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนที่เข้มแข็ง มีการพัฒนาหน่วยบริการที่เป็นรูปธรรมสามารถประยุกต์ใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาของตนร่วมกับการแพทย์ตะวันตกขึ้นอย่างเป็นระบบ มีการสร้างความรู้ด้วยการศึกษาวิจัยการสร้างคน โดยจัดการศึกษาฝึกอบรม และมีการจัดบริการให้การดูแลบริหารสุขภาพอย่างเป็นรูปธรรม ดังปรากฏเป็นที่ประจักษ์อย่างชัดเจนในประเทศจีนและประเทศอินเดีย ซึ่งถือเป็นตัวอย่างรูปธรรมของความสำเร็จในการพลิกฟื้นองค์ความรู้ภูมิปัญญาแพทย์ของตน ให้มีบทบาทสำคัญอย่างทัดเทียมหรือเหนือกว่าระบบบริการทางแพทย์ ที่แอบอิงอยู่กับการแพทย์ตะวันตก

โรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลแพทย์แผนจีน และแบบอายุรเวทได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการให้บริการดูแลรักษาพยาบาล ส่งเสริมสุขภาพและบริหารสุขภาพ ให้แก่ประชาชนของตนอย่างชัดเจนและกำลังทวีความนิยมเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายในระดับนานาชาติด้วย

รายงานการศึกษาวิจัยเชิงนโยบายฉบับนี้ ได้ทำการศึกษา รวบรวมแนวคิด แนวทางตัวอย่างรูปธรรมของการจัดตั้งโรงพยาบาลแพทย์แผนไทยต้นแบบ ที่สามารถสร้างคนสร้างความรู้

และมีบทบาทในการจัดการบริหารสุขภาพแบบพอเพียงให้แก่ชาวไทยได้อย่างเป็นรูปธรรม และสามารถนำไปสู่การขยายผลได้ในระยะยาว โดยทำการทบทวนเอกสารสัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ได้รวบรวมแนวคิด หลักการสำคัญแนวทางการพัฒนารูปธรรมต้นแบบ ทั้งของต่างประเทศที่ประสบผลสำเร็จแล้ว และความริเริ่มพยายามภายในประเทศ ของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ทั้งนี้ปรากฏผลของการศึกษาที่สำคัญเกี่ยวกับคุณลักษณะของ โรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลแพทย์แผนไทยต้นแบบ 5 ประการ พอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ บทบาทและภารกิจที่สำคัญเพื่อให้โรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลแพทย์แผนไทยต้นแบบ มีกระบวนการพัฒนาโดยมีการสร้างและใช้ความรู้เกิดกิจกรรมการพัฒนาอย่างต่อเนื่องครบ วงจรจึงควรกำหนดบทบาทภารกิจหลักของโรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลแพทย์แผนไทย ต้นแบบใน 3 ด้านหลัก คือ 1) ด้านบริการ 2) ด้านวิชาการและการวิจัย 3) ด้านการเรียนการสอน ทั้งนี้ควรใช้บทบาทภารกิจทั้งสามประการนี้ให้ครบเป็นวงจรของการพัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่อง โครงสร้างพื้นฐานอาคารสถานที่ ควรมีเอกลักษณ์ของความเป็นไทย และการบริหารจัดการมีลักษณะ โครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการได้หลายรูปแบบตามลักษณะ ความสัมพันธ์กับระบบบริการการแพทย์แผนตะวันตก และระดับของการบริการ 3.กำลังคน และบุคลากร ควรมีกำลังคนและบุคลากรในสาขาวิชาชีพต่างๆ ที่เหมาะสม จำนวนเพียงพอ สัดส่วนเหมาะสมมีความสอดคล้องกับภารกิจหลัก 3 ด้านที่กล่าวมาแล้ว มีระบบค่าตอบแทน แรงจูงใจที่เพียงพอและระบบความก้าวหน้าทางวิชาชีพที่เหมาะสม เพื่อให้สามารถธำรงรักษา บุคลากรไว้ในระบบโดยมีการผสมผสานรูปแบบการจ้างงานที่ไม่เป็นภาระค่าใช้จ่าย งบประมาณในระยะยาว งบประมาณ และทรัพยากร ที่จำเป็นควรมีแนวทางการสนับสนุนและ แหล่งที่มาของงบประมาณและทรัพยากรที่จำเป็นต่อการจัดตั้งโรงพยาบาล และสถานพยาบาล แพทย์แผนไทยต้นแบบ อาจกำหนดตามประเภทของการใช้จ่าย คืองบลงทุน ควรได้รับการ อุดหนุนจากเงินงบประมาณแผ่นดิน งบดำเนินการแบ่งออกเป็น งบบริการ ได้รับจากเงิน ค่าบริการผู้ป่วยกลุ่มต่างๆ เช่นสวัสดิการข้าราชการ ประกันสังคม หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ หรือผู้ป่วยจ่ายเอง งบอุดหนุนการเรียนการสอนได้จากเงินอุดหนุนจากรัฐ หรือเรียกเก็บเงิน บำรุงการศึกษาจากผู้เรียนจ่ายเอง สำหรับงบวิจัยในด้านต่างๆควรมีแหล่งที่มาจาก เงินอุดหนุน ของรัฐหรือจากการแบ่งปันผลประโยชน์จากภาคเอกชนที่ใช้ประโยชน์จากงานวิจัย การผลักดัน ขับเคลื่อนเชิงนโยบายข้อเสนอการจัดตั้ง โรงพยาบาล หรือสถานพยาบาลแพทย์แผนไทย ต้นแบบควรได้รับการผนวกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์พัฒนาแพทย์แผนไทย

ซึ่งได้รับการอนุมัติจากมติที่ประชุมคณะรัฐมนตรีแล้ว โดยจัดทำเป็นแผนงาน โครงการจัดตั้ง เพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากร ที่จำเป็นต่อไป ทั้งนี้ควรมีกลไก กระบวนการสร้างความตระหนัก เพื่อให้เห็นความสำคัญสร้างฉันทามติร่วมกันให้เกิดขึ้นในกลุ่มผู้มีอำนาจตัดสินใจ

วิลาวัณย์ เสนารัตน์ และคณะ (2546) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการปฏิรูประบบบริการ สุขภาพระดับปฐมภูมิ: กรณีศึกษาตำบลขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า สุขภาพ ในแนวคิดใหม่เน้นความเป็นองค์รวมของกาย จิต สังคมจิตวิญญาณ และระบบสุขภาพ คือสิ่ง ทั้งหมดที่มีผลต่อสุขภาพรวมทั้งพฤติกรรมวิถีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อมระบบการบริการสุขภาพ และรูปแบบการให้บริการสุขภาพ จึงต้องปรับเปลี่ยน เพื่อให้สามารถให้บริการได้อย่างมีคุณภาพ มีประสิทธิภาพและมีหลากหลายระดับ แต่ระดับที่เป็นด่านแรกที่ใกล้ชิดประชาชนที่สุด คือ ระบบบริการสุขภาพระดับปฐมภูมิ ซึ่งเป็นระบบที่มุ่งให้บริการเชิงรุกการเสริมสร้างความเข้มแข็ง และพลังอำนาจให้แก่บุคคล รวมทั้งชุมชนให้สามารถรับมือและดูแลสุขภาพของตนเอง การบริการสุขภาพระดับปฐมภูมิเป็นระบบบริการขั้นพื้นฐานของระบบบริการสุขภาพ เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างประชาชนกับ ระบบบริการสุขภาพเป็นบริการสุขภาพที่จำเป็น และประชาชนสามารถเข้าถึงง่ายเป็นบริการที่ จัดให้ประชาชนในทุกภาวะของสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมและต่อเนื่อง ตั้งแต่การมีสุขภาพที่ดี ภาวะเสี่ยง ภาวะเจ็บป่วยและระยะสุดท้ายของชีวิตเป็นบริการแบบผสมผสานครอบคลุมทั้งการ ส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรคการรักษาและการฟื้นฟูสมรรถภาพรวมทั้งการส่งต่อผู้ป่วยให้ ไปรับบริการที่เหมาะสม โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพของประชาชนและครอบครัวในการดูแล ตนเอง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของชุมชนระบบบริการสุขภาพระดับปฐม ภูมิตามสถานการณ์และบริบทของสังคม ในภาคเหนือรูปแบบของหน่วยบริการสุขภาพระดับ ปฐมภูมิของตำบลขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ใช้โครงสร้างเดิมของสถานีอนามัย ที่มีอยู่ในชุมชนในการดำเนินงาน โดยมีทีมสุขภาพจากโรงพยาบาลหางดง ซึ่งเป็นหน่วย คู่สัญญาของบริการระดับปฐมภูมิมาเสริมศักยภาพเป็นครั้งคราว ทำให้เพิ่มขีดความสามารถ ในด้านบริการที่ทำให้เกิดความสะดวกต่อผู้รับบริการมากขึ้นการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร ต้องมีกระบวนการเตรียมความพร้อมทั้งในด้านความรู้ความเข้าใจในเรื่องการสร้างเสริม สุขภาพ มากกว่าการซ่อมสุขภาพ ความเข้าใจในมิติทางสังคม เข้าใจความต้องการ

ความคาดหวังความรู้สึกรักของประชาชนที่มาใช้บริการได้ดี เครื่องมือที่พัฒนาสำหรับช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น คือการศึกษาชุมชนการจัดทำแฟ้มครอบครัวเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการให้บริการ นอกจากนี้การสร้างความเข้าใจในกลุ่มผู้ใช้บริการ องค์กรท้องถิ่นต่างๆ ถึงการมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดูแลสุขภาพเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นบทบาทของบุคลากรพยาบาล จะต้องมีความสามารถในการจัดการประยุกต์ความรู้ทางการแพทย์ให้เข้ากับสภาพความต้องการที่แท้จริง สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจวัฒนธรรมของประชาชนได้ สามารถสื่อสารให้เข้าใจกันและกันได้ดี ขณะเดียวกันต้องทำหน้าที่เสริมสร้างศักยภาพของประชาชนในการร่วมดูแลสุขภาพได้อย่างเหมาะสม สามารถพึ่งตนเองและพึ่งระบบบริการได้อย่างมีคุณภาพ รวมทั้งทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานเพื่อประสานบริการ และส่งต่อไปรับบริการที่หน่วยอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่จำเป็นต้องมีความสามารถในการให้บริการโดยตรงในทุกเรื่อง แต่ต้องสามารถจัดการกับสภาพปัญหาสุขภาพที่พบบ่อยของประชาชนได้ดี เจือใจที่สำคัญที่จะทำให้หน่วยบริการสุขภาพระดับปฐมภูมิมิมีประสิทธิภาพ และให้บริการที่มีคุณภาพได้ตามมาตรฐานนั้น มีดังนี้ โรงพยาบาลซึ่งเป็นหน่วยคู่สัญญาของบริการระดับปฐมภูมิจะต้องให้การสนับสนุนและมีวิสัยทัศน์ในแนวคิดของการส่งเสริมสุขภาพ และมีการสนับสนุนด้านบุคลากรให้เพียงพอ โรงพยาบาลซึ่งเป็นหน่วยคู่สัญญาของบริการระดับปฐมภูมิ ควรจะต้องพัฒนารูปแบบและวิธีการนิเทศติดตาม รวมทั้งมีระบบที่เลี้ยงเพื่อการควบคุมคุณภาพบริการ และสร้างขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่มีกระบวนการสร้างแนวความคิดและปรับกระบวนการทัศน์ของผู้นำท้องถิ่นในการมีส่วนร่วม ในการดูแลสุขภาพของชุมชน เปิดโอกาสให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม ในการวางแผนจัดการหรือเข้าร่วมกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพในทุกระดับของบริการตั้งแต่โรงพยาบาล ซึ่งเป็นหน่วยคู่สัญญาของบริการระดับปฐมภูมิและระดับปฐมภูมิ คือสถานีอนามัยมีการพัฒนาบุคลากรผู้ให้บริการ ให้มีแนวคิดในการสร้างเสริมสุขภาพแทนการซ่อมสุขภาพ ทั้งนี้จะต้องมีการพัฒนาและเสริมศักยภาพในการทำงานร่วมกับชุมชนขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น จะต้องเข้ามามีส่วนในการจัดสรรทรัพยากรให้เหมาะสมกับบริการที่จะเกิดขึ้น ทั้งด้านงบประมาณเวชภัณฑ์และการจัดสรรบุคลากรทางสุขภาพในท้องถิ่น มีกระบวนการสร้างความเข้าใจและปรับแนวคิดของประชาชนด้านสุขภาพการดูแลตนเอง และการมีส่วนร่วมในการจัดบริการสุขภาพระดับปฐมภูมิ ข้อเสนอแนะสถานการณ์การจัดระบบบริการสุขภาพระดับปฐมภูมิในบริบทสังคมภาคเหนือ

ยังมีความไม่แน่นอนในการจัดรูปแบบโครงสร้าง ด้านกำลังคนการบริหารจัดการงบประมาณ และการนิเทศติดตาม เพื่อการควบคุมคุณภาพบริการ รูปแบบที่เกิดขึ้นในการศึกษาค้างนี้ ยังไม่มีความคงที่ แต่อย่างไรก็ตามการเตรียมความพร้อมของบุคลากรทั้งระดับเครือข่ายและหน่วยบริการสุขภาพระดับปฐมภูมิ รวมทั้งประชาชนในชุมชนมีความสำคัญมาก เพื่อสร้างความเข้าใจและมีทัศนคติที่ดีในการสร้างเสริมสุขภาพ การมีส่วนร่วมขององค์กรในชุมชน ทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชนคณะกรรมการหมู่บ้านต่างๆ ยังมีน้อยเนื่องจากพื้นฐานความเข้าใจว่างานด้านสุขภาพ จะต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญและมีความรู้ด้านสุขภาพเท่านั้นรวมทั้งการเน้นถึงการพัฒนาโครงสร้างทางสังคม เช่น การสร้างถนนการจัดการสิ่งสาธาณูปโภคยังเป็นประเด็นหลักในการทำงานของ อบต. ดังนั้นการเสริมสร้างความเข้าใจแก่คณะกรรมการ อบต. และพัฒนาศักยภาพของชุมชน ในการดูแลตนเองด้านสุขภาพเป็นแนวทางที่ควรจะมีการพัฒนาให้มากขึ้น เพื่อการเตรียมรับรูปแบบการบริหารที่มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น หน่วยคู่สัญญาของบริการระดับปฐมภูมิจะต้องมีการวางแผนการนิเทศติดตามงาน โดยมีการกำหนดบุคคลที่รับผิดชอบทั้งนี้ในระยะที่ผ่านมา พบว่าการขาดแคลนกำลังคนเป็นปัญหาที่สำคัญ ที่ทำให้การดำเนินงานไม่สามารถเป็นไปตามเป้าหมายได้ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการด้านกำลังคนควรจะได้พิจารณาในประเด็นนี้ด้วย เพื่อการสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงานของบุคลากร

ประพันธ์ ชันดิธีระกุล (2550) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรม การดูแลตนเองของผู้สูงอายุในชมรมดอกคำวนตำบลคูบัวอำเภอเมืองจังหวัดราชบุรีจำนวน 172 คนเป็นเพศชายจำนวน 93 คน และเพศหญิงจำนวน 109 คน ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุในชมรมดอกคำวนตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี มีความเชื่อด้านสุขภาพในระดับปานกลางและมีพฤติกรรม การดูแลตนเองในระดับดี ผู้สูงอายุที่มีเพศอายุระดับการศึกษาที่ต่างกันมีความเชื่อด้านสุขภาพ ที่ไม่แตกต่างกันส่วนผู้สูงอายุที่มีแหล่งรายได้ สถานภาพสมรส ลักษณะครอบครัวที่ต่างกันมีความเชื่อด้านสุขภาพที่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ผู้สูงอายุที่มีเพศระดับการศึกษา แหล่งรายได้ สถานภาพสมรส ลักษณะครอบครัว ที่ต่างกันมีพฤติกรรม การดูแลตนเองที่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนผู้สูงอายุที่มีอายุต่างกัน มีพฤติกรรม การดูแลตนเองไม่แตกต่างกัน สำหรับความสัมพันธ์ของพฤติกรรม การดูแลตนเองกับแบบแผนความเชื่อด้านสุขภาพมีความสัมพันธ์ทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ

.05 ข้อเสนอแนะควรมีการพัฒนาคู่มือการให้สุขศึกษาที่เกี่ยวกับการดูแลตนเอง เพื่อส่งเสริมและกระตุ้นให้ผู้สูงอายุในกลุ่มที่มีการดูแลตนเองได้ปฏิบัติตัวอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

วรรณญา เชื้อทอง (2550) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรม การดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในตำบลห้วยกระเจา อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 250 คน ดำเนินการศึกษาเชิงพรรณนาเครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการส่งแบบสอบถามไปให้กลุ่มตัวอย่างที่อ่านหนังสือได้ตอบกลับมา นำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยโปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เปรียบเทียบความแตกต่างโดยใช้สถิติ t-test และ F-test การวิจัยครั้งนี้กำหนดความมีนัยสำคัญทางสถิติเท่ากับ 0.05 ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชายร้อยละ 58.0 อายุต่ำกว่า 30 ปี ร้อยละ 44.4 สถานภาพผู้ร้อยละ 71.2 การศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 60.0 อาชีพรับจ้าง ร้อยละ 58.0 รายได้เฉลี่ยต่อเดือน 3,000-4,999 บาท ร้อยละ 34.0 ไม่มีโรคประจำตัว ร้อยละ 83.6 การรับรู้ประโยชน์ของการดูแลตนเองในระดับปานกลาง ร้อยละ 72.8 รับรู้อุปสรรคของการดูแลตนเองในระดับปานกลาง ร้อยละ 72.0 ปัจจัยด้านเพศ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน การมีโรคประจำตัว และการรับรู้ประโยชน์ของการดูแลตนเองต่างกัน มีพฤติกรรม การดูแลสุขภาพตนเองแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนปัจจัยด้านอายุ สถานภาพสมรส และการรับรู้อุปสรรคของการดูแลตนเองต่างกัน มีพฤติกรรม การดูแลสุขภาพตนเองไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

นิทรา เนื่องจางง และคณะ (2549) ได้ศึกษาพบว่าประชาชนตื่นตัวในเรื่องการดูแลสุขภาพ และอนามัย การชะลอความแก่ การป้องกันการเกิดโรค ดังนั้นสารที่มีฤทธิ์ในการต้านอนุมูลอิสระ จึงเป็นที่นิยมบริโภค สมุนไพรของไทยมีหลายชนิด และประชาชนส่วนใหญ่เชื่อว่าเครื่องดื่มสมุนไพรมีสรรพคุณในการรักษาโรคต่างๆ ได้ดี ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ โดยใช้ DPPH assay ในการประเมินฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 ชนิด ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พิชณุโลก ขอนแก่น นครราชสีมา ชลบุรี สงขลา เมื่อปี พ.ศ. 2548-2549 โดยการนำเครื่องดื่มสมุนไพรชนิดน้ำและไวน์ไปวิเคราะห์โดยตรง เครื่องดื่มผง ตวง 2 ซ้อนชา ละลายน้ำ 100 มิลลิลิตร ชาชง 1 ชง น้ำหนัก 2 กิโลกรัม ต่อ น้ำ 100 มิลลิลิตร แช่ทิ้งไว้ 5 นาที แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

ฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ (ร้อยละ) = ค่าดูดกลืนแสงตัวควบคุม-ค่าดูดกลืนแสง
ตัวอย่างค่าดูดกลืนแสงตัวควบคุม x 100

เครื่องคั้มร้อยละ 32.5 มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ มากกว่า ร้อยละ 80 ไวน์
สมุนไพรมีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระมากกว่าชาขง และเครื่องคั้มน้ำเครื่องคั้มผงมีฤทธิ์น้อยที่สุด
ในการสำรวจฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระในเครื่องคั้มสมุนไพรและไวน์ พบว่า จำนวน 106 ตัวอย่าง
จาก 32 ตัวอย่าง ร้อยละ 32.5 มีฤทธิ์ในการต้านสูงกว่าร้อยละ 80 เครื่องคั้มขง และสมุนไพร
เช่น รวงจืด หล้าหนวดแมว ชาจีน พลุด่าง ชาเขียว ชาถายี ฟ้าทะเลลายโจร หล้าหวาน บอระเพ็ด
กระเจี๊ยบ ดอกคำฝอย มะตูม ใบบัวบก ประเภทเครื่องคั้ม เช่นน้ำมะขามป้อม
น้ำสมอไทย น้ำมะม่วงหิมพานต์ น้ำมะเกี๋ยว น้ำกระเจี๊ยบ น้ำมะเฟือง น้ำเฒ่า น้ำองุ่น น้ำลูกยอ
น้ำมะยม น้ำสตอเบอรี่

การประเมินฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ โดยวิธี DPPH assay สามารถใช้ประเมินฤทธิ์
เบื้องต้นได้เป็นวิธีที่ไม่ซับซ้อน ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงวิธีที่มีประสิทธิภาพในการประเมิน
อนุมูลอิสระของเครื่องคั้มพร้อมบริ โภค อาจใช้เป็นข้อมูลเพื่อเพิ่มมูลค่าของสมุนไพรที่ผลิตเป็น
เครื่องคั้ม หรืออาหารเสริมสุขภาพ และใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจเลือกซื้อของผู้บริ โภค
ส่งเสริมให้ผู้บริ โภคหันมาใช้สมุนไพร ในการดูแลสุขภาพมากยิ่งขึ้น เพราะมีผลงานวิจัยรองรับ

กัญญา สุขะมั่ง (2551:83) ได้ศึกษาผลของ โปรแกรมสร้างแรงจูงใจในการออกกำลังกาย
ต่อระดับน้ำตาลในเลือดของผู้ที่เป็นเบาหวานชนิดที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า ระดับน้ำตาลใน
เลือดของผู้ที่เป็นเบาหวานชนิดที่ 2 ภายหลังได้รับการสร้างเสริมแรงจูงใจในการออกกำลังกาย
ต่ำกว่าก่อนได้รับ โปรแกรมสร้างเสริมแรงจูงใจในการออกกำลังกาย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
ที่ระดับ.01 และระดับน้ำตาลในเลือดของผู้ที่เป็นเบาหวานชนิดที่ 2 ของกลุ่มทดลองที่ได้รับ
โปรแกรมเสริมสร้างแรงจูงใจในการออกกำลังกายต่ำกว่าของกลุ่มควบคุมที่ได้รับการพยาบาล
ตามปกติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Smaide (2000 : 1022) อ้างถึงใน จวีวรรณ ต้นพุดชา (2547 : 18) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ
การดูแลตนเอง ปัญหาเรื่องเท้า และการรับรู้ตนเองเรื่องสุขภาพในผู้ป่วยเบาหวาน
กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ป่วยเบาหวานชาวแทนซาเนีย จำนวน 150 คน และผู้ป่วยเบาหวาน
ชาวสวีดิช จำนวน 150 คน พบว่า ผู้ป่วยเบาหวานชาวแทนซาเนีย ร้อยละ 40 มีความพึงพอใจ
ต่อการดูแลตนเองและเห็นว่าการปฏิบัติตนตามคำแนะนำของแพทย์เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด

ที่ช่วยให้ความรู้สึกดีขึ้น ส่วนชาวสวีดิช ร้อยละ 43 ได้รายงานเกี่ยวกับความพึงพอใจในการดูแลตนเอง โดยเน้นเรื่องของการลดน้ำหนักตัวและการออกกำลังกายการขาดยาและการให้การศึกษาเป็นเหตุหนึ่งที่สร้างความไม่พึงพอใจแก่ผู้ป่วยแทนซาเนียขณะที่ผู้ป่วยชาวสวีดิชไม่พึงพอใจกับพฤติกรรมของตนเอง ผู้ป่วยชาวแทนซาเนีย 7 คน และชาวสวีดิช 1 คน มีปัญหาเรื่องเท้าเป็นแผลมีหนอง ผู้ป่วยชาวแทนซาเนีย 20 คนและชาวสวีดิช 103 คน มีปัญหาเกี่ยวกับเท้าเปื่อยพุพอง หลังจากระยะเวลาผ่านไป 2 ปี มีการติดตามผลในกลุ่มผู้ป่วยชาวแทนซาเนีย พบว่า พวกเขามีการปรับปรุงด้านการดูแลดีขึ้น

Yang and others (2008 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ทางชีววิทยาระหว่างภาวะน้ำตาลในเลือดสูง กับภาวะมีโปรตีนในปัสสาวะ ที่จะอธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดภาวะสมองขาดเลือดในผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ไม่พึ่งอินซูลิน ศึกษาในกลุ่มผู้ป่วยชาวฮ่องกงจำนวน 6,445 คน โดยตรวจระดับน้ำตาลสะสม (HbA1C) และระดับไมโคร-แมคโครอัลบูมินในปัสสาวะ ผลการศึกษาพบว่า ผู้ป่วยที่มีระดับ Hb1C มากกว่า 6.2% และมีภาวะไมโคร-แมคโครอัลบูมินในปัสสาวะจะมีความเสี่ยงที่จะเกิดโรคภาวะสมองขาดเลือดในผู้ป่วยเบาหวานมากขึ้น

Jeny and others (2008 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดกับภาวะความผิดปกติของหลอดเลือดในผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 พบว่าค่าเฉลี่ยของ Hb1C ในกลุ่มที่ควบคุมระดับน้ำตาลได้ดีมีค่าเท่ากับ 6.5% ส่วนในกลุ่มควบคุมมีระดับ Hb1C เท่ากับ 7.3% จากการศึกษาพบว่า การควบคุมให้ปริมาณ Hb1C ต่ำกว่า 6.5% หรือไม่เกิน 10% สามารถลดภาวะแทรกซ้อนทางหลอดเลือดเล็กและหลอดเลือดใหญ่ได้จากการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยคาดว่าปัจจัยด้านพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน ได้แก่ การควบคุมอาหาร การออกกำลังกาย การใช้ยา และการดูแลตนเองและป้องกันภาวะแทรกซ้อนจะส่งผลโดยตรงต่อประสิทธิผลในการป้องกันและดูแลผู้ป่วยเบาหวาน

Van Meter and Van Horn (1975) ศึกษาเรื่อง the policy implementation process: a conceptual framework ผลการศึกษา มุ่งสนใจไปที่การวินิจฉัยกระบวนการของการนำนโยบายไปปฏิบัติ เพื่อต้องการแสวงหารูปแบบแนวคิดของกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติและเสนอตัวแบบที่สามารถใช้วิเคราะห์ การนำนโยบายไปปฏิบัติที่อยู่ภายใต้กรอบขององค์การใดองค์การหนึ่ง หรือภายใต้กรอบของความสัมพันธ์ระหว่างหลายๆ องค์การ

John Kindom (1984) ศึกษาเรื่อง agendas, alternatives, and public policies ผลการศึกษาพบว่า การกำหนดวาระนโยบาย ประกอบด้วย 3 ด้านใหญ่ๆ คือ 1) กระแสตัวปัญหา คือ องค์ประกอบของกระแสของปัญหา 2) กระแสนโยบาย เช่น ความสามารถในการแก้ไขปัญหา หรือข้อเสนอที่เกี่ยวข้องกับปัญหา 3) กระแสการเมือง เช่น การเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ผลการเลือกตั้ง หรือมติมหาชนจึงต้อง เห็นว่าเมื่อใดก็ตามที่กระแสทั้งสามประการมาบรรจบกันก็จะเป็นที่มาของนโยบายสาธารณะ หรือ หน้าต่างนโยบาย สถานการณ์ที่ทำให้หน้าต่างนโยบายเปิดออกมักจะ ได้แก่ สถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลหรือ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นต้น

Farran and Popovich (1990) ศึกษาเรื่องความหวังของผู้สูงอายุในชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ความหวัง หมายถึง ความคาดหวังเกี่ยวกับเป้าหมายที่ปรารถนาในอนาคต เป็นเงื่อนไขที่สำคัญสำหรับการกระทำ และมีอิทธิพลต่อความจริงที่จะเกิดตามมา และยังพบอีกว่า สุขภาพจิต สุขภาพกาย แหล่งสนับสนุนทางสังคม ความสามารถในการควบคุมตนเอง ศาสนา มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความหวัง ส่วนเหตุการณ์ที่เป็นความเครียดในชีวิต มีความสัมพันธ์ทางลบกับความหวัง นอกจากนี้ยังสรุปเพิ่มเติมได้อีกว่า เครื่องมือวัดความหวัง ทั้งสองเครื่องมือที่ใช้ จะวัดเพียงความหวังทั่วไป และความหวังระหว่างบุคคลเท่านั้น และให้ข้อเสนอแนะว่าควรมีการรวมลักษณะเฉพาะของความหวังเข้าด้วยกัน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาความหวังของผู้สูงอายุในอนาคตต่อไป

Beckerman and Northrop (1996) ศึกษาเรื่องความหวังในผู้สูงอายุที่มีการเจ็บป่วยเรื้อรังอย่างน้อย 6 เดือน ผลการศึกษาพบว่า มีความสัมพันธ์ทางบวกระหว่างการรับรู้การมีแหล่งสนับสนุนทางสังคม และปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบของความหวัง นอกจากนี้ยังพบว่า ความหวังในผู้สูงอายุจะต่ำกว่าคนในวัยอื่นๆ เนื่องจากผู้สูงอายุมองว่า แหล่งสนับสนุนทางสังคมที่เป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้สูงอายุนั้นมีน้อยลง และสัมพันธ์ภาพกับคนอื่นๆ ก็ลดลงเมื่อเทียบกับขณะอยู่ในวัยผู้ใหญ่ เนื่องจากเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุจะมีการเสื่อมของร่างกาย ทำให้การมีกิจกรรมลดลง ร่วมกับการต้องออกจากการทำงานเนื่องจากการเกษียณอายุ ทำให้รู้สึกไร้ค่า และไม่มี ความหวัง ซึ่งพื้นฐานความหวังของผู้สูงอายุนั้นจะเหมือนกับในวัยผู้ใหญ่ ในปัจจัยเรื่องความพึงพอใจต่อตนเอง ต่อบุคคลอื่น และต่อชีวิตกับการหลีกเลี่ยงสิ่งที่คุกคามความหวัง ส่วนปัจจัยเรื่องความคาดหวังเกี่ยวกับอนาคต จะไม่มีความสำคัญในผู้สูงอายุเนื่องจากในผู้สูงอายุนั้น การคาดหวังในอนาคต คือการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน

Matsuo (2003) ศึกษาเรื่องผลของการมีส่วนร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุที่มีต่อคุณภาพของชีวิต ผลการศึกษาพบว่า อัตราของคนชราในประชากรชาวญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและเป็นที่คาดว่าถึง 27.4% ในปี 2025 การปรับปรุงในด้านจิตสังคม ความพึงพอใจ และคุณภาพชีวิต กลายเป็นข้อสำคัญ งานรวมทั้งการบำรุงรักษาทางกายภาพของสุขภาพ อย่างไรก็ตามเนื่องจากมูลค่าความหลากหลายของระดับและวิถีชีวิตของผู้สูงอายุน่าจะเป็นขี้นยากที่จะอธิบายของพวกเขาทางจิตสังคมความพึงพอใจและคุณภาพชีวิตเฉพาะในกรอบคงที่ ผู้สูงอายุคนนี้ความแปรปรวนของผู้สูงอายุจะเห็นในการตั้งค่างิจกรรมของพวกเขาซึ่ง ดังนั้นผู้สูงอายุของแต่ละชุมชนในประเทศญี่ปุ่นมีโอกาสในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ มากมาย ได้มีการวิจัยเพิ่มขึ้นสำหรับกิจกรรมการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และคุณภาพชีวิตที่บางคนมุ่งเน้นไปที่ปัจจัยในการส่งเสริม และบางส่วนอยู่กับปัจจัยในการปรับปรุงคุณภาพชีวิต เช่นสุขภาพ, ครอบครัว, ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลมีบทบาททั้งที่ขึ้นและกิจกรรมสันตนาการ

Bejle (2004) วารสารการมีสุขภาพดีของผู้สูงอายุในประเทศสวีเดน ผลการศึกษาพบว่า แนวโน้มการสุขภาพดีในผู้สูงอายุมีมากขึ้น แต่ยังมีส่วนมากที่ต้องการการดูแลสามารถได้รับผลจากการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค มาตรการทำให้ง่ายขึ้นสำหรับผู้สูงอายุที่จะอยู่ชีวิตอิสระ แม้จะมีสุขภาพไม่ดีและความพิการควรจะมีการดูแลของชุมชน แต่ค่าเฉลี่ยอายุขัยเฉลี่ยของเพศหญิง 65 ยังไม่ได้เพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี 1997. ซึ่งยังต่ำกว่าประเทศญี่ปุ่น, ฝรั่งเศส, สวิสเซอร์แลนด์, สเปน, ออสเตรเลีย, อิตาลีและแคนาดาในขณะนี้ชายชาวสวีเดนเป็นในทางกลับกันที่ด้านบนของรายการร่วมกับประเทศญี่ปุ่น ประเทศสำหรับตำแหน่งที่ต่ำกว่าของผู้หญิงสวีเดนเป็นที่พวกเขาสูบบุหรี่มากขึ้น ดังกล่าวข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอายุระหว่าง 45 และ 64 นิสัยการรับประทานอาหารเป็นปัจจัยอื่น นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างในระดับภูมิภาคในประเทศสวีเดนเมื่อมันมาถึงผู้สูงอายุของอายุขัยที่เหลืออยู่ 65 ปี ในหมู่ผู้ที่มีอายุสั้นที่สุดสุขภาพรูปแบบดังต่อไปนี้ขึ้นอยู่กักระดับขั้นทางสังคมแตกต่างกันไปตามสภาพชีวิตที่แตกต่างกันผู้คนจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ระดับพื้นหลังการทำงานที่จบการศึกษา ระดับต่ำกว่าระดับอุดมศึกษา การไม่ใช้เวลามากพอในการออกกำลังกาย มีนิสัยการรับประทานอาหารที่ไม่ดี สุขภาพจิตไม่ดียังคงเป็นปัญหาสำคัญของผู้สูงอายุ แต่สาเหตุที่แท้จริงของความตายจะครอบงำอย่างสมบูรณ์โดยเฉพาะ โรคหลอดเลือดหัวใจและโรคมะเร็ง แม้ว่าจะเป็นเพียงการเดินทาง, การทำงานบ้านหรือการทำสวน, ความเป็นจริงการออกกำลังกายที่ส่งเสริมสุขภาพที่ดีจะกลายเป็นความรู้ทั่วไปที่จำเป็นต้องส่งเสริมให้แพร่หลาย

Easley (2003) รายงานนำเสนอภาพรวมประเด็นสุขภาพของประชากรสูงอายุใน แครโโลนาเหนือ โดยใช้ข้อมูลสำมะโนประชากร พบว่าสถานะสุขภาพโดยทั่วไปการดูแลสุขภาพ มีปัจจัยเสี่ยงโรคหัวใจโรคหลอดเลือดสมอง, มะเร็ง, โรคระบบทางเดินหายใจเรื้อรัง โรคอัลไซเมอร์, ไข้หวัดใหญ่และปอดอักเสบ, เบาหวาน, นำเสนอสำหรับสี่กลุ่มอายุ 50-64, 65-74, 75-84, และ 85 ในปี 2001 ประชากรประมาณ 2.3 ล้านคน ของแครโโลนาเหนือ มีอายุ 50 ปี หรือมากกว่าคิดเป็นร้อยละ 28 ของจำนวนประชากรทั้งหมดของรัฐ ผลรายงานผ่านการสำรวจ BRFSS ว่าการดูแลสุขภาพสุขภาพของพวกเขาเป็นธรรมดาหรือไม่ ร้อยละ 9 รายงานว่า พวกเขาไม่สามารถพบแพทย์ในอดีตเนื่องจากค่าใช้จ่ายที่สูงเกินไป สาเหตุของการเสียชีวิตของผู้สูงอายุ ชาวแครโโลนาเหนือ คือ เป็นโรคหัวใจ มะเร็ง เบาหวาน โรคหลอดเลือดสมอง และโรคทางเดินหายใจเรื้อรัง โดยค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพผู้ป่วยที่สูงอายุคิดเป็นจำนวนเงินรวมกว่า 4,500,000,000 \$ สำหรับระยะเวลา 1999-2001 ค่าใช้จ่ายสำหรับโรงพยาบาลโรคหัวใจเกือบ 5,000,000,000 \$ ในช่วงระยะเวลา 3 ปี 1997-1999 ข้อมูลในรายงานฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นมืออาชีพด้านทรัพยากรเพื่อสุขภาพในแครโโลนาเหนือ ที่สามารถจัดลำดับความสำคัญด้านสุขภาพของผู้สูงอายุและกำหนดนโยบายบริการด้านสุขภาพที่เหมาะสม